

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EU-COM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Col. dr. FLORIN ȘPERLEA, lect. univ., Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘISCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

• Dosar: 145 de ani de Independență. Război, diplomatie și societate, 1877-1878

- Argument – CARMEN-SORINA RÎJNOVEANU 1
- STOYAN NIKOLOV – Romanian Troops at Plevn in 1877 and Their Memory 3
- DUMITRU VITCU – Cooperarea ruso-română din anii 1877-1878 în reportajele corespondenților americani de război pe frontul balcanic 12
- PETRE OTU – Generalul Alexandru Socec. Notății adolescentine despre Războiul de Independență (1877-1878) 26
- ALEXANDRU MADGEARU – Inspecția efectuată de Domnitorul Carol I la unitățile militare dislocate în județele din vestul țării (29 aprilie/11 mai – 15/27 mai 1878) 32
- SORIN CRISTESCU – *Under the Red Crescent*: însemnările unui memorialist mai puțin cunoscut al Războiului Ruso-Turc 1877-1878: medicul Charles Ryan (1853-1926) 49
- DRAGOȘ ILINCA – The Caucasus Front in the Russo-Turkish War of 1877-78 65
- EUGEN-TUDOR SCLIFOS – Marea Britanie și chestiunea sudului Basarabiei (1878) 76
- CERASELA MOLDOVEANU – Revenirea Dobrogei la România, consecință a Războiului de independență (1877-1878). Personalități marcante ale autorităților dobrogene după 1878: prefectul Remus Opreanu 87
- DUMITRU PREDA – Politica militară a României la sfârșitul secolului al XIX-lea. Un episod din relațiile cu Belgia (Brialmont și fortificarea Bucureștilor) 97

• Recenzii

- Tim Bouverie, *Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War*, Penguin Random House, Londra, 2019 – VLAD GHEORGHITĂ 107
- *Ottoman Diplomatic Documents on “The Eastern Question”. The Balkan Crisis 1875-1878 Part V: From the Andrinople Armistice to the Treaty of Berlin, February-July 1878*, eds. Sinan Kuneralp and Gül Tokay, ISIS Press, Istanbul, 2016 – ADRIAN-BOGDAN CIOBANU 110

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Dossier: 145 Years of Independence. War, Diplomacy and Society, 1877-1878

– Argument – CARMEN-SORINA RÎJNOVEANU	1
– STOYAN NIKOLOV – Romanian Troops at Pleven in 1877 and Their Memory	3
– DUMITRU VITCU – The Russo-Romanian Cooperation During 1877-1878 War as Reflected by the American War-Correspondents in the Balkans.....	12
– PETRE OTU – General Alexandru Socec. Notes from Adolescence on the War of Independence (1877-1878)	26
– ALEXANDRU MADGEARU – Inspection Carried Out by Prince Carol I at the Military Units Deployed in Romania's Western Counties (April 29/May 11 – May 15/27, 1878)	32
– SORIN CRISTESCU – <i>Under the Red Crescent</i> : Notes From a Lesser-Known Memorialist of the Russo-Turkish War of 1877-1878: Dr. Charles Ryan (1853-1926)	49
– DRAGOȘ ILINCA – The Caucasus Front in the Russo-Turkish War of 1877-78	65
– EUGEN-TUDOR SCLIFOS – Great Britain and the Question of Southern Bessarabia (1878)	76
– CERASELA MOLDOVEANU – Dobrogea's Return to Romania, a Consequence of the War of Independence (1877-1878). Notable Personalities of the Dobrogean Authorities After 1878: Prefect Remus Opreanu	87
– DUMITRU PREDA – Romania's Military Policy at the End of the 19 th Century. An Episode in the Romanian-Belgian Relations (Brialmont and the Fortification of Bucharest)	97
 • Reviews	
– Tim Bouverie, <i>Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War</i> , Penguin Random House, London, 2019 – VLAD GHEORGHIȚĂ	107
– <i>Ottoman Diplomatic Documents on "The Eastern Question". The Balkan Crisis 1875-1878 Part V: From the Andrinople Armistice to the Treaty of Berlin, February-July 1878</i> , eds. Sinan Kuneralp and Gül Tokay, ISIS Press, Istanbul, 2016 – ADRIAN-BOGDAN CIOBANU	110

• Redactor-șef: MANUEL STĂNESCU

• ALEXANDRU VOICU – redactor

• ION MIHAIU – coperta

• ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

B 1690/09.03.2022

ARGUMENT

Se împlinesc anul acesta 145 de ani de la declararea independenței de stat a României, moment istoric definitoriu în afirmarea statului național român și a statutului său internațional în contextul noilor mutații geopolitice apărute pe harta europeană urmare a războiului ruso-turc din 1877-1878.

La 9/21 mai 1877, Adunarea Deputaților, întrunită în sesiune extraordinară, a proclamat independența de stat a României. Au rămas memorabile în conștiința colectivă cuvintele lui Mihail Kogălniceanu, ministrul afacerilor externe la acea vreme, dar și unul dintre reprezentanții de seamă ai mișcării pașoptiste: „În stare de rezel, cu legăturile rupte, ce suntem? Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare (...) Așadar, domnilor deputați, nu am nici cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața Reprezentanței Naționale că noi suntem o națiune liberă și independentă”. Într-o atmosferă de entuziasm, Adunarea Deputaților a votat moțiunea prin care lua act că „rezele între România și Turcia, cu ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială”. Moțiunea adoptată de Adunarea Deputaților și Senat a devenit lege prin amendarea de către Domnitorul Carol I, la 10/22 mai 1877.

Participarea armatei române la campania militară de la sudul Dunării din anii 1877-1878 a confirmat o nouă realitate politico-strategică prin afirmarea României ca stat consolidat, capabil să acționeze cu fermitate pentru realizarea obiectivelor și intereselor naționale, cu o armată capabilă de un nivel ridicat de pregătire, mobilizare și capacitate de luptă care i-au permis să ia parte cu succes la acțiunile militare pe frontul balcanic. Armata, prin eforturile, sacrificiile și prestigiul dobândit pe câmpul de luptă, a devenit factor de coeziune și simbol al afirmării pe scena internațională și, deopotrivă important, a legitimat aspirațiile istorice de recunoaștere ca stat suveran și independent. După cum îi mărturisea Domnitorul Carol I tatălui său la începutul anului 1878, „independența noastră ne-am câștigat-o cu sângele nostru și prin urmare nu o datorăm decât nouă înșine”.

Războiul din 1877-1878 nu a fost doar despre afirmarea mișcărilor naționale de independență din regiunea Balcanilor, ci și despre impactul pe care l-a avut asupra reasezărilor de putere și reajustării hărții geopolitice în spațiul Balcani – Marea Neagră. România și-a obținut independența de stat, dar condițiile geopolitice generate de avansul geopolitic al Rusiei, prin anexarea teritoriilor românești din sudul Basarabiei, vor modela în mod semnificativ poziționarea de ansamblu a Bucureștilor în configurația de securitate regională. Intervenția marilor puteri occidentale, cu deosebire important fiind rolul Marii Britanii, a limitat expansionismul rusesc în direcția strămtorilor, Imperiul Otoman devenind un scut important în prevenirea proiecției de putere a Rusiei spre Mediterana. Însă teama și neîncrederea față de intențiile agresive ale fostului aliat de la răsărit au determinat în mod hotărâtor orientarea politicii de apărare și securitate a Bucureștilor către Germania. Noul curs de politică externă al României se va concretiza în 1883 prin decizia de a adera la Tripla Alianță alături de Austro-Ungaria, Germania și Italia.

Având în vedere semnificațiile naționale și implicațiile geopolitice ale războiului din 1877-1878, considerăm oportună publicarea unui număr special al Revistei de Istorie Militară

dedicat acestui eveniment istoric. Fără îndoială, există o bogată și valoroasă istoriografie privind dosarul războiului de independență. S-au publicat monografii, volume de documente, studii prin care s-a încercat analizarea și cercetarea ansamblului de fapte și acțiuni care au marcat angajarea și contribuția forțelor armate române la campania militară de la sud de Dunăre, consecința exacerbarii marii crize balcanice din anii 1875-1877. Baza de cercetare existentă vine să confirme atenția și preocuparea constantă a istoricilor, specialiștilor și istoricilor militari față de studierea primului război al erei moderne la care a luat parte armata română.

Subiectul nu este, însă, nici pe departe epuizat. La 145 de ani de la marile evenimente politice și militare care au schimbat în mod hotărâtor destinul României, considerăm cu deosebire necesară continuarea dezbaterilor și dialogului științific pe această temă. Este important să integrăm, într-o abordare cât mai cuprinzătoare, direcțiile de cercetare ale istoriografiei europene care acordă o atenție sporită fenomenului războiului ca parte a unui construct paradigmatic mult mai complex având la bază cercetarea multidisciplinară. Avem în vedere analiza impactului războiului asupra societății, rolul opiniei publice și al presei, contribuții memorialistice ca parte a războiului văzut prin ochii contemporanilor la evenimente, identificarea de noi direcții de cercetare istoriografice și documente inedite din arhivele românești și străine care pot oferi noi perspective de înțelegere asupra subiectului. Studiarea războiului din 1877-1878 și a participării armatei române are, încă, multe de oferit. Studiile și articolele incluse în acest număr special confirmă importanța continuării cercetării și extinderii perspectivelor de analiză și cunoaștere asupra acestui moment istoric care a schimbat în mod hotărâtor atât evoluția statului român, cât și dinamica de ansamblu a întregii hărți regionale.

Veți găsi în paginile acestui număr special al revistei noastre studii și cercetări care abordează războiul prin noi lentile de analiză și interpretare, precum percepția asupra cooperării militare româno-ruse în baza reportajelor transmise de corespondenții de război americani, însemnările de pe front ale medicului britanic Charles Ryan care activa în cadrul Semilunii Roșii, imaginea trupelor române la Plevna în memoria colectivă sau note inedite de memorialistică care ne arată noi dimensiuni de înțelegere a războiului. Alte teme tratate privesc frontul de luptă din Caucaz, componentă integrantă a războiului ruso-turc 1877-1878, semnificația și concluziile inspecției de front efectuate de Domnitorul Carol I în primăvara anului 1878, problematica basarabeană în dinamica diplomației post-război și poziția Marii Britanii.

Ne exprimăm speranța că acest număr al Revistei de Istorie Militară va aduce noi și valoroase contribuții la cunoașterea și înțelegerea nu numai a efortului de război al armatei române, fără îndoială definitoriu în economia crizei militare din Balcani, dar și a unei epoci de mari încercări care a deschis o nouă etapă în construcția statului român, ca actor suveran și independent pe scena internațională.

CARMEN-SORINA RÎJNOVEANU *

---

* Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

ROMANIAN TROOPS AT PLEVEN IN 1877 AND THEIR MEMORY

STOYAN NIKOLOV*

Abstract

Romanian participation in the Russo-Turkish War of 1877-1878 manifested to the greatest extent in the high number of casualties near the town of Pleven in 1877. The Romanian attacks during the third assault on the city and the subsequent actions for its liberation remain memorable. With memorial signs and museums, Bulgaria and Romania honor and preserve the memory of the heroes who, with their blood, won the victory of Pleven and contributed to Romanian independence and Bulgarian freedom.

Keywords: *Romanian troops, Pleven, 1877, third attack, Grivitsa, Pordim, Bash Tabia, Kanli Tabia (Bloody Tabia), mausoleum, Panorama.*

In the mid-1870s, after the 1875 uprisings in Herzegovina and Bosnia, a political crisis erupted in the European Southeast. It culminated in the Bulgarian April Uprising of 1876, whose bloody suppression caused widespread international repercussions. In the summer of 1876, Serbia and Montenegro began hostilities against the Ottoman Empire. In the autumn after Serbia's defeat at Kruševac, Russia sent an ultimatum to the Sublime Porte to stop hostilities and ordered a partial mobilization of the army to save Serbia from total defeat. The Great Powers were once again faced with fateful decisions about the Eastern Question. The last major attempt of the international

community to solve the crisis peacefully was the Constantinople Conference of December 1876. The Sublime Porte, however, fearing further decentralization and disintegration of the empire, rejected the Russian proposals previously agreed upon by European diplomacy, and war became the only means of revising the status quo in the Balkans. In the early months of 1877, Russia secured Austro-Hungarian neutrality for a war against the Ottoman Empire, while in London the ambassadors of the Great Powers signed a heavily abridged edition of the original draft plan proposed by them at the Constantinople Conference. The Sublime Porte rejected it too, whereupon the British

* Associate Professor Dr., Rakovski National Defense Academy, MoD, Bulgaria.

Foreign Secretary, Lord Derby, admitted that any interference by diplomacy was made redundant since the Porte was willing to go to war.¹

The greatest importance for the future success of the Russian military campaign across the Danube laid in the position of the Principality of Romania, which in the preceding decades had supported the Bulgarian emigration and its cultural, educational and liberation activities. The publicist and founder of the organized Bulgarian national liberation movement Georgi Stoykov Rakovski and his followers found refuge in Romania. It was from Romania that the rebel detachments of Philip Totyu, Panayot Hitov, Stefan Karadja, Hadji Dimitar, Tanyo Stoyanov and Hristo Botev set out to Bulgarian lands. Most often, the Bulgarian revolutionary activists, including Vasil Levski, set out from the Wallachian lowlands to their homeland under Ottoman rule, where they built and developed an underground revolutionary network. It was there that the centralized leadership of the Bulgarian national revolution took place from 1868 to 1877. The decision for the 1876 uprising was taken in Giurgiu, and after its brutal suppression, some of the surviving rebels set retreated to free Romania.²

The conservative government headed by Barbu Catargiu stuck to a policy of neutrality, a line continued by the liberal government of Manolache Costache Epureanu and later by Ion I. C. Brătianu. However, under pressure from the Romanian public, Brătianu's cabinet began secret negotiations to clarify the terms for the passage of Russian troops through Romanian territory. In April 1877, Foreign Minister Mihail Kogălniceanu signed a political and military convention with Russia, which enabled the Russian army to use the Romanian railways and other routes to concentrate troops more quickly on the left bank of the Danube. With this, Romania effectively became an ally of Russia in the war against the Ottomans, which was solemnly declared by the Russian Emperor Alexander II in Chişinău on 12/24 April 1877.

At the end of April and the beginning of May, Ottoman monitors and coastal artillery

opened fire on Brăila, Reni and Oltenița, and on 7 May the fortress of Vidin opened fire on Calafat. Romanian artillery returned fire, and from that moment Romania became a *de facto* warring party, with artillery duels being fought from Vidin-Calafat to Silistra-Călărași. Turkish bashi-bazouk bands crossed the Danube and terrorized the peaceful and defenseless population in the villages, which forced the Romanian government to take a more assertive stance.

On 9 May, the Romanian parliament proclaimed the country's full independence from the Sultan's rule, broke off diplomatic relations with the Sublime Porte and declared war on the despotic empire.

On 3/15 and 4/16 July 1877, the Romanian army assisted with artillery and rifle fire the Russian 9th Corps in capturing the town of Nikopol. After the failure of the first attack on Pleven, Rosnovanu's detachment of the 4th Romanian Division was sent to occupy Nikopol in order to relieve the Russian troops engaged there. On July 24, after the second attack on Pleven, the entire 4th Division crossed the Danube, its commander being ordered to assist the Russian army at Pleven or wherever the need arose. On 12 and 14 August, the 3rd Division crossed the Danube, and on 20 August 1877 the reserve division did the same. A Romanian corps of about 25,000 men was thus directed to Pleven, and crossed the Danube at Corabia.

In August 1877, these units of the Romanian army joined full-scale hostilities on the side of Russia, and 58,700 Romanian soldiers with 190 guns took part in this war, which went down in Romanian history as the War of Independence.³

The failure of the first two attacks on Pleven forced the Russian command to begin the first post-Napoleonic Wars dispatch of guard units outside the empire and to gather Romanian troops near Pleven.

On 17/29 August 1877, a large organizational unit was formed at Pleven – the Western Detachment, commanded by the Romanian ruler Prince Carol I and the detachment's chief of staff – the Russian Lieutenant-General Pavel Zotov. The Western Detachment initially united three superior tactical formations –

two Russian corps – the 4th and 9th Corps and part of the Romanian Army – the 3rd, 4th, and reserve divisions. It initially numbered over 80,000 men with 420 guns and operated on a front of about 50 km. Later, the Guard Corps was included in the detachment and it united four superior tactical formations.

Osman Pasha, according to incomplete Turkish sources, had at this time 41 to 45 tabors, 2 Alaya (regiments) of cavalry and about 70 guns, but General Zotov estimated them at about 100 tabors with 80 guns. This error of his predetermined his proposal on 24 August/5 September 1877 at the military council that Pleven could be taken only by a prolonged artillery bombardment, and that under its cover the infantry should approach the fortifications.⁴

The Romanian troops, which on 23 August / 4 September 1877 were concentrated on the left bank of the Vit River, approached Pleven on 24 August / 5 September 1877. The 4th Division concentrating at Varbitsa, the 3rd Division at Riben, and the reserve division on the Brushlyanitsa-Koilovtsi line. The cavalry of the reserve division was on the left bank of the Vit River, while the 3rd and 4th divisions covered the right flank of the group from the right bank of the Vit.

During the artillery bombardment of the Turkish fortifications on 27 August / 8 September 1877, units of the 4th Division moved forward. On the eastern flank of the Grivitsa Redoubt an advanced Turkish trench was constructed, from which the enemy inflicted heavy losses on the Romanian troops and stiffened the action of the Romanian artillery. This necessitated its conquest, the advanced 13th Dorobanți Regiment attacked irresistibly, and after fierce hand-to-hand fighting the trench was captured. The artillery platoon which immediately supported the attack moved under fire across open ground some 800 yards from the Turks, thus assisting the Dorobanți, who turned the captured trench into a small bastion and strongpoint for the Romanian outposts.⁵

On the evening of 29 August/10 September 1877, the military council decided to cease artillery preparations and attack Pleven the following day. The disposition drawn up for the battle stipulated that all batteries should open a rapid fire, which would have several interruptions, and the start of the general advance was set for 3 pm.

The three detachments formed for the attack were distributed as follows: on the right

Dorobanți in the Romanian Army

flank, 42 Romanian and 6 Russian battalions were to attack the “Northern Fort” or Grivitsa Redoubt; in the center, 12 battalions under General Krilov, with 9 more battalions in reserve; on the left flank, 22 battalions under the overall command of General Skobelev.

General Zotov sent the Arkhangelogorod and Vologda regiments to reinforce the Romanian troops against the Grivitsa fortifications.

The second Grivitsa Redoubt called Bash Tabia was very well adapted to the terrain and remained unknown until the attack itself. This omission of the scouts costed dearly to the attacking troops, who knew of only one Grivitsa redoubt, which the Turks had christened Kanlı Tabia or “Bloody Tabia”.

The center was the first to advance before the appointed hour, and at 3 p.m. the Romanian and Russian units on the right flank went on the offensive.⁶

The approaches to the redoubts, linked by a trench, were covered on the north and east by other trenches, and on the south by flanking fire from Çorum Tabia and İbrahim Bey Tabia.

The attacking Romanian troops were divided into two columns: a right one, comprising the 9th Dorobanți Regiment and the 2nd Battalion of the 2nd Line Regiment under Colonel Gramon, which was to demonstrate against the fortified Turkish camp north-west of the

Grivitsa Redoubt, and a left one, composed of the 8th Line Regiment and the 10th Dorobanți Regiment, which was under Colonel Ipătescu and had to attack the redoubt itself.

Besides this column, the redoubt was attacked also from the north by four battalions of the 4th Division, namely the 2nd Hunters Battalion, the 1st Battalion of the 5th Line Regiment, the 1st Battalion of the 14th Dorobanți Regiment and the 1st Battalion of the 16th Dorobanți Regiment, commanded by Colonel Borănescu, and they were to carry out the attack in conjunction with the Russian troops of the 5th Infantry Division.

The advancing units of the left column of the 3rd Division, supported by Romanian artillery, gained control of the front trenches of the redoubt, and only then they realized that the northern side of the redoubt known to them was not in front of them, but was a second redoubt, while the other redoubt was actually about 300 yards away. Colonel Ipătescu ordered an attack on the second redoubt, and under the enemy's whirling fire the Romanian troops reached the outer ditch of the redoubt, where Captain Mărăcineanu was killed. The 8th Line Regiment entered the fray as well, with soldiers and officers reaching the three-meter-high vertical breastwork of the redoubt, where they were showered with bullets. As a result of the fierce fighting, the 3rd Division lost almost

Hunters in the Romanian Army

half of its personnel – 26 officers and over 1,200 soldiers and sergeants, which led to an order to withdraw.

The 4th Division carried out a second attack, now on the Kanlı Tabia, but was cut off by heavy Turkish artillery fire, reaching its trench, this attack proving as ill-fated as the first one.

At 4 p.m. the Romanian troops again launched an attack, now supported by Russian troops, south of the redoubt, but it was unsuccessful too.

Only the fourth attack achieved success, and at 8 p.m. Grivitsa redoubt No. 1 or Kanlı Tabia was captured. On the Romanian side, the 2nd Hunters Battalion, units of the first battalions of the 5th Line, 14th and 16th Dorobanți Regiments took part in it. Romanian troops, led by Major Candiano-Popescu, entered from the east, while the Russian troops, commanded by Major Kvitko, entered from the southwest. They also resisted three Turkish counterattacks during the night, and on 31 August the Romanian soldiers repelled a morning Turkish counterattack.⁷

The total irreparable Romanian and Russian casualties near “Bloody Tabia” were 56 officers and 2,500 junior ranks, among the Romanian officers who died, the names of Major Șonțu and Captain Mărăcineanu stand out.⁸

The Romanian losses for the capture of Grivitsa Redoubt No. 1 were 15 officers killed and 1,333 soldiers and sergeants, or a total of 2,565 killed and wounded.

Romanian troops also took part in the disruption of supply lines for Osman Pasha's troops and the operations at Gorni Dabnik, Dolni Dabnik and Telish. Eight Romanian squadrons and 12 cannons took part in the attack on Gorni Dabnik. General Arnoldi's detachment included the 2nd Hunters Battalion, the 1st Battalion of the 16th Dorobanți Regiment and the Roșiori Cavalry Brigade with its battery. Romanian cavalry units were included in General Krilov's cavalry corps, who praised the Romanian cavalry brigade for its performance of various tasks and the fighting at Telish and Gorni Dabnik.

The Romanian troops also launched two attacks to capture the Grivitsa redoubt No. 2

(or Bash Tabia), but they were unsuccessful despite their great heroism and heavy casualties.⁹

In the attack of 6/18 September, 20 officers and 757 soldiers and sergeants were killed and wounded, after which the Romanians continued to lay parallels and to approach, digging into the ground, to the redoubt. On 19/31 October the Romanian troops attacked again, but lost 22 officers and 907 enlisted men, after which they refused to storm the redoubt and began a mine war against it.

The closing of the siege ring around the fortress led to a lack of supplies and ammunition. In order to get out of the critical situation, Osman Pasha conceived a plan of making an exit. On the night of 27/28 November (9/10 December), reports began to come in of a Turkish prepositioning in the direction of road to Vidin, and the Russian troops directed their forces towards General Ganetski's section.¹⁰

At that time, the Romanian troops occupied sector No. 1 from the village of Bivolare to the 18 km long Balgarene-Pleven road. The sector was occupied by the 2nd and 3rd Romanian Division under the command of General Cernat. Romanian troops were also deployed in sector No. 6, covering a 20-km-long stretch from the left bank of the Vit River at the village of Tarnene to Dolna Mitropolia. The 2nd and 3rd Grenadier Divisions, the 1st Brigade of the 5th Russian Infantry Division, the 4th Romanian Division and two Romanian cavalry regiments were deployed in this sector, with General Ganetski commanding the sector. The Romanian troops occupied a front about 7 km along the left bank of the Vit from the village of Demirköy to the villages of Gorna and Dolna Mitropolia, constituting a reserve of the Russian Grenadier Corps.

During the attempted breakthrough on the road to Vidin between the villages of Gorna Mitropolia and Dolna Mitropolia, the 4th Romanian Division supported the grenadier counterattacks, and units of the 2nd Division under the command of Colonel Cotruț captured the second Grivitsa Redoubt (Bash Tabia), which was abandoned by the Turks. The 3rd Romanian Division captured the village of Bukovluk, and by 9 a.m. the entire northern

General Alexandru Cernat

fortified line of Pleven was overrun by Romanian troops. The Opanets fortifications were taken by assault, the main blow being struck by the 4th Romanian Division, which advanced in two columns towards the most important redoubt, while units of the 2nd and 3rd Divisions advanced on its flanks. The attack on these fortifications was conducted in parallel with the counterattack of the Russian troops against the advance of Turkish units attempting to make a breakthrough, thus pinning down the Turkish troops in the area and contributing to the surrender of Osman Pasha's forces.

The liberation of Pleven was a turning point in war and the Russian troops went on a determined offensive, while for the Romanian people the victory at Pleven became a symbol of the breaking of the chains of vassalage and national independence.¹¹

The Bulgarians fought as dragoons or volunteers and as regular soldiers, sergeants, officers, doctors, and veterinarians in the ranks of the Romanian army. After the capture of Oryahovo in November 1877 by the detachment of Colonel Slăniceanu and the liberation of Pleven they were directed to Lom and Vidin. According to Antim Nikolov-Vanchev's esti-

mation, they numbered more than 2,800 men. Thus, the Bulgarians in the Romanian army contributed to the independence of Romania and the liberation of Bulgaria and in this war of liberation the Romanian army lost 4,900 men killed and 3,000 wounded.

118 Bulgarians within the ranks of the Romanian army were awarded with Romanian decoration for the crossing of the Danube and the battles of Grivitsa and Smârdan, 20 of whom were doctors, the most senior of those awarded being Lieutenant Colonel Simeon Stoilov, commander of the 1st Dorobanți Regiment, who was a major until 15 January 1878.¹²

In the following decades, the Bulgarian people carefully preserved the memory of these great events and honored the heroes who died for the freedom of the Bulgarian people. Among the material monuments of this gratitude in the Pleven region are the "Pleven Epopee 1877" Panorama; the "St. George the Victory Bearer" Chapel-Mausoleum built in memory of the fallen Russian and Romanian soldiers in the battles around Pleven during the Russo-Turkish War of 1877/1878, the image of which is also included as part of the coat of arms of the municipality of Pleven; the Romanian mausoleum, museum and memorial park at the village of Grivitsa, as well as "His Royal Majesty Carol I" House Museum in the town of Pordim and many others.

The Romanian mausoleum in Grivitsa is situated in the north-western part of the village. It was built by the Romanian state and opened in 1902, while the museum collection was arranged in 1967. There is also an adjacent park. During the socialist period, the site in Pordim was named the "Romanian Soldier 1877-1878" Museum. It is located in the house of Varban Iliev with an adjoining park, in which bronze bust monuments by the sculptors Demu and Zwaf were placed.

Near the village of Opanets, a monument commemorating the Romanian army was created with a bronze bas-relief of Carol I.¹³

The building of the mausoleum started on 12 April 1903 and was completed in 1907. Ivan Evstratiev Geshov, the state, county councils, town and village municipalities, officers' clubs

and relatives of the late patriot and Romanian citizen Evlogi Georgiev helped in its construction with 30,000 leva, while the iconostasis was made with the personal funds of Hristo Puliev, manager of his office in Bucharest. On the outside of the mausoleum, on black granite slabs with gold letters, are inscribed the names of the Russians and Romanians who died in the battles around Pleven. Among the Romanian units that gave human losses are inscribed 13 different Dorobanți regiments, the 11th Siret regiment, 8 different Roșiori regiments, a sapper battalion, 4 artillery regiments, 3 rifle battalions, and 7 different line regiments, or a total of 39 officers' and 2,074 soldiers' names, including Majors Giurăscu, Ene, Șonțu, Nicolae and Captains Cracalia, Năstase, Bogdan, Romano, Gănescu, Mărăcineanu and Panu.

By 1911 alone, the holy places at Pleven were visited by 12,220 Romanian pilgrims and 9,800 Russians, among them students, teachers, officers, intellectuals and merchants.¹⁴

The architect Koychev left his creative handwriting in the construction of the mausoleum. In the following decades, the sculptors Bălăcescu and Vlad showed their art skills in the casting of the bronze bust monuments of General Cerchez and Captain Mărăcineanu, which are exhibited in the park at the "The Liberation of Pleven – 1877" Museum.

Well preserved are also the Turkish redoubt Bash Tabia and the Turkish batteries located about 3 km northeast of the town, as well as a Romanian redoubt, a trench, remains of a Romanian camp and trenches, and Romanian siege earthworks located about 1-3 km north and northwest of the village of Grivitsa.

The Romanian redoubt of the same name in the locality of Chaushevo; the Alexander and Çalısoat redoubts and a nameless redoubt in the locality of Kabanitsa; the lunettes named Bucharest, Iași and Tarnu, as well as Romanian battery and remains of a camp are preserved near the village of Varbitsa. Near the village of Riben there are preserved Romanian batteries, and near the village of Kreta – a Romanian redoubt of the same name.

During the years of socialism, a fraternal tomb was built with 6 bronze reliefs of heroes

who fell in the 1877 Battle of Grivitsa, among them Captain Mărăcineanu, Major Șonțu and the soldier Ion.

In the end, more than 140 monuments, memorial signs, museums, and a panorama have been erected near Pleven and its surroundings as a sign of gratitude to the more than 30,000 Russian and 4,500 Romanian soldiers who died and/or were wounded. It was created in connection with the celebration of the 100th anniversary of the liberation of Bulgaria, the authors of the architectural project were the Pleven artists Plamen Tsachev and Ivo Petrov, and the author of the art part was the Russian artist Nikolai Ovechkin.¹⁵

The heroic battles of 1877 at Pleven became an important part of the common Bulgarian and Romanian military history. The cost of the blood of thousands of Romanian soldiers near Pleven largely predetermined the success of the proclaimed Romanian independence and Bulgarian liberation, and Bulgaria keeps the sacred memory of the brave Romanians with numerous memorial signs and museums.

NOTES

¹ Дамянов, Симеон. Военно-политическата обстановка в навечерието на войната. – Руско-турската освободителна война 1877–1878. София: Военно издателство, 1977, с. 9-26.

² Вж. подр. Бурмов, Александър. Български революционен централен комитет (1868–1877). – Бурмов, Александър. Избрани произведения. Т. III. София: БАН, 1976; Бурмов, Александър. Към историята на революционното движение след смъртта на Левски. – В: Просвета, 1935–1936, кн. 5, с. 549-555; Бурмов, Александър. Христо Ботев и неговата чета. София: Наука и изкуство, 1974; Генчев, Николай. Българско възраждане. София: Климент Охридски, 1978; Косев, Константин, Николай Жечев, Дойно Дойнов. История на Априлското въстание 1876. София: Партиздат, 1986; Митев, Пламен, Браилското събрание от 6 март 1876 г. – В: Исторически преглед, № 5-6, 2004, с. 127-136; Митев, Пламен, Българската преса в

Браила до Освобождението. – В: Годишник на Регионалния исторически музей – Сливен, № 2, 2011, с. 75-83; Митев, Пламен. Българският революционен комитет 1875. София: ЛИК, 1998; Васил Левски, революционната емиграция във Влашко и комитетските дела през 1869 г. – 150 години Вътрешна революционна организация. Изграждане и дейност на Вътрешната революционна организация (1869–1876 г.). Велико Търново: Фабер, 2020, с. 5-18; Митев, Пламен. Евлоги и Христо Георгиеви в историческата памет на потомците. – Дарителство и предприемачество през XIX век по примера на братята Евлоги и Христо Георгиеви. София: Св. Климент Охридски, 2020, с. 9-17; Митев, Пламен. Една неизвестна страница от „Дневника“ на БРК в Букурещ. – В: Минало, № 2, 1997, с. 58-64; Митев, Пламен, Обиколката на Панайот Хитов из Влашко и Русия през пролетта на 1873 г. (Дискусионни и недоизяснени въпроси). – Дойно Дойнов. 75 години наука, мъдрост и достойнство, събрани в един живот. София: Черноризец Храбър, 2004, с.187-198; Митев, Пламен, Организационно и идейно състояние на БРЦК през първата половина на 1873 г. – БРЦК в историческата съдба на българския народ, Велико Търново: Витал, 2003, с. 69-78; Митев, Пламен. Политическата активност на българите от Турну Мъгуреле до създаването на БРЦК. – В: История, 2000, с.17-27; Митев, Пламен, Средоточното българско попечителство в Букурещ (предистория и същност). – В: История, № 4, 2004, с.57-61; Митев, Пламен. Три спорни въпроса от дейността на Гюргевския революционен комитет. – В: История, № 2, 1996, с. 21-26; Митев, Пламен. Христо Ботев и идеята за „всеобщо въстание“ в Българско. – В търсене на истината. Юбилейно издание по случай 70-годишнината от рождението на професор Николай Генчев. София: Св. Климент Охридски, 2002, с. 189-201; Митев, Пламен. Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (спорни и нерешени въпроси). – Обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджата (1868 г.). София: Фондация Българска памет, 2019, с. 17-28; Ранчев, Калин. Военнотеоретичните възгледи на Георги Стойков Раковски в плановите му за освобождение на България. – Георги Стойков Раковски 200 години

безсмъртие. София: ВА „Георги Стойков Раковски“, 2021, с. 76-83; Трайков, Веселин. Георги Стойков Раковски. Биография. София: БАН, 1974; Шарова, Крумка. Централизираното ръководство на революционните сили (1858–1967). – В: Известия на държавните архиви, № 58, 1989, с. 39-98; Шарова, Крумка. Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в историята на българското революционно движение. – Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Чуждестранни документи. София: Петър Берон, 1988, с. 5-42.

³ Барболов, Георги. Отказът на Румъния от неутрална политика (юли 1876–май 1877 г.). – В: Годишник на Софийския университет, Философско-исторически факултет, № 3, 1971, с. 453-489; Дамянов, Симеон. Военно-политическата обстановка ..., с. 26-27; Михова, Христина. Приносът на румънския народ за освобождението на България от турско иго. – Освобождението на България от турско иго. София: БКП, 1958, с. 200-206; Христов, Христо. Руско-турската война и освобождението на България (1877–1878). – История на България. Т. 6. Българско възраждане 1856–1878. София: БАН, 1987, с. 442.

⁴ Държавен военноисторически архив – Велико Търново (ДВИА), ф. 42ж, оп. 1, а.е. 2, л. 113; Апостолов, Шанко. Бойните действия при Никопол и Плевен. – Руско-турската освободителна война 1877–1878. София: Военно издателство, 1977, с. 157-166.

⁵ Михова, Христина. Приносът на румънския народ ..., с. 206-207.

⁶ Апостолов, Шанко. Бойните действия при Никопол ..., с. 166-168.

⁷ Михова, Христина. Приносът на румънския народ ..., с. 207-209.

⁸ Апостолов, Шанко. Бойните действия при Никопол ..., с. 168.

⁹ Михова, Христина. Приносът на румънския народ ..., с. 210-211.

¹⁰ Апостолов, Шанко. Бойните действия при Никопол ..., с. 173-179.

¹¹ Михова, Христина. Приносът на румънския народ ..., с. 213-215.

¹² Николов-Ванчев, Антим. Българи доброволци в редовете на румънската армия. – Известия на Националния военноисторически музей. Т. 3. 1977, с. 18-28.

¹³ Паметници на признателността и укрепителни съоръжения от Освободителната война 1877–1878 в Плевенски окръг. Плевен: Военно-исторически музеи, Българско историческо дружество – Плевен, 1983, с. 17, 24, 45.

¹⁴ Сент-Жан –Д’Акарски [Стоян Заимов]. Светите места на признателна България. София–Плевен: Косто Мотавчиев, 1912, с. 58-74, 162.

¹⁵ Грънчаров, Михаил/Grantcharov, Michail. Панорама Плевенская’попея 1877/Panorama Pleven’s Eropее 1877. София: Исторический музей – Плевен, Университетское издательство им. Св. Климента Охридского/Historical museum – Pleven, St. Kliment Ohridski University Press, 1997, с. 3.

COOPERAREA RUSO-ROMÂNĂ DIN ANII 1877-1878 ÎN REPORTAJELE CORESPONDENȚILOR AMERICANI DE RĂZBOI PE FRONTUL BALCANIC

DUMITRU VITCU*

Abstract

The Eastern Question, with its climax in the second part of the nineteenth century, the Russo-Turkish War of 1877-1878, refocused attention of the public and political opinion from abroad on one of the most turbulent areas of the world, namely the Balkans, justly characterized either as the “powder keg of Europe”, or as a “laboratory of history”. The geographical position, political aims and the international legal status did not allow Romania to stay out of the conflict.

The Romanian political goal of winning the national state independence, following a realistic evaluation of the general European conditions and the unsuccessful diplomatic initiatives to remain neutral in the Balkan crisis, was to be achieved by developing a close cooperation with Russia. The Romanian willingness to follow this road, in spite of old anti-Russian feelings, was a significant and a radical political option, underlined by the numerous war correspondents, in their illustrative and comprehensible writings (narratives, notes or correspondences) sent to many European or American newspapers.

The pact with Russia at the outbreak of the War, in April 1877, enabled Danubian Romanians to dodge the full costs of armed conflict. A declaration of independence and battlefield exploits filled Romanians with glorious self-esteem, but the peace-making process involved difficult issues for them, having to confront with the loss of southern Bessarabia, amending their Constitution, naturalizing some of the indigenous Jews, and finally purchasing proper railroads from a German company.

However, on the whole, the result of the War for Romania was a major success, given the circumstances which could not be controlled due to their unpredictable nature. Regarding Russia, whose contribution in the historic moment which symbolized the first step towards Greater Romania, namely the inclusion of Dobruja in the frontiers of the Romanian national state, it managed to impose itself as a decisional factor in the continental “balance of powers”.

Keywords: Russo-Turkish War, Carol I, New York Times, Dobruja

---

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.

Criza orientală din anii 1875-1878 nu a ocolit, precum se știe, spațiul românesc, al cărui rol și însemnătate în aritmetica noilor împrejurări au sporit considerabil față de trecuta ediție a aceleiași convulsive chestiuni politice de fond, „soluționate” prin războiul Crimei (1853-1856). Atitudinea intransigentă a cabinetului turc în privința introducerii și aplicării reformelor recomandate de marile puteri prin protocolul de la Londra¹, încheiat la finele lui martie 1877, după eșecul conferinței diplomatice de la Constantinopol² și după parafarea înțelegerii secrete de la Budapesta între Austro-Ungaria și Rusia³, a eliminat orice speranță de pacificare a conflictului din orientul european. Respingerea documentului, motivată ca imixtiune în afacerile interne ale Imperiului, a fost urmată imediat de ordinul de mobilizare generală decretat de țarul Alexandru II, care s-a și grăbit să plece la Chișinău, unde se afla Cartierul General al Comandamentului suprem. Prin stăruitoare inițiative și manevre diplomatice, Rusia își asigurase din start „lovitura de imagine”, apărând în ochii lumii ca mandatară a Europei⁴ în iminenta înfruntare cu Poarta Otomană pentru apărarea năpăstuiților popoare creștine din Balcani.

Față de evoluția galopantă a evenimentelor și confruntată cu refuzul sistematic al cabinetelor europene de a-i oferi necesarele garanții privind neutralitatea propriului teritoriu, România rămânea expusă a redeveni teatru de război, câtă vreme, în această zonă, cele două împărății erau lipsite de un hotar terestru comun, iar Rusia nu dispunea de o flotă capabilă să-i transporte trupele, pe Marea Neagră, până în Bulgaria⁵. Prin urmare, lipsa alternativei, conștientizată și de opinia publică românească⁶, a grăbit asumarea deciziei de către factorii politici ai momentului, prin semnarea *convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877*, document ce reglementa doar tranzitul armatelor țariste prin România, spre Balcani, în speranța iluzorie a conservării doritei neutralități⁷.

Răspunzând, prin canalul diplomatic la dispoziție, nedumeririi ministrului austro-ungar de externe, G. Andrassy, care nu părea desul de convins că râvnita sau pretinsa neutralitate ar fi fost compatibilă cu permiterea tranzitării rușilor prin România, M. Kogălniceanu

preciza că nu era vorba de o alianță ofensivă sau defensivă cu partenerul secret al Austro-Ungariei, că obiectivul urmărit de români viza exclusiv „menținerea administrației naționale” și salvarea populației de „povara unei ocupații dușmănoase”⁸ și că „armata rusă nu face decât să treacă prin țara noastră, trecere pe care noi nu o putem împiedica, «fiind» admisă de Europa”⁹. Apelul său la sprijinul puterilor garante de a opri Turcia să invadeze România după parafarea înțelegerii cu rușii, cu toate că a avut un larg ecou în mediile publice și politice internaționale, a întâlnit puține atitudini binevoitoare și în nici un caz oficiale. Presa europeană, bunăoară, și-a exprimat dezacordul față de gestul autorităților politice de la București, cărora le recomanda să respecte tratatele internaționale¹⁰, cu trimitere expresă la cel din 1856, chiar dacă prea puține dintre prevederile sale mai supraviețuiseră, între timp, neîncălcate de foștii semnatori.

Aparenta bunăvoință a diplomației franceze – de care se legau cele mai multe speranțe ale guvernului român – a dispărut subit în fața interesului major al acesteia de a căuta și cultiva prietenia celui mai filoturc garant, Anglia, pentru care „Principatul Moldo-Valahiei” încă era considerat ca făcând parte integrantă din Imperiul Otoman, iar „o neutralitate specială a României nu este garantată prin nici un tratat”¹¹.

Ceea ce interesa însă mai mult autoritățile politice românești, în acele momente, era neîndoielnic poziția Turciei, pentru că amplasarea trupelor sale pe întreg malul bulgăresc al Dunării și, îndeosebi, la Vidin, cumulată cu pregătirile specifice unei invazii transdunărene, generase o mare și justificată neliniște nu doar în capitală, ci și în țară. Știri de ultimă oră veneau dinspre Rusciuk, informând despre suplimentarea efectivelor garnizoanei (ajunsă la 180 000 oameni), dinspre Șumla, unde se afla Abdul Kerim pașa cu 40 000 de oameni, ca și dinspre diverse alte puncte ce adăposteau cete de bașbuzuci și cerchezi, care, în așteptarea ordinului de luptă, începuseră deja a face incursiuni de pradă în satele de pe malul stâng al Dunării¹².

Amenințărilor explicite din partea Porții, care acuza România, după semnarea convenției de 4/16 aprilie, de infidelitate, de insubordonare și de nerespectare a propriului statut

reglementat prin tratatele internaționale, li s-a răspuns la București atât prin acțiuni practice, în temeiul decretului de mobilizare generală a armatei din 6/18 aprilie¹³, cât și prin continuarea eforturilor diplomatice, menite a explica propria conduită politică prin recurs la atitudinea rezervată sau ostilă a garanților. „Trecerea Prutului de către ruși – afirma răspicat ministrul român de externe, în cuprinsul instrucțiunilor transmise gerantului agenției diplomatice din Constantinopol, la 10/22 aprilie – nu poate autoriza Turcia să treacă Dunărea pentru a ne cotropi țara, deoarece intrarea rușilor a avut loc cu asentimentul, mai mult sau mai puțin tacit, al puterilor și România nu putea face, ea singură, ce n-a făcut întreaga Europă pentru a se împotrivi trecerii rușilor”¹⁴. Reamintind, cu o zi mai devreme, obligațiile morale ale aceleiași Europe față de națiunea română amenințată cu iminența invaziei otomane, Kogălniceanu stăruia în efortul de a convinge cabinetele că o cooperare armată cu rușii era (cel puțin în acel moment) exclusă, că orașul București urma a fi ocolit de trupele țariste, că administrația națională avea să fie respectată de acestea și că, în consecință, țara nu dorea un război cu Turcia, dar, avertiza el, „nu vom putea rămâne cu brațele încrucișate atunci când turcii vor intra în România ca să ne distrugă orașele și satele”¹⁵.

Temerile, agitațiile și incertitudinile generate de reacțiile, intrigile ori insinuările cercurilor politico-diplomatice europene, asociate cu obiectivele și cu acțiunile practice în teren, urmate de cele două împărțiri vrăjmașe ce încadrau și geografic România, au dimensionat dramatismul stărilor de spirit în zonă și au polarizat instantaneu atenția mediilor de informare din întreaga lume, transformând Bucureștii într-un veritabil turn de observație al iminentelor desfășurări de forțe în noua ediție a crizei orientale¹⁶.

Experiența deja acumulată și invocată uneori de jurnaliștii care fuseseră prezenți în preajma sau în mijlocul trupelor combatante în urmă cu mai bine de două decenii, în vremea războiului Crimeii, constituia un important atu, deopotrivă, pentru optimizarea propriei poziționări în raport cu mișcarea trupelor, ca și pentru mai buna înțelegere a rațiunilor sau argumentelor politice, a strategiilor și acțiunilor

militare circumscrise conflictului balcanic, fiind astfel asigurate consistența și temeinicia reportajelor transmise cu regularitate de pe front, inclusiv a comentariilor prilejuite de acestea în redacțiile marilor cotidiane din Europa și America. Unul dintre acestea, de pildă, apărut în prestigiosul „The New York Times” imediat după ce țarul ordonase trupelor sale să treacă Prutul, a apreciat evenimentul ca o autentică invazie, confirmată astfel și de reacția imediată a oficialităților românești. Judecată în perspectivă istorică, cu trimiteri exprese la avantajele dobândite în urma campaniei balcanice din anii 1828-1829, dar și la pierderile ulterioare, vădite în statutul defavorizat pe Dunăre și Marea Neagră (consecință a tratatului de la Paris din 1856), acțiunea Rusiei era pusă în ecuație cu potențialele modificări ale hărții politice din zonă, cu posibila metamorfozare a României în Regat, loial Împărăției creștine, și chiar cu foarte serioase implicații europene¹⁷.

Cât despre avantajele strategice pe care atragerea României în conflict le-ar fi putut asigura Rusiei, acestea decurgeau, în opinia altui analist de la aceeași redacție, pe de o parte, din particularitățile geografice ale țării, privită de la Petersburg ca o „neînsemnată enclavă latină într-un «viitor» Imperiu slav, ce se va întinde din Muntenegru până la Marea Neagră și Bosfor”¹⁸ și, pe de alta, din bogatele și variatele ei resurse, favorizante deopotrivă mișcărilor de trupe și planurilor tactice preconizate. Opinia se întemeia pe observațiile anterioare ale unui „călător atent” la detaliile specifice unei iminente campanii antiotomane, din perspectiva mobilității armelor, a mijloacelor și căilor de acces spre inima Semilunii. Câteva indicii precum: mai marea densitate a căilor ferate în partea apuseană a Bulgariei, decât în cea răsăriteană; precaritatea dispozitivelor de apărare de pe malul drept al Dunării; absența unor puternice fortificații între marele fluviu și Balcani; distanța relativ mică între cele două linii de apărare existente și mulțimea trecătorilor sau potecilor transmontane cu care geniștii ruși, se spunea, erau deplin familiarizați, ar fi constituit, în aceeași opinie, suficiente argumente pentru autoritățile țariste să opteze pentru fixarea principalei lor baze de operațiuni în vestul țării, cu atât mai mult cu cât asemenea manevră era facilitată de utilizarea intensivă a

căii ferate Galați-Vârciorova, via București¹⁹. E de observat, totuși, că dacă primul și ultimul dintre reperele citate s-au dovedit și realiste, celelalte aveau să fie contrazise de evoluția ulterioară a evenimentelor.

În privința resurselor, comentatorul valorifica informațiile furnizate de consulul englez la București, care, în cuprinsul rapoartelor sale transmise Foreign Office-ului, notând și „foarte puternicul sentiment de neîncredere al unei mari părți a localnicilor față de ruși”²⁰, evidenția capacitatea reală a țării de a furniza proviziile necesare unor mari efective pentru o campanie de durată, dovedindu-se astfel, în egală măsură, un potențial valoros aliat pentru țară și un temut adversar pentru sultan.

Asemenea fapte sau evenimente, îndeobște consacrate, constituie elementele de cadru referențial pentru toți observatorii și corespondenții de presă străini prezenți în zona frontului, dar informațiile, comentariile sau opiniile exprimate poartă invariabil pecetea propriei percepții, individualizându-le demersul, în profitul multiplicării nuanțelor și, prin aceasta, al extinderii orizontului cognitiv. Bunăoară, din culisele diplomatice accesate, un corespondent de război difuza știrea „semioficială”, însoțind informațiile de natură „cazonă”, cum că „Austria își va retrage obiecțiile privind participarea României la acțiunile ofensive din Balcani, dar că și Serbia e liberă să o facă oricând dorește, cu condiția ca insurgenții din Bosnia și Herțegovina să nu primească ajutor și ca operațiunile militare să fie limitate pe direcția frontierei răsăritene și sudică, respectiv pe văile Timocului și Moraviei”²¹. Informații și comentarii speculative dădeau ca iminente astfel de acțiuni în zonă, concomitente cu o mișcare generală a grecilor din Tracia, Macedonia, Epir și Tessalia, înlesnită de presupusa alianță sârbo-greco-românească, având ca reper organizarea detașamentelor de voluntari greci și facilitățile acordate acestora în România. În opinia sa, mișcarea de eliberare a popoarelor din Balcani „ia repede asemenea proporții, încât, dacă diplomația va eșua în a-i găsi soluția potrivită, în următoarele șase săptămâni conflagrația se va generaliza și nu va putea fi potolită decât, fie prin exterminarea elementului creștin, fie prin dezmembrarea Imperiului Otoman”²².

Deși logică, previziunea s-a dovedit pripită, pentru că, în pofda atestării unor preocupări paralele de pacificare pe cale politico-diplomatică a conflictului, războiul ruso-turc declanșat în vară avea să continue și peste termenul vehiculat jurnalistic până la începutul anului următor, fără ca epilogul acestuia să fi validat vreuna din alternative. Cât privește implicarea și participarea efectivă a României în conflict, fără a mai stăruia asupra împrejurărilor sau evenimentelor deja bine-cunoscute, se cuvin reținute câteva opinii sau aprecieri neutre, menite a diminua controversese și a nuanța atitudini, ilustrând avatarurile unei cooperări îndelung sperate de autoritățile de la București și târziu acceptate de partea rusă, cu efectele militare și politico-diplomatice aferente.

Urmând unor anevoioase și sterile tratative între comandamentele militare și politice rus și român, de pe pozițiile exprimate de părți încă din primăvară, continuate în aceeași notă și după începerea campaniei²³, reglementarea marilor probleme implicate de cooperarea celor două armate la sud de Dunăre a devenit posibilă târziu, abia la 6/18 august 1877, când, sub presiunea repetatelor deziluzii țariste pe front²⁴, a avut loc la Gorni Studen întâlnirea dintre primul ministru român și ministrul său de război, pe de o parte, cu Alexandru II și marele duce Nicolae, pe de alta. Prin strădanii și concesiile oarecum reciproce, a rezultat o înțelegere – *fără să fi fost semnată o convenție oficială* (subl.ns. D.V.)²⁵ – ce stipula ca trupele române să acționeze sub comandament național și să aibă un sector de operații distinct; în schimb, se angajau ca majoritatea unităților românești dislocate peste Dunăre să ocupe de îndată poziții la aripa dreaptă a armatei ruse concentrate în zona Plevnei și să participe la acțiunile ofensive preconizate de comandamentul țarist împotriva lui Osman pașa.

Trecând peste detaliile, altminteri cunoscute, ale acelei înțelegeri, cu toate dezvoltările și implicațiile provocate, deopotrivă, pe front, ca și în țară²⁶, sunt de reținut câteva repere spațiale și temporale asupra cărora a fost focalizată atenția corespondenților de război, în cuprinsul reportajelor realizate și transmise de ei redacțiilor ziarelor reprezentate. Astfel, în urma unor atente recunoașteri geostrategice, efectuate pe ambele maluri ale

Dunării, s-a decis ca trecerea unităților operative românești peste fluviu să aibă loc în zona Siliștioara-Măgura, utilizându-se în acest scop podul de vase construit de pontonierii, geniștii și marinarii cuprinși în formațiunile desemnate expres de Marele Cartier General. Începând din ziua de 12/24 august și continuând până la 21 august/2 septembrie, întregul efectiv al trupelor operative românești intrase în zona frontului²⁷. Concomitent, Marele Cartier General s-a deplasat succesiv, pe măsură ce diviziile românești se apropiiau de Plevna, de pe malul stâng al fluviului, de la Corabia, pe cel drept, la Poradim, unde, în ziua de 22 august / 3 septembrie, a avut loc controversatul consiliu de război româno-rus, cu participarea comandantului „suprem” al Armatei de vest, principele Carol I, a șefului de Stat Major, generalul Zotov, și a altor generali.

Atunci și acolo au fost dezbătute detaliile cooperării celor două armate în zonă, după un plan acceptat în principiu de Carol I în cursul întrevederii avută cu țarul Alexandru II și cu marele duce Nicolae, la Gorni Studen, în zilele de 16/28 și 17/29 august, dar care plan generase rezerve serioase în rândul clasei politice românești și nu doar în sânul opoziției conservatoare. Însuși ministrul de externe, M. Kogălniceanu, delimitându-se de orice răspundere, îi scria primului ministru Brătianu, la 23 august/4 septembrie: „Toată lumea nu vede lucrurile ca noi. Numirea principelui de comandant al trupelor rusești a făcut un foarte rău efect înlăuntru, ca și în străinătate. La Viena sunt dezolați”²⁸. Tot el, deplângând lipsa de comunicare între domn și cabinet²⁹, răspundea în aceeași notă agentului diplomatic trimis în capitala Imperiului Austro-Ungar, Ion Bălăceanu, cu care nu se afla în relații tocmai amiabile, ci dimpotrivă³⁰: „Poate ai dreptate în aprecierile cu privire la comanda armatei rusești luată de Alteța Sa. Poate sunt și eu de aceeași părere. Dar măsura a fost luată subit, în întrevederea prințului cu împăratul, la cartierul general, fără ca guvernul să aibă termen ca să aprobe. După câte știu, s-a admis pentru a se evita complicații și mai mari. Acum, când lucrul e făcut, datoria noastră este să atenuăm sensul”³¹.

Așadar, asumarea circumstanțială de către Carol I a conducerii operațiunilor ofensive

ruso-române la Plevna, întemeiată mai mult pe orgoliu decât pe experiență în arta războiului, generase, pe lângă satisfacțiile inerente subînțelese (mult exacerbate în cuprinsul unor abordări istoriografice partizanale) și rezerve sau neliniști chiar în rândul apropiaților colaboratori, care, spre lauda lor, nu au dezavuat viciul de procedură, ci au acceptat, respectat și susținut termenii unei înțelegeri ad-hoc, lipsită de suport juridic. Premisele cooperării militare și așa nu se arătau prea favorabile trupelor române, în condițiile în care corespondenții de presă semnalau disensiuni serioase la nivelul Marelui Cartier General al armatei imperiale, mai întâi între șeful statului major, generalul A. A. Nepokoicițki, și marele duce Nicolae. Primul ar fi dorit să impună evacuarea localităților Târnovo și Gabrovo, pe motivul prea marii izolări de grosul trupelor și a primejdiei potențiale generată de prelungirea campaniei pe timpul iernii, soluție respinsă de marele duce; în al doilea rând, se vorbea tot mai insistent de sciziunea existentă între cancelarul Gorceakov și Marele Cartier General, unde influența generalului Ignatiev ar fi fost tot mai evidentă; în sfârșit, era vehiculată ideea retragerii, pe motive de sănătate, a lui Nicolae de la comanda supremă a armatei ruse, ba chiar și a abdicării țarului Alexandru II din aceleași motive, extinse în cazul său și asupra sănătății mintale³².

Or, tocmai cei doi ceruseră și susținuseră – e drept, constrânși de evoluția evenimentelor pe frontul balcanic – participarea trupelor române la operațiuni, trupe a căror implicare era privită în cel mai fericit caz cu rezerve, dacă nu cu dispreț și desconsiderare, de comandanții militari ai armatei imperiale³³, ca și de opinia publică rusească, înrăurită de aroganța acestora. „Vă pot asigura – consemna un colaborator al ziarului «Golos», în numărul său din 28 august, text reprodus în traducere și în ziarul românesc «Timpul» – că, dacă românii vor fi lăsați la propriile puteri, două sau trei batalioane de nizami, ajutați de câțiva cerchezi, i-ar pune la goană spre Nicopol și abia dacă ar putea cineva să parvie, la podul Șistovului, a opri pe această armată fugară [...] Numele de turc inspiră soldaților români teroare”³⁴.

Cum au fost întâmpinați și tratați ostașii români de către aliații lor în Balcani, încă

Cartierul general al domnitorului Carol I de la Poradim (1877)

din primele zile ale cooperării, stau mărturie și relatările corespondenților americani de război aflați la fața locului, sau în preajmă. Evidențiind, în coloanele unui amplu reportaj realizat la 29 august, între altele, îngrijorarea, chiar depresia principelui Carol, cu prilejul angajării armatei române într-o campanie „fără știința sau înțelegerea clară a termenilor și a raporturilor cu comandanții imperiali, care zilnic oferă probe proaspete ale unei nefirești aroganțe”, jurnalistul exemplifica prin cazul colonelului Anghelescu, comandantul

diviziei IV, trecută prima în dreapta Dunării. Acesta, ca de altfel și ceilalți ofițeri români, nota el, „sunt tratați cu o politețe abia mimată și, deși li se cere să respecte cu strictețe toate ordinele, nu sunt niciodată consultați sau chiar informați în privința detaliilor ori obiectivelor operațiunilor la care urmează să ia parte. Situația este și mai gravă în rândul trupei: până acum, soldații români au fost obișnuiți cu regulamentele disciplinare mai blajine ale propriilor ofițeri, îndeajuns de suficiente pentru acești oameni a căror principală caracteristică

Țarul Alexandru al II-lea și Domnitorul Carol I

este supunerea și respectul autorității. Dar, toate acestea s-au schimbat aici: rușii îi privesc pe aliații lor cu nedesimulat dispreț, iar loviturile de cînut le sunt aplicate pentru cele mai neînsemnate contravenții, din voința și plăcerea oficialilor moscoviți [...] Într-o țară în care folosirea biciului a fost abolită de 20 de ani, o asemenea pedeapsă, aplicată unor virtuali oameni liberi, provoacă multă exasperare și reclamații, deopotrivă din partea soldaților și ofițerilor diviziei IV, împotriva brutalității foștilor lor prieteni”³⁵. Orice intervenție împotriva unei asemenea desconsiderări, din partea principelui Carol – el însuși calificat, printr-un decret al sultanului, „rebel și trădător al suzeranului său” – nu putea sfârși, în viziunea corespondentului, decât cu noi umilințe.

Opinia îi este întărită și prin documentele oficiale deja cunoscute. După ce divizia IV română acceptase, nu fără insistență, să treacă Dunărea și să preia, de la generalul Stolîpin, serviciul de garnizoană în Nicopol, acesta din urmă își avertiza superiorii că „trupele române nu vor constitui decât o povară în plus, nefind de vreun folos”. Împărtășindu-i punctul de vedere, generalul Zotov îl informa pe șeful Marelui Stat Major al armatei imperiale, generalul Nepokoicițki, în aceleași împrejurări: „Stolîpin apreciază că Comandantul diviziei române [...] și ceilalți comandanți superiori sunt oameni cu totul incapabili, care nu se pricep în problemele militare. Întrucât această divizie are o situație independentă specială și la executarea operațiilor militare trebuie să se conducă în exclusivitate după indicațiile comandanților ei nemijlociți, în loc de folos, în cazul lipsei de experiență și al incapacității acestora, ea poate aduce doar prejudicii cauzei. Dacă ar apărea posibilitatea ca la divizia română să fie atașat un ofițer de-al nostru din Marele Stat Major, acest lucru ar fi extrem de util și de dorit”³⁶.

Într-o măsură, asemenea gesturi sau atitudini sunt de înțeles. Capacitățile militare angajate (cu efectivele și tehnica de luptă aferente), amploarea operațiunilor antiotomane, experiența războinică a corpului ofițeresc și a combatanților, dintre care unii luaseră parte activă și la campania din Crimeea și, nu în ultimul rând, statutul imperial al Rusiei constituiau, toate laolaltă și fiecare în parte, atribute de mare putere, incomparabile și incompatibile cu

ideea visetelor sau pretenșelor echivalente ale micilor aliați ocazionali. Mai greu de înțeles, nu însă și de acceptat, le-a fost autorităților politice și, îndeosebi, militare românești nerespectarea de către ruși a unor ordine sau angajamente ferme, asumate de propriul Comandament, în momentele cele mai critice ale campaniei, privitoare la obiectivele concrete ale cooperării în Balcani. Asemenea frustrări, perfect justificate și justificabile, nu aveau să diminueze însă capacitatea de mobilizare și de luptă a armatei române după stăruitoarea ei chemare la „botezul focului” în fața Plevnei. „Cât de critică a putut fi și pozițiunea de atunci a oastei rusești – scria, la nici două decenii de la consumarea evenimentelor, Ludovic Lakos – se învederează de ajuns din faptul că, până aici, nici nu voiau să conceadă că armata română să treacă dincolo peste Dunăre, cu atât mai puțin ca să primească cooperarea ei; și iată acum, puternicul și înfricoșatul mare domnitor (sic!) Alexandru II și mărețul său comandant suprem, în urma luptelor pierdute, lipsiți de toate speranțele lor, se întâmplă că pășesc cam umiliți înaintea modestului principe Carol și înaintea trupei sale de o mână de oameni, ca să le ceară ajutor. Cunoscând mândria fără seamăn a colosului de la nord, nici o umbră de îndoială nu mai încapă că dânsul a recurs la ajutorul micului principat român numai împins de cea mai mare nevoie și sub presiunea silei”³⁷.

Reacția paradoxală a rușilor față de neînsemnării dar necesarii viitori aliați s-a dovedit o generoasă sursă de observații sau comentarii și pentru un corespondent de presă american revenit la București, în vremea negocierilor bilaterale, vizând cooperarea militară în sudul Dunării: „Armata română – nota el, când efectivele acesteia își începuseră deja marșul către obiectivele prestabilite din Balcani – atât de disprețuită și batjocorită de către ruși până acum câteva săptămâni, este pe cale să joace un rol activ în marea dramă, numai dacă Marele Duce va consimți la independența ei de acțiune, sub comanda propriului ei comandant suprem, prințul Carol. Dacă nu, trupele se vor retrage de pe malul drept pe cel stîng, unde își vor menține stricta defensivă ca gărzi de frontieră, iar suveranul (sic!) se va întoarce la București, refuzând a mai coopera cu rușii”³⁸. Cum Marele Duce și Țarul au acceptat cere-

rile formulate de încă „vasalul” Carol I, mai puțin sugestia acestuia ca atacul comun asupra Plevnei (fiind a treia încercare pentru ruși) să se amâne „până la sosirea forțelor îndestulătoare”; trupele române n-au mai fost întoarse din drum, ci și-au continuat marșul în condiții extrem de grele, până la linia de operații reconfigurată acestora de pe valea Iskerului, pe cea a Vidinului, adică în imediata vecinătate a fortificațiilor lui Osman pașa³⁹.

Despre starea de spirit a trupelor, reper reluat cu anume predilecție din luna august, în cuprinsul reportajelor transmise din zona frontului, opiniile diferă nu doar de la o zi la alta, în funcție de evenimentele consemnate, ci și de la o unitate la alta, de la simplul ostaș, la ofițer sau comandant și, desigur, de la un receptor (jurnalist) la altul. Imaginea aproape idilică a „viteazului român” în ținuta-i de paradă – înalt și frumos, cu părul lung, despicat în cărare, cu pantaloni strânși pe picior și tunică, plăcute ochiului, cu cizme fercheșe prevăzute cu piteni și alte accesorii atrăgătoare⁴⁰ – și a nerăbdării de a se angaja cât mai curând în luptă, constatată în urmă cu două luni⁴¹, cedează locul altora mai prozaice, inspirate fie de dificultățile economico-financiare tot mai resimțite și mai acutizate în țară⁴², fie de realitățile ori numai de închipuirile vieții de campanie.

Dacă pentru căpitanul Mihail Dimitrescu, bunăoară, marșul istovitor către linia frontului nu afectase moralul ostașilor din subordine⁴³, în schimb pentru corespondentul american aflat în mijlocul unor trupe care tocmai se pregăteau de plecare în aceeași direcție, percepția era alta: „Ofițerii români sunt în general resemnați și pregătiți pentru orice – scria el, la 20 august. Sunt deplin conștienți de faptul că nu au a se aștepta la milă din partea inamicului dacă vor cădea vii în mâinile acestuia. Toți cei care au ceva de lăsat în urmă-le și-au făcut deja testamentul, iar majoritatea și-a procurat otravă spre a scăpa, prin moarte, de crutul martiraj la care, știu prea bine, vor fi supuși de vor fi luați prizonieri. Putem fi siguri că ei vor lupta vitejește, dar fără entuziasm și cu acel curaj pe care doar disperarea ți-l inspiră”⁴⁴.

O asemenea stare de spirit, împărtășită diferențiat, putea fi motivată ori cel puțin influențată de știrile vehiculate prin presă sau

prin viu grai despre ororile săvârșite de turci în localitățile cu populație nemusulmană, recuperate de mâna rușilor după respingerea acestora la pasul Șipka, în ziua de 31 iulie. Faptele oribile ale acelor „răzbunători ai Islamului”, doar spicuite de jurnalist dintr-o rela-tare mai amplă ce-i fusese făcută de un martor ocular și cunoscute într-o formă sau alta și de cei care urmau să-i înfrunte, nu-i vor fi lăsat indiferenți pe aceștia, îndemnându-i probabil spre precauții de asemenea natură. În plus, mai nota jurnalistul, moralul trupeii putea fi afectat și de intrigile țesute în plan local împotriva generalului chirurg Carol Davila, ale cărui virtuți profesionale și însușiri organizatorice le elogia fără rezerve: „Rareori în America și niciodată în Europa am putut să văd o mai bună funcționare a serviciului sanitar, a cărui pregătire până la cele mai mici detalii atinge perfecțiunea”. Cu toate acestea, ca etnic francez, ar fi fost invidiat, chiar contestat, de medicii și voluntarii români care activau în cadrul Crucii Roșii, obișnuiți să sfideze rigorile pre-tinse de autoritatea instituțională⁴⁵.

Mai aproape de linia frontului, secvențele reportericești ilustrează situații de-a dreptul dramatice, sesizate și în organizarea serviciilor de inten-dență ale armatei, cu impact direct asupra sănătății și moralului trupeii, implicit asupra capacității ei de luptă. Citând mărturia unui medic român aflat în trecere prin Șiștov, dinspre Balcani spre București, unul dintre corespondenți sublinia „starea jalnică” a armatei române, care, vreme de o săptămână, ar fi consumat doar mămăligă, lipsită fiind de ali-mente și medicamente, că tifosul și dizenteria făceau ravagii în rândul trupeii, că zilnic puteau fi văzute care transportând cadavre peste Du-năre, la Turnu Măgurele, iar un mare număr de alte cadavre și stârvuri erau purtate de afluenți spre vărsare, provocând mirosuri pestilențiale. Mai grav i se părea faptul că rezervele de apă potabilă deveniseră insuficiente după ce rușii, ca și bulgarii, otrăviseră fântânile din ca-lea turcilor, cu efecte însă asupra românilor. Ofițerii nu-și mai primiseră solda de 10 săp-tămâni, fiind flămânzi, slăbiți și descurajați⁴⁶.

Nici în tabăra rusească situația nu va fi fost mai bună, chiar dacă, se spunea, informațiile privitoare la pierderile înregistrate de impe-riali, după dezastrul de la Rahova din 31 iu-

lie, erau foarte atent cenzurate, iar accesul corespondenților de război la ofițerii de stat major, adică la sursele primare de informare, era condiționat de obediența „profesională” față de gazde. Cu toate acestea, știrile continuau a se scurge către presă, punând în lumină erorile tactice săvârșite de ruși, constrânsi mai peste tot a părăsi pozițiile înaintate și a bate în retragere, după ce estimările generalului Ignatiev în privința efectivelor otomane și a calității comandanților lor se dovediseră false. Înfrângerile succesive de la Plevna, Lovcea, Jeni-Zagra, Eski-Zagra ș.a. cu impact direct asupra bulgarilor (rămași să suporte infidelitatea față de foștii stăpâni) și cu urmări potențiale asupra românilor, dacă retragerea avea să continue și peste Dunăre, ilustrau, în opinia cronicarului, rezultatul firesc, dezastuos, al unei campanii care, de la începutul ei, „nu a fost nimic altceva decât o lungă succesiune de erori cauzate de ignoranță, nechibzuință și îngâmfare”⁴⁷. Iar maniera în care „Sfânta Rusie” își protejase până atunci coreligionarii bulgari – alături de care participase la jefuirea și distrugerea satelor musulmane, oferind astfel pretexte legitime pentru represalii și mai sân-

geroase din partea turcilor – era apreciată ca o gravă abatere de la legile nescrise dar respectate (de popoarele civilizate) ale războiului: „Întreg Orientul – sublinia el, vădit impresionat de ororile săvârșite de bandele de bașbuzuci împotriva creștinilor părăsiți de trupele imperiale în retragere – răsună de strigăte de indignare și Rusia, numai Rusia, trebuie să-și asume înfricoșătoarea responsabilitate pentru asemenea scene de carnagiu, în fața istoriei și a lui Dumnezeu”⁴⁸.

Priveliștea naturală deprimantă ce i se înfățișa jurnalistului străbătând teritoriul bulgar între Șiștov și Nicopol la sfârșitul lunii august își avea un corespondent pe măsură în imaginea unei tabere rusești, organizată ca spital de campanie, în fapt un „vast stabiliment sanitar în care zac în paturile lor, gemând de durere, între 40.000 și 50.000 de soldați”. Puțini dintre aceștia, credea el, aveau șansa de a părăsi pământul Bulgariei, din pricina molimelor, a căldurii și setei, dar și a mirosurilor insuportabile degajate de cadavrele neîngropate⁴⁹. Cum libertatea de mișcare în zonă, ca și accesul la informații îi fuseseră strict limitate din rațiuni mărturisite de un oficial rus, cu aparentă cor-

**Bătălia de la Șipka
dintre ruși și otomani (1877)**

dialitate – „cea mai mică indiscreție, chiar și neintenționată, sau cea mai nesemnificativă remarcă poate răsturna planurile noastre, ori le poate dezvălui dușmanului” – corespondentul nu scapă prilejul creionării portretului moral, generalizat, al apărătorilor „cauzei sfinte”, cu subînțeleasă trimitere către factorii decizionali.

Recunoscând cu onestitate că personal avusese parte de un tratament foarte curtenitor din partea gazdelor sale ocazionale, declara ritos că „nimeni, niciodată, nu le va părăsi compania fără convingerea fermă că au de a face cu cei mai falși oameni din lume, în orice chestiune oficială. Dacă în viața socială de zi cu zi nimeni nu este atât de fermecător, manierat și afabil, în schimb, în intimitate, masca de civilizație dispăre, iar domnul rafinat devine o brută. Veracitatea nu-i caracterizează, iar în momentele de agitație, greu poți diferenția comportamentul unui bașbuzuc musulman de al unui cazac creștin”. Își ilustra afirmația prin relatarea întâmplării petrecute undeva lângă Iași, cu câteva zile mai înainte, având ca „erou” un ostaș din unitățile gărzii imperiale, care se îndreptau către front. Excesele bahice ale acestuia se încheiaseră cu câteva crime săvârșite în rândul localnicilor, faptă care, deși sancționată de Curtea marțială prin pedeapsa capitală, constituia, în opinia jurnalistului, un persistent semnal de alarmă și temeinic motiv de insecuritate pentru „valahi”⁵⁰.

Între timp, pe fondul confruntărilor încă sporadice, dar nu mai puțin sângeroase dintre turci și ruși, cu intensitate sporită, focalizând atenția în pasul Șipka, se desfășurau ultimele preparative în vederea efectuării unui nou atac, al treilea, la care aveau să participe și românii, împotriva Plevnei. Transferul Marelui Cartier General al armatei ruse de la Gorni-Studen la Bulgăreni, la numai 20 mile depărtare de celebrele fortificații otomane, constituia un bun indiciu pentru observatori⁵¹. Premisele cooperării, convenite la Gorni-Studen și percepute ca „un compromis între aroganța rusească și vanitatea românească”, au fost înfățișate cititorilor ziarului „The New York Times” drept „alianță dintre un pitic cu un uriaș”⁵². În cadrul acesteia, principelui Carol I i se recunoștea doar calitatea de lider nominal al trupelor din aripa dreaptă a frontului și responsabilitatea oricărui potențial eșec, dar nu și dreptul de a fi

consultat în luarea deciziilor⁵³. De aceea, propunerea sa ca declanșarea noii acțiuni ofensive la Plevna să fie amân timeră până la sosirea trupelor suplimentare chemate din Rusia, agreată de unii generali ruși, a și fost ignorată de înaltul Comandament al armatei țariste, la cererea insistență a lui P. D. Zotov, care a decis să nu mai întârzie atacul, pe considerentul (fals) că armata otomană ar fi fost incapabilă atunci de o reacție pe măsură.

Potrivit datelor omologate în istoriografia războiului, efectivele armatei de vest, concentrată în fața Plevnei, cuprindeau 38 000 de ostași români și 52 100 militari ruși, adică un total de 90 100 de oameni⁵⁴, contrapus unei forțe defensive estimată la 50 000 de luptători turci⁵⁵. Urmând pregătirilor de artilerie, începute de aliați în ziua de 26 august / 7 septembrie și continuate cu intensitate sporită pe parcursul celorlalte trei⁵⁶, sângeroasele bătălii de la Plevna din 30 august/22 septembrie și 31 august/23 septembrie – în pofida eroismului și a faptelor de vitejie dovedite de combatanții români, alături de cei ruși, ilustrate, deopotrivă, în memorialistica și presa vremii⁵⁷ – au sfârșit printr-un adevărat dezastru pentru atacatori. Cucerirea redutei Grivița de către ostașii români, oricât de apreciat și de elogiat va fi fost singurul succes important al bătăliei, reclama-se, se știe, un preț mult prea scump plătit în vieți omenești.

Consiliul de război convocat imediat de țarul Alexandru II, în ziua de 1/13 septembrie, consiliu la finalul căruia a participat și Carol I, respingând ideea retragerii aliaților la est de râul Osma (eventual chiar peste Dunăre), a decis apoi menținerea fermă a pozițiilor ocupate până atunci și adoptarea strategiei convenite pentru a realiza încercuirea completă a armatei otomane concentrată în Plevna. A doua zi au și fost stabilite dispozitivele comune de luptă, semnificând debutul unei noi etape de încercuire și asediere a Plevnei, programată a se încheia până la finele lunii noiembrie. Pe parcursul acestei etape, trupele române au contribuit din plin la organizarea și executarea lucrărilor de fortificații destinate împresurării zonei, la interceptarea și supravegherea căilor de comunicație spre, sau dinspre, Plevna, pentru a bloca aprovizionarea lui Osman pașa cu trupe, armament și hrană (inclusiv furaje), la asigurarea legătu-

rilor permanente cu unitățile armatei țariste și, nu în ultimul rând, la toate acțiunile de atac circumscrise atingerii obiectivului final⁵⁸.

Căderea Plevnei, la 28 noiembrie / 10 decembrie 1877, echivalând cu „un mare dezastru pentru turci, pentru că au pierdut cea mai bună din armatele lor și poate pe cel mai bun general”⁵⁹, a exercitat o înrăurire decisivă asupra operațiunilor ulterioare și, desigur, asupra deznodământului conflictului. Aprecindu-i urmările, din perspectivă globală, unul dintre cei mai buni monografi contemporani ai războiului mai observa: „căderea Plevnei avea să facă disponibili 150 000 de oameni, reținuți până atunci în jurul fortăreței, și a dat un nou impuls operațiilor”, marcând „sfârșitul rezistenței serioase a armatelor turce”⁶⁰. E vorba însă doar de începutul sfârșitului, pentru că și după această dată, chiar dacă au fost semnalate disponibilități din partea Porții pentru negocierea încetării ostilităților⁶¹, luptele au continuat, în reprize și cu intensități variabile pe alte fronturi, acoperind întregul teatru de operațiuni din Balcani, în conformitate cu noile obiective și responsabilități stabilite de înaltul Comandament al armatei ruse. Oricum, se intra în ceea ce F.V. Greene apreciască ca fiind a treia și ultima fază a campaniei din Balcani⁶², finalizată prin semnarea, la 19/31 ianuarie 1878, a armistițiului de la Adrianopol, care a precedat încheierea păcii de la San Stefano, la 19 februarie/3 martie același an. Această etapă a războiului, consumată în condițiile grele ale iernii și ale unor severe restricții impuse de autorități non-combatanților însoțitori din cele două tabere, nu a mai fost însă urmărită la fața locului de corespondenții speciali de presă ai marilor cotidiane ale lumii.

Din perspectivă românească, căderea Plevnei semnifica și încetarea participării armatei române la acțiunile ofensive transbalcanice, pentru că, în cursul lunilor decembrie 1877 – ianuarie 1878, în vreme ce forțele ruse ale generalilor I.V. Gurko și Radețki declanșaseră operațiunile concertate peste munți, pe direcțiile Sofia-Filipopol-Adrianopol și, respectiv, Șipka-Adrianopol-Constantinopol, cele conjunctural aliate, înfruntând vitregia unei ierni neobișnuit de grele, au fost angajate

doar în operațiunile din nord-vestul Bulgariei, încheiate abia la 11/23 februarie 1878 prin cucerirea fortărețelor turcești de la Belogradcic și Vidin⁶³.

Semnarea armistițiului, urmată de încheierea păcii ruso-turce de la San Stefano și implicit de amestecul puterilor europene în revizuirea condițiilor impuse de Rusia, spre soluționarea comună a conflictului, în cadrul congresului de la Berlin din vara aceluiași an⁶⁴, au constituit apoi tot atâtea surse pentru subiecte sau teme de analiză și comentarii politice⁶⁵, găzduite și vehiculate de presa internațională a timpului. În coloanele ei nu vom mai regăsi, însă, obișnuitele până atunci reportaje elaborate și transmise de la fața locului de gazetarii, care, călăuziți, în proporții variabile, de pasiune, interes ori spirit de aventură, dar și de jertfă și ilustrând specia consacrată prin sintagma *correspondent de război*⁶⁶, au asigurat, neîndoiește, mai multă atractivitate ziarelor reprezentate, au trezit și promovat apetitul cercurilor largi ale opiniei publice pentru cunoașterea unei zone de contact între lumea creștină și cea musulmană, au focalizat atenția factorilor politici pe problematica gravă și complexă a raporturilor dintre mării și micii actori ai „chestiunii orientale” (cu referire specială la relațiile româno-ruse) și, nu în ultimul rând, au contribuit din plin la compatibilizarea memorialului de război și a jurnalismului cu literatură istorică de factură documentară.

NOTE

¹ Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*, Cambridge University Press, Cambridge & New York, 1984, p. 255.

² Vasile Maciu, *România și conferința de la Constantinopol din decembrie 1876 – ianuarie 1877*, în „Analele Universității București. Istorie”, nr. 11 (1962), p.165-184.

³ Frederick Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1995, pp.146-147; Emil Diaconescu, *Acordul de la Reichstadt (1876) și Tratatul de la*

Budapesta (1877), în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s.III, București, 1943 (extras).

⁴ H. Hauser, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris, 1929, p. 141; N. Corivan, *Lupta diplomatică pentru cucerirea independenței României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 62-63.

⁵ *** *România în războiul de independență, 1877-1878*, coord. Ion Coman și Constantin C. Giurescu, Editura Militară, București, 1977, p. 79.

⁶ Pentru sugestive trimiteri la cele mai reprezentative organe de presă, vezi Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștiul și epopeea independenței, 1877-1878*, Editura Academiei, București, 1978, p. 68 și urm.

⁷ Barbara Jelavich, *Diplomatic problems of an autonomous state: Romanian decisions on War and Independence, 1877*, în „Southeastern Europe” 5, no.1 (1978), p.26-35.

⁸ Pe lângă convenția româno-rusă de bază, în patru articole, din 4/16 aprilie, a fost elaborată, semnată și apoi votată, concomitent, de Parlament o convenție specială alcătuită din 26 de articole, reglementând toate detaliile aferente de ordin tehnico-administrativ și de comunicație, precum și procedurile convenite pe temeiul obligațiilor reciproce asumate de părți. Pentru ambele documente, vezi Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, ediție de George Macovescu și Dinu C. Giurescu, Editura Politică, București, 1972, p. 143-151.

⁹ *Ibidem*, p. 154-155.

¹⁰ Richard Burks, *Roumania and the Balkan Crises of 1875-1878*, în „Journal of Central European Affairs”, no.2, (July 1942), p. 129, n. 50.

¹¹ I. C. Brătianu, *Discursuri. Scrieri. Acte și documente*, vol. II, partea a 2-a, București, 1912, p. 586.

¹² Nicolae Corivan, *op.cit.*, p. 76.

¹³ *** *România în războiul de independență*, p. 90. Concomitent cu mobilizarea, armata română a început operațiunea de acoperire strategică a liniei Dunării pentru a preveni o invazie turcească în zonele considerate cele mai amenințate: Calafat, Turnu Măgurele, Oltenița, Călărași și Barboși (apud General R. Rosetti, *Partea luată de armata română în războiul din 1877-1878*, București, 1926, p. 33).

¹⁴ M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 160.

¹⁵ *Ibidem*, p. 157.

¹⁶ Pentru detalii, vezi Dumitru Vitcu, *Lumea românească și Balcanii în reportajele corespondenților*

americani de război (1877-1878), Editura Junimea, Iași, 2005, p. 13-54; James F. Clarke, *Some American Observers of the Russo-Turkish War*, în vol. *Romania between East and West*, ed. by St. Fischer-Galatzi s. a. Boulder, Columbia University Press, New York, 1982, p. 245-258; Cornelia Bodea, „The New York Times” about Romania's struggle for Independence, în RESEE, XV, nr. 3, 1977, p. 413-429 ș. a.

¹⁷ *Where will the War end?*, în „The New York Times” (în continuare, NYT), 26 aprilie 1877, p. 4, col. IV.

¹⁸ Dumitru Vitcu, *Lumea românească și Balcanii....*, p. 129-132 (*Roumania's position*, în NYT, 27 aprilie 1877, p. 1, col. VII).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Consulul englez era contrazis însă, atât de M. Hassenkapf, autorul jurnalului de război întocmit atunci din însărcinarea marelui duce Nicolae, publicat la Petersburg în 1908, cât și de Vsevolod Krestovski, corespondent de război al ziarului „Právitelstvenii vestnik” din Petersburg, care, în expresii apropiate, consemnaseră „atitudinea foarte prietenoasă și cordială față de ruși” a populației românești, confirmată de „toți comandanții trupelor, precum și de ofițerii noștri din marele stat major care au executat recunoașterea malurilor Dunării” (***) *România în războiul de independență*, p. 104-105).

²¹ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 348-354 (*The Russian plans reviewed*, în NYT, 6 septembrie 1877, p. 1, col. V).

²² *Ibidem*. Într-o conversație cu diplomatul englez Wellesley, la 27 iulie, țarul Alexandru II declara solemn obiectivul său în război: „Nici o anexare de teritorii, ci simpla dorință de-a avea libertate de acțiune în Marea Neagră și, înainte de toate de a face un adevăr din programul de îmbunătățire al raselor creștine din Orient” (apud N. Corivan, *op.cit.*, p.125).

²³ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, p. 124-129.

²⁴ Fostul ofițer în armata otomană, istoricul englez William V. Herbert, în a sa lucrare consacrată apărării Plevnei, nota: „cooperarea activă a României, până atunci respinsă cu dispreț, a fost acceptată acum cu aviditate” (*The Defence of Plevna, 1877, written by one who took part on it*, Longmans Green and Co., London, 1895, p. 208).

²⁵ „Partida diplomatică era pierdută – scria N.

Iorga – și se putea găsi o singură scuză, slăbită acum prin evenimente: frica de ofensiva turcească” (*op. cit.*, p. 130). La aceeași primejdie, disculpanță, făcea trimitere și Carol I în ale sale memorii: „Acum nu mai sunt la mijloc interese curat rusești, ci sunt și românești; țara e amenințată de un mare pericol în caz când turcii, biruitori, izbutesc să arunce pe ruși îndărăt peste Dunăre” (Richard V. Burks, *op. cit.*, p. 133).

²⁶ Vezi ****România în războiul de independență*, p. 167 și urm.

²⁷ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 41.

²⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 133.

²⁹ Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*, p. 330, n. 168.

³⁰ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice, 1848-1908*, ediție de Georgeta Filitti, Editura Cavallioti, București, 2002, p. 8, 194, 216.

³¹ N. Iorga, *Correspondance diplomatique roumaine sous le roi Charles I(1866-1880)*, Paris, 1923, p. 235;

³² Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 376 (*The Army along the Danube*, în NYT, 11 septembrie 1877, p. 2, col. IV).

³³ Însuși ministrul de război al Rusiei, generalul D.A. Miliutin, îngrijorat de urmările nefericite ale hatârului făcut lui Carol I de către Țar și Marele Duce, nota că „o parte însemnată a armatei ruse și importante obiective strategice au fost încredințate unuia care e lipsit total de experiența acțiunilor militare” și care „are în anturaj doar persoane orgolioase doritoare să joace un rol istoric” (apud Frederick Kellogg, *The road to Roumanian Independence*, p. 174).

³⁴ N. Iorga, *Războiul pentru independența României...*, p. 130.

³⁵ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 389 (*Roumania led to the slaughter*, în NYT, 17 septembrie 1877, p. 1, col. I-IV).

³⁶ ****România în războiul de independență...*, p. 152-153, n. 60.

³⁷ Ludovic Lakos, *Reamintiri despre Turcia (1875, 1876, 1877)*, București, 1896, p. 144.

³⁸ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 355-360 (*At the rear of the Russians*, în NYT, 7 septembrie 1877, p. 1, col. V).

³⁹ ****România în războiul de independență...*, p. 180.

⁴⁰ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 340-347 (*Troubles of a correspondent*, în NYT, 17 august 1877, p. 1, col. III).

⁴¹ *Ibidem*, p. 192-199.

⁴² *Ibidem*, p. 348 și urm. (*The Russian plans reviewed*, în NYT, 6 septembrie 1877, p. 1, col. VI).

⁴³ Mihail Dimitrescu, *Amintiri și episoade din răzbelul pentru independență*, București, 1893, p. 41.

⁴⁴ Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 355-360 (*At the rear of the Russians*, în NYT, 7 septembrie 1877, p. 1, col. VI).

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 377 (*Situation of the invading Army*, în NYT, 12 septembrie 1877, p. 5, col. I).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 380.

⁴⁸ *Ibidem*, p.381.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 383 și urm. (*Roumania led to slaughter*, în NYT, 17 septembrie 1877, p. 1, col. II).

⁵⁰ *Ibidem*, p. 384-385.

⁵¹ *Ibidem*, p. 398-401 (*From Plevna to the river Lom*, în NYT, 8 septembrie 1877, p. 1, col. II).

⁵² Pentru alte detalii, vezi Dumitru Vitcu, *Les dilemmes, les controverses et les consequences d'une alliance politique conjecturale: les relations roumaino-russes des années 1877-1878*, în „Codrul Cosminului”, serie nouă, nr. 14 (24), Suceava, 2008, p. 77-118; idem, *Cooperation and conflict: The Romanian-Russian relations during the Oriental Crisis (1875-1878)*, în „Valahian Journal of Historical Studies”, no. 11/ Summer 2009, Valahia University of Târgoviște, 2009, p. 79-114.

⁵³ Idem, *Lumea românească și Balcanii...*, p. 390 (*Russian aims and intentions*, în NYT, 17 septembrie 1877, p. 1, col. V).

⁵⁴ ****România în războiul de independență*, p. 188-189.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 185; vezi și William V. Herbert, *op. cit.*, cap. X.

⁵⁶ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în rezelul din 1877-1878*, București, 1887, p. 341.

⁵⁷ Vezi *Independența României. Bibliografie*, coord. Ștefan Pascu ș.a., București, 1979, p. 26-51.

⁵⁸ Pe larg, în *România în războiul de independență*, p. 238 și urm.

⁵⁹ F.V. Greene, *Report on the Russian Army and its Campaigns in Turkey in 1877-1878*, New York, D. Appleton & Co., 1879, p.321.

⁶⁰ Amédée Le Faure, *Histoire de la guerre d'Orient (1877-1878)*, tom I, Paris, 1878, p. 229.

⁶¹ G. Clément, *Campagne turco-russe de 1877-1878*, éd. Henri Charles-Lavauzelle, Paris, s.a., p. 519.

⁶² F. V. Greene, *Campaign notes in Turkey, 1877-1878*, în „The North American Review”, vol. 128, no. CCLXVI, Boston, January 1879, p. 465 și urm.

⁶³ *** *România în războiul de independență*, p. 334-336.

⁶⁴ G. Hanautaux, *Le Congrès de Berlin*, în „Revue des deux mondes”, tom 47, Paris, 1908, p. 241

și urm.; Sorin Liviu Damean, *România și Congresul de pace de la Berlin (1878)*, Editura „Mica Valahie”, București, 2005, p 49-75.

⁶⁵ Frederick Kellogg, *op.cit.*, p.182-197.

⁶⁶ Lucy Maynard Salmon, *The Newspaper and the Historian*, New York, Octagon Books, 1976, p.196.

GENERALUL ALEXANDRU SOCEC. NOTAȚII ADOLESCENTINE DESPRE RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ (1877-1878)

PETRE OTU*

Abstract

The article analyses the opinions of the future general Alexandru Socec (1859-1928) about the Great Eastern Crisis of 1877-1878, which led to a new war between the Russian and Ottoman empires. Romania entered the conflict on the side of Russia, the war waged by its army consecrating on the battlefield the independence proclaimed on May 9-10, 1877.

A teenager at that time, Alexandru Socec recorded his impressions, but also those circulated in the public space about this conflict, in which he would have wanted to participate as a volunteer, but for which he was too young to be enlisted. The readers are thus presented with less known facts that bring about new nuances in recreating the atmosphere of the Romanian society during an essential moment for the Romanian nation.

Keywords: Bucharest, Bessarabia, Grigore M. Sturdza, Horia Rosetti, Constantin Prezan

Generalul Alexandru Socec este o personalitate cunoscută astăzi doar de un număr restrâns de istorici. Dar acum mai bine de un veac, în iarna anului 1917, „cazul Socec” a făcut o imensă vâlvă în opinia publică românească. Era pentru prima dată în istoria militară modernă autohtonă, când un general, fost comandant de divizie, era degradat la gradul de soldat și i se rupea sabia în fața propriilor trupe. Evenimentul avea loc în ziua de 8 februarie 1917, la Iași, pe platoul din Copou al Regimentului 13 infanterie.

Dar cine era Alexandru Socec și cum a ajuns el într-o asemenea situație umilitoare pentru orice militar, cu atât mai mult pentru un general¹. S-a născut la 17 august 1859, în București, tatăl său fiind celebrul librar și editor I.V. Socec, a cărui companie a tipărit mare parte din operele fundamentale ale culturii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. A participat la revoluția transilvană din 1848 și a fost nevoit să se refugieze la București, unde, în anii următori, a reușit să-și facă o bună situație materială.

* Prof. univ. dr., Președintele Comisiei Române de Istorie Militară.

Alexandru Socec a fost trimis la studii în Austria, Germania și apoi în Franța, dar fără a le definitiva pe cele universitare. Nemulțumit, tatăl său l-a înscris la Școala de subofițeri de la Mănăstirea Dealul, pe care a urmat-o în anii 1880-1882 și la absolvirea căreia a fost înălțat, în baza unei legi speciale, sublocotenent. Și-a completat studiile militare la Școala militară de cavalerie la Viena (1883-1885).

A avut o carieră remarcabilă, ajungând în ierarhie, până la gradul de general de brigadă, obținut la 1 aprilie 1913. La 1 aprilie 1914, a fost numit la comanda Comandamentului 5 teritorial (Constanța), în această calitate asigurând buna desfășurare a vizitei țarului Nicolae II (1/14 iunie 1914).

La intrarea în război, generalul Socec comanda Divizia 13 infanterie. În noaptea de 19/20 august a primit comanda Diviziei 2, dispusă pe valea Oltului. La 31 august, marea sa unitate a fost deplasată în Dobrogea, unde situația devenise gravă. A rămas pe acest front până la 28 octombrie 1916².

La 28 octombrie, diviziile 2 și 5 au fost contopite într-o singură mare unitate – Divizia 2/5 infanterie – pusă sub comanda generalului Socec și, după o scurtă și insuficientă perioadă de refacere, a fost trimisă la Pitești. De aici, a fost dispusă pe malul răsăritean al Oltului, iar în noaptea de 12/13 noiembrie 1916 a primit ordin să rupă lupta cu inamicul, pentru a putea fi angajată într-o operație pe Neajlov-Argeș, în apărarea Capitalei.

Potrivit concepției bătăliei, Divizia 2/5 a fost plasată în grupul de manevră, care trebuia să atace din flanc gruparea Kosch care traversase Dunărea și înainta spre București. În primele zile ale confruntării, Divizia 2/5 a obținut unele succese, dar situația a devenit treptat critică.

La 19 noiembrie, Divizia 2/5 era dispusă în semicerc în jurul localității Matei Basarab, opunând rezistență inamicului spre nord-vest, vest și sud. Lupta căpătase, însă, accente deosebit de violente, iar punctul de comandă al generalului Socec, pe platoul de lângă localitatea Matei Basarab, era deosebit de expus. La propunerea maiorului francez René de Vauchier, care îl asista, Socec a ordonat mutarea punctului de comandă la Iepurești, la 2 km sud de Matei Basarab. Din păcate, ordinul s-a executat

Generalul Alexandru Socec

fără precauțiile necesare, deplasarea precipitată a grupului de călăreți ce deservea punctul de comandă dând ostașilor din unitățile vecine impresia unei retrageri. Supralicitată și isterizată de atacul convergent al inamicului, trupa a început să părăsească pozițiile, încercările lui Socec de a redresa situația rămânând fără rezultat. Întregul front a fost zdruncinat, iar bătălia de pe Neajlov-Argeș s-a soldat cu un grav eșec, Bucureștii fiind ocupați de inamic în ziua de 23 noiembrie 1916.

Acest incident minor în dinamica bătăliei a fost amplificat considerabil în epocă, generalul Socec fiind învinuit de „părăsire de post” și considerat vinovat de pierderea bătăliei.

Procesul s-a ținut în ziua de 21 ianuarie 1917, la Bârlad, iar Consiliul militar de judecată l-a găsit vinovat pe Socec pentru „părăsire de post” și l-a condamnat, cu patru voturi pentru și o abținere, la 5 ani închisoare și degradare militară.

După formarea guvernului Marghiloman, una din măsurile adoptate a fost și promulgarea

Legii revizuirii proceselor militare. Primul dintre ele a fost procesul generalului Socec, rejudicat la începutul lunii septembrie 1918. Comisia de judecată, condusă de generalul Constantin Coandă, l-a achitat. Socec a fost pus în libertate și reintegrat în drepturi. Cu aprobarea comandamentului german s-a întors la București. A rămas, însă, cu onoarea pătată, iar ultimii ani de viață (a murit în 1928) i-a trăit în marginalitate.

Schimbarea punctului de comandă, într-un moment de mare tensiune, i-a afectat atât cariera, cât și reputația în posteritate, mai ales că s-a acreditat în epocă, pe nedrept, că era un general de salon. În fond, războiul reprezintă proba supremă a valorii unui militar, iar campania din anul 1916, încheiată cu înfrângere militară de proporții, a evidențiat cu asupra de măsură că parte din Înaltul Comandament Român a căzut la acest examen dur. Cazul românesc nu este, însă, unul singular în cadrul „marelui război”, cum i s-a spus primei conflagrații mondiale. Mai toate armatele beligerante, cu excepția celei germane, au cunoscut schimbări masive la începutul ostilităților, la nivelul comandamentelor superioare. Avansarea în ierarhie în timp de pace are la bază alte criterii, în lipsa examenului final, care este războiul. Din această perspectivă, Alexandru Socec nu a făcut excepție, el bucurându-se de o serie de facilități în carieră. A avut o relație foarte bună cu regele Carol I, care i-a încredințat și misiuni confidentiale. Nu același lucru se poate spune despre regele Ferdinand, pe care nu-l aprecia.

Dar în cele 118 zile de prezență pe front, până la momentul fatal, comportarea lui a fost meritorie, marea sa unitate necedând nici o palmă de teren. A și fost decorat cu ordinul „Sfântul Gheorghe” în grad de comandor de țară Nicolae al II-lea pentru comportarea în Dobrogea. Chiar generalul Constantin Prezan, cel care l-a trimis în judecată, înaintea începerii bătăliei de la Neajlov-Argeș, era bucuros să-l aibă ca subordonat, știindu-l bine pregătit.

Așadar, fără a scuza grava eroare de a schimba punctul de comandă fără precauțiile necesare, generalul Socec a fost o victimă a unor împrejurări excepționale, „un țap ispășitor” al unei operații ingenioase din punct de vedere strategic, dar cu final cât se poate de previzibil. După război, când atmosfera a de-

venit mai calmă, decizia funestă a generalului Socec a fost evaluată la proporțiile ei firești.

Generalul Socec este autorul unui *Jurnal* fluviu care se întinde pe o perioadă de peste jumătate de secol. Notațiile încep în februarie 1877, în plină „criză orientală”, care aducea perspectiva unui nou război dintre cele două imperii – rus și otoman – ce își disputau supremația în sud-estul european și Mediterana Orientală de aproape două secole. Aflat la studii la Leipzig în Germania, el vine în vacanță la București, unde găsește o atmosferă tensionată. Iată, impresiile sale.

Precizăm că intervențiile noastre au fost minime, adaptând doar unele formulări la standardele actuale ale limbii române. Parantezele drepte și notele de subsol ne aparțin.

Însemnări din vacanță despre perspectiva războiului

4 martie 1877. *Jurnalele din toată Germania prezic cu siguranță un nou război între Rusia și Turcia cu atât mai mult că în Asia s-au concentrat Ruși și Turci și au avut mai multe întâlniri.*

5 martie 1877. *Am fost cu fratele meu Victor la corespondentul nostru, domnul Heinrich Kessler, mare librar; să-l rugăm să ne înlesnească plecarea la București. El era de părere să întrebe pe tata dacă mai are intențiunea să ne aducă în țară mai cu seamă că Victor rămăsese la Realschule³ repetent, iar eu mai urmam să depun un examen. Cu toată eloquența nu l-am putut convinge să nu mai ia acordul tatii care nu poate sosi decât peste 9-10 zile.*

7 martie 1877. *Domnul profesor Lipsius mi-a spus ieri că Rușii au concentrat numeroase trupe în Basarabia și crede sigur că România va intra în război contra Turcilor.*

8 martie 1877. *Am telegrafiat tatii cerând răspuns: „Am terminat cu succes liceul, rog telegrafiază Kessler să dea bani pentru București”.*

10 martie 1877. *Cu toată că n-m primit răspuns d' acasă dacă putem pleca sau nu noi ne-am pregătit de voyage, nu prea avem multe bagaje și apoi ar fi inutil să luăm lucruri pe drum când într-o lună sau cel mult două trebuie să ne reîntoarcem la Lipsca.*

11 martie 1877. *Am primit următoarea telegramă: „Kessler are ordin să vă trimită la*

București; telegrafiați la plecare” – plec imediat la Kessler.

13 martie 1877. Măine plecăm prin Viena la București. Azi toată ziua am să-mi iau bun rămas de la prieteni și amici.

7/19 martie 1877. București. Am ajuns la București după o călătorie foarte oboseală. Domnul Kessler ne-a dat pe drum bilete plătite clasa a 3-a până la Baziaș de unde am mers cu vaporul până la Giurgiu, așa că am fost peste 5 zile fără întrerupere pe drum.

9 martie, stil vechi, 1877. Bucureștiul mi-a făcut o impresie penibilă; de doi ani n-am mai fost acasă; m-am speriat de murdăria și noroiul din București. Podul Mogoșoaiei, cea mai frumoasă stradă, mi se pare ca un grajd. Ce deosebire față de Lipsca, Dresda, Halle și Viena! Sunt enorm de mulți ofițeri ruși la București.

12 martie 1877. Am făcut vizite la rude și prieteni din copilărie. Toată lumea vorbește de viitorul război, se simte un mare entuziasm; din tineretul universitar se angajează mulți voluntari.

14 martie 1877. Grozav de curios îmi pare această dată cu stil vechi. Am plecat la 14 martie cu trenul de 8.20 din Leipzig via Dresda la Viena și azi scriu tot 14 martie, însă pe stil vechi; ar trebui să se termine cu acest sectarism bisericesc. Am declarat părinților că mă voi prezenta ca voluntar la un regiment de cavalerie cu toți colegii mei. Mama protestează, dar tata este așa de mare entuziast încât s-ar duce și el la război pentru dobândirea independenței naționale, care deși în fapt o avem, dar nu ca formă legală și recunoscută.

16 martie 1877. Pe zi ce trece sosesc mai mulți ofițeri ruși la București; se zice că la Iași sunt și mai mulți, iar Basarabia este plină de trupe d' alungul Prutului.

18 martie 1877. Aflu că Ministerul de Război nu primește tineri voluntari care n-au împlinit 18 ani la 1 Martie cor., mai cu seamă studenți; toată lumea vorbește numai de război.

20 martie 1877. Marele ziar „Românul”⁴, organul d-lui C.A. Rosetti⁵ a anunțat într-o edițiune suplimentară că trupele rusești mobilizate la 13 nov. 1876 au terminat concentrarea lor și se află la:

- Corpul VII de armată la Odessa
- Corpul VIII la Tiraspol

- Corpul IX la Balta
- Corpul X la Nicolaieff
- Corpul XI la Gura Galbenă
- Corpul XII la Organiew.

Cartierul general al comandantului armatei la Chișinău.

22 martie 1877. Aud în toate zilele alte versiuni; așa de ex. am auzit că mulți oameni politici sunt contra războiului alături de Rusia în contra Turciei din diferite cauze. Unii se tem de Ruși, alții se cred că Turcii o să invadeze țara românească transformând-o în teatru de război și în fine alții să meargă chiar cu Turcii în contra Rușilor dacă Turcii ne vor garanta „Regatul”, dându-ne și întreaga Basarabie. Eu cunosc această „înalță politică”, dar sunt de părerea tatei că nu poți avea mare încredere în Ruși, dar în tot cazul mai mult în Ruși decât în Turci care sunt și mai barbari decât Rușii.

23 martie 1877. Astăzi am primit o scrisoare de la dl Prof. Ruloffs în care mă anunță că al doilea examen al abiturienților⁶ s-a fixat pe ziua de 3 mai, la care dată au fost admiși din ordinul Ministerului toți bacalaureații din întregul Regat; îmi pare f. bine pentru că am câțiva amici personali între cei respinși foarte capabili însă slabi la limba latină. Plecarea mea înapoi la Leipzig este conversație de toate zilele; tata insistă mult să iau bacalaureatul, mama din contra vrea să plec direct la Paris; eu cred că tata are dreptate, deși îmi surâde mai mult plecarea la Paris.

25 martie 1877. Tata a fost la Ministrul de Externe dl N. Ionescu⁷, un amic personal al domniei sale, să-mi scoată un permis special ca să n-am dificultăți în călătoria mea prin Ungaria deoarece nu mai pot lua vaporul de la Giurgiu, cu toate că vapoarele austro-ungare sunt considerate ca teritoriu austro-ungar.

26 martie 1877. Măine avem întâia zi de Paști, iar marți, 29 martie plec la Brașov și d'acolo la Budapesta unde am să stau câteva zile să cunosc capitala ungurească. Tata mi-a spus că C.A. Rosetti și Mihail Kogălniceanu⁸ sunt pentru o înțelegere cu Rusia, părere la care înclină și domnitorul Carol Iⁱⁱⁱ. Aceștia susțin că o politică de neutralitate ar însemna o nimicire a României ca stat; cu toate acestea se va menține încă neutralitatea pentru că Turcii au concentrat d'alungul Dunărei forțe militare gata a invada și devasta România. [Serviciul

Ecouri pariziene

La 19 aprilie 1877, era la Budapesta, care i-a lăsat o impresie foarte frumoasă față de București. Aici a cunoscut o primă experiență erotică, îndrăgostindu-se lulea de o contesă maghiară Forgasch, al cărei soț murise în decembrie 1875. A menținut legătura cu ea câțiva ani buni. A absolvit liceul și s-a îndreptat spre Paris, unde la 19 august s-a înscris la Facultatea de drept, deși tatăl său ar fi vrut să urmeze o carieră care să-i permită conducerea afacerilor în domeniul editorial. În capitala Franței, nu a dat mare atenție cursurilor la facultate, fiind preocupat mai mult de viața mondenă, cu multiplele ei atracții.

28 septembrie 1877

Din inițiativa lui Horia Rosetti⁹ s-a aranjat între Români un banchet spre a sărbători succesele armatei române. Eram vreo 68 studenți și vreo 23 cu diferite alte ocupațiuni – funcționari sau comercianți. S-a toastat pentru Domnitor, pentru viteaza noastră armată care a biruit pe șeful armatei turcești, neînvinsul Ghazi Osman Pacha¹⁰. Târziu de tot ne-am despărțit, cam cu toții avariați de nesfârșitele toaste care de care mai entuziasme [Ibidem, f.19 verso]

9 octombrie 1877. Azi la Merat, unde mă duc de trei luni, cel puțin de 4 ori pe săptămână am fost prezentat **Prințului Gr. M. Sturdza**¹¹, aici i se spune **Beizadeaua Grigore**, el este fiul Domnului Mihai Sturdza¹². Înalt, pieptos, lat în umeri cu o musculatură splendidă are aerul unui Hercule, păcat că n-are eleganță în mișcări. L-am văzut adesea lucrând cu greutate, dar nu venea decât rar în sala de scrimă; m-a invitat să vin să-l văd. [Ibidem, f. 22]

22 octombrie 1877. Sâmbătă am luat dineul la Beizadeaua Grigore Sturdza. Eram cu toți 10 persoane, între invitați erau, spre marea mea mirare, și doi turci – Nasri bey – primul secretar al ambasadei și maiorul Chakri Effendi, atașatul militar pe lângă amb[asada] Turcească. După masă i-am exprimat mirarea mea că a invitat turci când România este în război cu Turcii; el mi-a răspuns că a fost Mușir, mareșal în armata turcă și că este în bune relații cu Turcii, ba că Principele Carol

i-a dat unele instrucțiuni; bine înțeles că nu mi-a dat alte detalii, dar și Horea Rosetti, care era invitat la masă, este convins că G. Sturdza aduce servicii reale României prin relațiile sale amicale cu Turcia. Meniul era foarte ales, deși masa nu era tocmai veselă [Ibidem, f. 23]

19 noiembrie 1877. A doua ședință care am avut-o Români din Paris n-a dat un rezultat mai bun ca întâia. S-a vorbit mult de succesele armatei române, de legătura care trebuie să ne strângă și pe cei din străinătate sub umbra steagului tricolor, dar tot dezbinăți ne-am despărțit. Noi câțiva Bucureșteni îi susținem pe Horea Rosetti, alții pe Colibășanu, iar alții vor să instituie un comitet de 10 – decemviri – care să conducă destinele societății care se va forma. S-au delegat 4 studenți români să găsească un local. [Ibidem, f. 25]

14 martie 1878. Albumul meu cu vederi – cărți și știri – de pe câmpul de război ruso-turco-român a luat proporțiuni mari; am adunat peste 200 de vederi din diferite jurnale ilustrate franceze, germane, italiene și engleze. [Idem, dosar nr. 3, f. 32, verso]

16 martie. Azi prima zi de primăvară un timp admirabil. Am primit o invitație din partea „Comitetului provizoriu al studenților români” pentru 19 martie ora 9.00 seara.

25 martie. Cu toată invitația tipărită lansată pentru 19 martie n-au venit decât 11 studenți și 2 domni Români din colonia noastră ca delegați pentru a se plânge că denumirea „comitetului” nu este numai pentru studenți: s-a hotărât o nouă adunare pentru ieri la 9. Au venit 34 de Români d' între care 19 studenți! Ne-am certat trei ceasuri ca să terminăm cu o beție la „Cigarette” și o bătaie la lăptăria zisă „La grose vache”. Rezultatul nu-l știu nici eu pentru că m-am ales cu o lovitură în nas de mi-a curs ¼ de ceas sânge, murdărindu-mi hainele, cămășa și cravata. Din nenorocire nu știu cine m-a lovit așa de bine!? [Ibidem, f. 33 verso]

15 aprilie. Principele Sturdza a invitat mai mulți români pentru sâmbăta viitoare deoarece pleacă la București; aș vrea să nu lipsesc de la mica festivitate. [Ibidem, f.34 verso]

23 mai. Români din Paris ne-am întrunit la un mare banchet la Gr. Hotel, 86 persoane, 30 fr. Tacâmul plus șampania. După banchet toasturi, animație mare și entuziasm, eu ca

mulți alții am avut chiar un mic „incident” vulcanic din cauza prea multor toasturi. [Ibidem, f.36 verso]

28 mai. Curioasă mentalitate au francezii față de România. Rușii ne-au luat bucata de Basarabia, după ce tot trupele noastre au salvat situația la Plevna, dându-ne în schimb Dobrogea; numai foarte puține ziare ne susțin pe noi, mare parte dau Rușilor dreptate, uitând că ni s-ar cuveni toată Basarabia până la Nistru deoarece în 1812 s-a rupt din trupul Moldovei această provincie pur moldovenească [Ibidem, f.37]

NOTE

¹ Prezentarea cazului în Petre Otu, *Pace și război în spațiul românesc. Secolul al XX-lea*, Editura Militară, București, 2010, p. 64-72. (Biografii uitate. Cazul generalului Socec).

² Pentru activitatea din primele săptămâni ale campaniei din anul 1916 a se vedea Petre Otu, *Alexandru Socec, Jurnal (III)* „România Eroică”, nr. 3 (64), 2021, p. 22-29.

³ Tip de școală secundară în Germania, dar și în alte țări – Elveția, Liechtenstein, Imperiul austriac, Danemarca, Norvegia.

⁴ „Românul”. Cotidian care a apărut între 1857-1864 și 1865-1916, sub conducerea lui C.A. Rosetti și a fiului acestuia Vintilă C.A. Rosetti.

⁵ Constantin A. Rosetti (1816-1885), om politic, ziarist și scriitor. Unul din liderii revoluției de la 1848 din Țara Românească și ai mișcării unioniste. A intrat în opoziție față de domnitorul Alexandru I. Cuza, contribuind la înlocuirea acestuia. Membru fondator al

Societății Academice Române (Academia Română). A susținut intrarea în acțiune a României în 1877. A fost ministru de interne în două rânduri și președinte al Adunării Deputaților.

⁶ Elev în ultimul trimestru înaintea bacalaureatului.

⁷ Nicolae Ionescu (1820-1905), om politic, istoric și publicist. Parlamentar în mai multe legislaturi. Membru fondator al Societății Academice Române (Academia Română), vicepreședinte al acestui for (1889-1892). A fost ministru de externe (24 iulie 1876 – 25 martie 1877) în guvernul condus de Ion. C. Brătianu.

⁸ Mihail Kogălniceanu (1817-1891), una dintre marile personalități ale istoriei naționale în secolul al XIX-lea. Om politic de orientare liberală, istoric, publicist, critic literar, avocat. Prim ministru (11 octombrie 1863 – 26 ianuarie 1865), ministrul de externe în două rânduri (27 aprilie – 28 iulie 1876; 3 aprilie 1877 – 24 noiembrie 1878) și de interne în patru mandate. Președinte al Academiei Române.

⁹ Horia C. A. Rosetti (1857-1913), fiu al lui C.A. Rosetti și al Mariei, născută Grant. Unul dintre promotorii scriimei în România.

¹⁰ Osman Pașa (1832-1900), mareșal otoman, comandantul forțelor otomane care au apărut Plevna. Particula Ghazi semnifică „erou al veteranilor”.

¹¹ Personalitatea acestuia analizată în lucrarea: Simion-Alexandru Gavriș, *Viața și opțiunile prințului Grigore Mihail Sturdza (1821-1901)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.

¹² Mihail Sturdza (1794-1884), domnitor al Moldovei (aprilie 1834 – iunie 1849).

INSPECȚIA EFECTUATĂ DE DOMNITORUL CAROL I LA UNITĂȚILE MILITARE DISLOCATE ÎN JUDEȚELE DIN VESTUL ȚĂRII (29 APRILIE/11 MAI – 15/27 MAI 1878)

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

In violation of the provisions of the convention concluded on April 4/16, 1877, the Treaty of San Stefano allowed Russia to maintain the army on the territory of Romania for at least two years. The capture of capital Bucharest was thus not excluded. Prince Carol I envisioned a possible resistance in Oltenia, where forces were concentrated accordingly. In order to assess the readiness of the troops and the morale of the civilian population, he went to inspect the towns from Oltenia and the west of Muntenia where the most important units were located (Slatina, Balș, Craiova, Turnu Severin, Calafat, Pitești, Târgoviște, Curtea de Argeș, Câmpulung-Muscel). Prince Carol I also visited the battlefields of Vidin, Smârdan and Rahova. Satisfied with what he found, the ruler issued a high order on May 12, 1878, in which he stated that the war represented a school of military discipline. In all the garrisons he inspected, Carol I decorated officers and soldiers, especially those who had been wounded and had returned to work.

Keywords: Carol I, inspection, Russia, San Stefano, Oltenia, Muntenia

Revolta clasei politice și a opiniei publice românești față de prevederile articolului 8 din Tratatul de pace de la San Stefano (19 februarie / 3 martie 1878), care permitea armatei ruse ca timp de doi ani să folosească teritoriul României pentru legătura cu forțele de ocupație din Bulgaria, era într-un totuși justificată, deoarece astfel se încălca angajamentul luat prin convenția militară româno-rusă din 4/16 aprilie

1877. La doar o lună după semnarea tratatului, la 20 martie / 1 aprilie 1878, cancelarul Alexandru Mihailovici Gorceakov îi comunica generalului Ioan Gr. Ghica, reprezentantul diplomatic al României la Sankt Petersburg, că, dacă România ar îndrăzni să se opună articolului 8, ea ar fi ocupată, iar armata română dezarmată. Așa se manifesta recunoștința pentru sprijinul acordat în războiul victorios contra

* Cercetător științific gr. I, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Imperiului Otoman. Amenințarea era cât se poate de reală, deoarece într-o mare parte a României încă se aflau trupe rusești. Ele dețineau poziții strategice în apropiere de București, ocuparea capitalei fiind oricând posibilă. În aceste condiții, Domnitorul Carol I a luat hotărârea de a pregăti o eventuală rezistență prin concentrarea de forțe în Oltenia, unde se preconiza chiar retragerea sa și a guvernului. Această măsură extremă nu s-a mai realizat, dar domnitorul a plecat să inspecteze regimentele dislocate în mai multe locuri din Oltenia, precum și să constate în ce stare morală se află populația civilă. Relatarea inspecției a fost publicată în *Monitorul Oficial* (miercuri 3 (15) mai, nr. 97, p. 2635; sâmbătă 6 (18) mai, nr. 100, p. 2706; duminică 7 (19) mai, nr. 101, p. 2730; marți 9 (21) mai, nr. 102, p. 2752; miercuri, 10 (22) mai, nr. 103, p. 2784-2785; vineri 12 (24) mai, nr. 104, p. 2817; duminică 14 (26) mai, nr. 106, p. 2858; marți, 16 (28) mai, nr. 107, p. 2892; miercuri 17 (29) mai, nr. 108, p. 2953; joi 18 (30) mai, nr. 109, p. 3004). Într-o formă rezumată, inspecția a fost descrisă și în *Memoriile Regelui Carol I, de un martor ocular*, vol. IV (1878-1881), ediție de Stelian Neagoe, Ed. Machiavelli, București, 1994, p. 107-117. În cele ce urmează, republicăm integral relatarea inspecției, însoțită de note cuprinzând informații despre persoanele și locurile menționate în text, cu precizarea că identificarea lor nu a fost posibilă în toate cazurile.

*
*   *
*

Sâmbătă, 29 Aprilie, Î. S. Domnitorul a pornit din capitală pentru a inspecta armata. La 6 ore fără un quart, Înălțimea Sa a fost întâmpinat la gara Tergovisicei¹, de Înalt Prea Sântia Sa Mitropolitul Primat², de D-nii miniștri și de un numeros public care veniseră pentru a ura uă călătorie bună Înălțimei Sélé. La ora 6 trenul princiar pornind spre Pitesci, la ora 8 și jumătate Înălțimea Sa s'au făcut intrarea în oraș, carele era împodobit și iluminat splendid pentru această ocaziune. Pe tot parcursul de la gară și pînă la locuința D-lui Moraitu³. Înălțimea Sa a fost întâmpinat cu aclamațiuni entusiaste din partea poporului.

Domnitorul Carol I

Duminică, 30 Aprilie, Î. S. Domnitorul, după ce au asistat mai întâiu la serviciul divin, carele s'au celebrat în catedrala orașului, însoțit de D. ministru de resbel⁴, au inspectat trupele aflate în orașul Pitesci și cantonamentele de prin prejur adunate pe platoul orașului pentru acest sfârșit sub comanda D-lui general Racoviță⁵, comandantul diviziei a IV-a. După terminarea inspecției făcută fie-căruia corp în parte a urmat defileu. Înălțimea Sa rămânând satisfăcut atât de ținuta ómenilor, de curățenia echipamentului de tot felul, precum și întru ceea-ce privesce instrucțiunea, a bine-voit a arêta Înalta Sa mulțumire tutulor D-lor oficiări. La 12 ore a pornit spre Slatina; la stația Stolnici, regimentul al V-lea de dorobanți asemenea au fost inspectat de Înălțimea Sa, și pe la 2 ore și'a făcut intrarea în orașul Slatina, care asemenea se împodobise pentru a sărbători sosirea Domnitorului. Înălțimea Sa de la gară exprimând dorința de a merge mai întâiu la biserica catedrală spre a asculta serviciul divin, aci din întemplantare fiind a se celebra cununia fiului D-lui senator Delénu⁶, cu D-șóra Elena Munténu, la intrarea Înălțimei Sale în biserică,

tinerii se aflau tocmai înaintea Sf. altar, atunci, cu Înalta Sa bună voință, Înălțimea Sa bine-voi a se oferi de nași și împreună cu D-na Caramaliu cunună tinerii. Acastă norocită întâmplare a mișcat adânc pe părinți și pe numerosul public asistent. La 6 ore, Înălțimea Sa a bine-voit a întruni la prînz pe D-nii comandanți de corpuri aflați în Slatina, pe primarul orașului, împreună cu mai mulți fruntași orașeni. Sêra după ce Înălțimea Sa a asistat la un foc de artificie, în trăsură și însocit de D. ministru de resbel, a făcut uă preumblare în oraș fôrte frumos iluminat pentru acastă ocasiune.

Luni, 1 Maiu, orele 9 ½, M. S. Domnitorul, însocit de D. ministru de resbel, de D. general Racoviță, comandantul divisiiei IV active, de D. inspector general al serviciului sanitar⁷, de D. colonel Fălcoianu⁸, șeful statului major al armatei și urmat de suita Măriei Sale, a mers la biserica numită Ionașcu⁹, unde s'au făcut rugăciuni de grație pentru providențiala scăpare în viață a M. S. Împăratului Germanic, în urma odiosului atentat, comis asupra Persônei Majestăței Sale¹⁰. După terminarea serviciului divin, Măria Sa a luat loc în trăsură, împreună cu D. general Cernat, ministru de resbel, și a vizitat cu deamănuntul spitalele orașului Slatina. Cu acastă ocasiune, Înălțimea Sa a bine-voit a decora în persônă pe soldatul Nichita Dumitriu, din regimentul 4 de infanterie, rănit în memorabila luptă de la Smârdan¹¹. După aceea, Măria Sa s'a dirigiât spre platoul unde erau desfășurați brigada de infanterie, comandați de D. colonel Vlădescu¹², și regimentul II de artilerie. Aci Înălțimea Sa încalecă și urmat de D. ministru și suita Măriei Sale, a trecut în revistă aceste trupe, presintate Măriei Sale de D. general Racoviță. M. S. Domnitorul a ordonat executarea mai multor mișcări, cari s'au făcut cu atâta regularitate și precisiune în cât Măria Sa a rămas deplin mulțămît de instrucțiunea trupelor. Înălțimea Sa a chiămat apoi înaintea frontului pe toți D-nii oficiări, exprimându-le bucuria ce are de a revedea pe bravii săi osceni, exprimă tot- deua-dată și înalta satisfacțiune pentru frumoșa ținută și buna instrucțiune a trupelor. Cu urale entusiaste au răspuns atât oficiării cât și soldații la măgulitôrele cuvinte ale Suveranului. Măria Sa a decorat apoi, d'înaintea frontului regimentului său, cu medalia *Virtute Militară*, pe tunarul Ioan Dusgu-

lan, din bateria I, care a fost rănit în luptele din Bulgaria, și astă-zi însănătoșindu-se și'a reluat locul între camarazii săi de luptă. Inspectiunea s'a terminat prin defilarea trupelor d'înaintea Măriei Sale. La orele 12 ½, s'a servit uă cină în casele D-lui Dr. Lapomeray¹³, unde a residat Măria Sa, și la 2 ore, Măria Sa a pornit din Slatina într'un tren special spre Crajova.

La stațiunea Balș, Măria Sa a inspectat regimentul 6 de linie, desfășurat, pentru acest sfârșit, d'înaintea garei. Înălțimea Sa a adresat cele mai măgulitôre cuvinte acestui vitéz corp, care, la atacul de la Smârdan, s'a acoperit de glorie și al cărui drapel a fost decorat cu *Stêoa României*. La gara Balș, împreună cu autoritățile administrative, ce au întâmpinat pe Măria Sa, D. deputat Vergati¹⁴ a salutat pe Domnitor printr'un discurs de bună venire. La 4 ore, trenul Princiar intră în gara Crajovei, strălucit împodobită pentru recepțiunea Augustului ôspe. Măria Sa a fost întâmpinat de D. primar¹⁵, de D. general Cerchez¹⁶, comandantul divisiiei II active, de D. colonel Logadi¹⁷, comandantul divisiiei teritoriale, și de tôte autoritățile civile și militare locale, precum și de un numeros public. După ce D. primar al urbei Crajova, printr'un discurs, a salutat pe Măria Sa cu buna-venire în capitala Olteniei și, după ce Măria Sa a mulțumit pentru căldurôsa primire ce I s'a făcut de către cetățenii Crajoveni, Măria Sa a luat loc în trăsură, împreună cu D. ministru de resbel și escortat de către un escadron de călărași, a mers mai întâiu la biserica catedrală Madona-Dudu¹⁸, unde s'a celebrat un Te-Deum, în urmă la casele D-nei Glogovênu¹⁹, care și de astă-dată, ca tot-d'auna, a bine-voit a pune la dispozițiunea Măriei Sale casele sale. Pe tot parcursul M. S. Domnitorul a fost aclamat cu entusiasm de întrêga populațiune, êră trăsura abia putea conține cununile și buchețele de flori oferite Măriei Sale. Ajungênd la reședință, Înălțimea Sa a trecut pe dinaintea frontului gardei de onôre, apoi a fost primit în josul scări de guardă. Măria Sa, oferind grațios braciul D-nei Glogovênu, S'a urcat în salônele de recepțiune, unde așteptau D. primar, D. director al prefecturei, cari în absența D-lui prefect îi ținea locul, D. prim-președinte și D. președinte de secțiune al curței de apel, D. procuror general, D. A. Stolojan²⁰, vice-președintele Camerei, D. general Cerchez, D.

colonel Logadi, comandantul diviziei teritoriale, toți D-nii ofițari superiori și numeroase alte persoane de distincțiune. M. S. Domnitorul cu afabilitate a convorbit în parte cu fie-care din persoanele cari se aflau.

La orele 6 și jumătate, Măria Sa a întrunit suita Sa la prânz, oșebit de persoanele ce compun, pe D-na Glogovénu, pe D. A. Stolojan vice-președintele Camerei, pe D. general Cerchez, comandantul diviziei II active, pe D. primar al urbei Crajova, pe D. comandant al diviziei teritoriale, pe D. A. Brăiloiu²¹, prim-președinte al curței de apel, pe D. procuror general Pretor, pe D. Aman²², președintele de secțiune al curței de apel, pe D. președinte al consiliului județian, pe D. director al tribunalului, pe D-nii șefi de corpuri și mai multe alte persoane notabile în număr de 20 persoane. La acest prânz, D. G. Peșicu, primarul urbei, a închinat un tuast în sănătatea M. M. L. L. Domnitorului și Dómniei și a exprimat Măriei Sale fericirea ce simt cetățenii Crajovei d'a revedea în mijlocul lor pe iubitul Suveran și pe Marele Căpitan, sub a căruia vitejescă conducere armata Română și-a recăștigat reputațiune de valóre de o dinióră. Măria Sa a mulțumit D-lui primar pentru cordiala primire ce I s'a făcut și pentru sentimentele ce le a exprimat în numele cetățenilor Crajoveni. Măria Sa a mai adăogat următoarele cuvinte: „Țara, prin patriotismul său și prin vitejia armatei, a pus uă temelie solidă pentru existența sa politică, ea trebuie să trecă încă prin împrejurări grele, însă am tótă încrederea că ele vor fi învinse, fiind că astă-zi România este și va rămâne un stat de sine stătător la porțile Orientului. Închin acum acest pahar în sănătatea tuturor acelor, cari prin sacrificiile și devotamentul lor, au adus acest însemnat rezultat, între cari Oltenii iau un loc de onóre”.

Martți, 2 Maiu, Î. S. Domnitorul, la 9 ore dimineța, a început a face inspecția spitalelor de răniți, începând mai întâiu cu spitalul Independența, a doua vizită a făcut-o spitalului Dinu Michail²¹, întreținut numai cu propriile spese ale acestei onor. familii, și în urmă, la spitalul comitetului german. La tóte aceste spitale Măria Sa a fost întâmpinat de dómnele care dirijeză aceste stabilimente, și de corpul medical; M. S. Domnitorul, satisfăcut de curățenie și îngrijirea bolnavilor răniți, a exprimat a Sa înaltă

mulțămire tuturilor acestor persoane. Cercetând apoi pe fie-care rănit în parte, a bine-voit a acorda acestor bravi mai multe medalii și cruci după meritele fie-căruia. După aceste inspecții a urmat dejunul, la care au luat parte mai mulți șefi de corpuri și mai multe persoane notabile ale orașului. La 1 oră, Înălțimea Sa, încălecând și însocit de D. general de divisie Cernat, ministru de resbel, urmat de D-nii adjutanți, a mers pe câmpul de la bariera Caracalul, unde a trecut în inspecție trupele din divisiunea II, de sub comanda D-lui general Cerches, compusă de zece bataliône de regimentul 3 de artilerie, cum și alte șese batalioane din divisia I, cari tocmai se aflau în marș, prin orașul Crajova, în totul 16 batalioane și șese baterii de artilerie. Acéstă inspecție, făcută fie-cărui corp în parte, a durat pênă la 4 ore, după care a urmat defileul; în urmă Înălțimea Sa a binevoit a acorda mai multe medalii răniților însănătoșiți și întorși la corpuri, mulțămind și arătând a Sa satisfacțiune, în urma recomandățiunei D-lui general Cerchez, doctorului Georgescu Dima²³, carele, ca șef al ambulanței diviziei pe câmpul de luptă de la Smârdan, a mers la atac cu trupa. Î. S. Domnitorul a arătat asemenea înalta Sa mulțumire D-lui general Cerches și tuturilor D-lor ofițari în parte pe corpuri pentru buna ținută a trupelor. După întórcerea la palat Înălțimea Sa a acordat mai multe audiențe, și după acéstă a urmat prânzul, la care au fost întruniți mai mulți comandanți de corpuri și fruntași orașeni. La 8 ore s'a făcut retragerea cu paradă, după care Înălțimea Sa a bine voiat a onora cu a Sa prezență reprezentația de gală ce s'a dat la thétru. Înălțimea Sa a fost călduros aclamat de popor, pe tot parcursul stradelor, frumos iluminate și decorate, atât la ducere cât și la întórcere.

Mercuri, 4 Maiu, orele 11 ½, M. S. Domnitorul a întrunit la dejun pe D. general Cernat, pe D. primar al Crajovei, pe D-nii Stoenescu²⁴, Bălcescu²⁵, Hagiadi²⁶ și pe mai mulți D-ni ofițari superiori. La 12 ½, Înălțimea Sa și-a luat zioa bună de la D-na Glogoveanu, mulțămindu-i pentru cordiala ospitalitate și urcându-se în trăsură, însocit de D. general Cernat, ministrul de resbel, a pornit spre gară însocit de uă escortă de onóre. Precum la intrarea Măriei Sale în capitala Olteniei, tot ast-fel și la plecare populațiunea întrégă I-a eșit înainte aclamând

pe Suveran și așternându-i calea cu flori. La ora 1, trenul Măriei Sale se puse în mișcare spre Severin. La Stațiunea Ișalnița, D. colonel Cantili²⁷, cu regimentul 7 de linie și batalionul 2 de vânători, ascepta pe Domnitorul. Măria Sa a trecut acele trupe în revistă și a mulțămît atât șefului brigădiei, colonelului Cantili, cât și întregului corp ofițieresc pentru serviciile făcute în campania trecută. Chiâmând apoi pe toți ómenii răniți ce se aflau în front, Măria Sa i-a cercetat pe rând în ce împregiurări au fost vulnerați și în ce spitaluri au fost căutați. Înălțimea Sa le-a anunțat apoi că le-a acordat la toți medalia *Virtute Militară*. La Filiași, Măria Sa a fost întâmpinat cu flori și hymnuri de către elevii și elevele scolélor rurale din acea comună, care scoli, gracie sacrificielor ce face proprietarul D. Filișanu²⁸, pot servi de model celor-alte comune rurale din țeră. Măria Sa S'a informat cu deamănuntul de numărul claselor și al elevilor, despre programe și rezultatele obținute. Apoi Măria Sa a exprimat înalta Sa mulțămire D-nei institutrice și D-nului institutor ai acestor scoli. Este demn de observat că nicăiri mai mult de cât în Oltenia scólele rurale și instrucțiunea militară nu au prins rădăcini mai adânci. Înălțimea Sa nu a trecut printr'ua singură localitate fără ca să véză, nu numai numeroși elevi la scoli, déră încă și rezultate satisfăcátore a unei metode bune de învățămēt, precum nu a vizitat localitate unde, în lipsă de alte trupe, milițienii să le fi supliniți cu mai multă bună voință și să se fi prezentat sub un aspect mai marțial.

La stația Butoesci, D. prefect de Mehedinți, Chirițescu²⁹, împreună cu membrii comitetului permanent, precum și D. colonel Arion³⁰, comandantul regimentului de călărași cu toți ofițării, au întâmpinat pe Măria Sa. La orele 4 și 30 minute, trenul domnesc ajunsese în dreptul orașului Severin, împodobit frumos cu drapele și arcuri de triumf. Era un spectacol din cele mai gingașe de a vedea populațiunea întrégă a Severinului acoperind înălțimele din marginea orașului și aclamând cu entusiasm pe Domnitor în trecerea Sa. La gară, Măria Sa a fost salutat de autoritățile locale, de D. general Anghelescu³¹, de către șefii de corpuri și ofițării superiori din garnisonă, precum și de un numeros și distins public. De la gară, Măria Sa a luat loc în trăsură, împreună cu D. ministru

de resbel, și, escortat fiind de un escadron de călărași, a mers mai întéiu la biserica catedrală a orașului, érá de acolo la casele D-lui Scafeși³², oferite ca reședință Măriei Sale, și unde D-na Scafeși aștepta pe Domnitor cu un frumos buchet de flori.

La 6 ½ ore, s'a servit prânzul, la care au luat parte D-na și D. Scafeș, D. general Anghelescu, D. prefect de Mehedinți, D. primar al Severinului, D-nii șefi de corpuri, D. prim-președinte al tribunalului, D. prim-procuror, precum și alte mai multe persóne distinse în număr de 24. Cu acéstă ocasiune D. primar a ridicat un toast pentru sănătatea M.M. L.L. Domnitorului și a Dómnei, rugând pe Dumnezeu să le acorde viață îndelungată, pentru fericirea României. Măria Sa a mulțămît D-lui primar pentru toastul ce ridicase și a zis că nu va uita nici uă-dată sacrificiele făcute de orășenii Severinului în timpul resbelului, prin instalațiuni de spitale și căutare de bolnavi. Măria Sa este déră fericit de ocasiunea ce I se presintă de a mulțami Severinenilor și a închina în sănătatea locuitorilor Turnului-Severin, precum și pentru prosperitatea orașului. Séra, M. S. Domnitorul a făcut uă plimbare pe jos atât prin oraș cât și prin grădina publică iluminată. Măria Sa a vizitat atât ruinele Turnului, care au dat numele sêu orașului, precum și alte monumente istorice pe care trecerea atâtor secole nu le au distrus încă.

Severin, Joiu, 4 Maiu. Înălțimea Sa Domnitorul, la orele 9 ½, a trecut în inspecție trupele din a II divisie, compuse de 12 batalióne, de sub comanda D-lui general G. Angelescu; pe timpul acestei inspecțiuni, care a durat pênă la ora 1 după amézi, Înălțimea Sa a ordonat fie-cărui batalion de a manevra în parte, și, în cele din urmă, batalionul 3 de vânători a făcut scóla de batalion scóțēnd și tiraliori. Curățenia, echipamentul, precisiunea cu care au manevrat aceste trupe, precum și aspectul lor marțial satisfăcēnd pe Înălțimea Sa, Domnitorul a bine-voit a mulțumi fiecărui batalion în parte. După acésta, făcēnd a înainta pe toți D-nii ofițării și răniți însănătoșiți întorși la corp d'inaintea frontului lor, a bine-voit a distribui mai multe medalii și cruci. La 2 ore a părăsit câmpul de manevră în aclamațiuni entusiaste ale trupei. Imediat după întórcerea Înălțimei Sale la palat, a urmat dejunul, la care

a bine-voit a întruni mai multe persoane notabile. La 3 ore, cu un tren expres, a mers de a vizitat lucrările drumului de fer precum și gara de la Verciorova, care, deși încă neterminată³³, prezintă un aspect destul de plăcut și confortabil. După întorcere în Severin, a binevoit a acorda mai multe audiențe; în urmă a avut loc prânzul, la care au luat parte mai mulți orașeni și locuitori ai districtului.

Vineri, 5 Maiu, dimineața, M. S. Domnitorul a vizitat biserica S. Ioan din Severin pe care a târnosit-o la 1876 și la care este ctitor³⁴; după aceea a vizitat spitalul dependinte de această biserică, fundațiune a D-lui Grecescu, unul din spitalele cele mai bine întreținute. Măria Sa Domnitorul a inspectat diferitele depozite militare și temnița orașului unde a cercetat pe arestați, ordonând D-lui procuror, care însocea pe Înălțimea Sa, a-i prezenta un raport de osândiții care prin căința și buna lor purtare ar merita grațierea sau uă scădere de pedepsă. Măria Sa a mai vizitat școala de băieți No. 1, de sub direcțiunea decanului profesorilor din Severin, D. Ioan Rupturénu³⁵, școlile de fete No. 1 și 2, precum și școala de meserie a județului. M. S. a arătat un foarte mare interes pentru tot ce privește organizarea școlilor mai sus numite, precum și a progreselor realizate. Înălțimea Sa a bine-voit a adresa Însuși mai multe întrebări elevilor și elevelor și a încurajat grațios pe acei care dau dovezi de aplicațiune. La orele 11 ½ s'a servit uă colatiune la care, osebit de persoanele oficiale, au luat parte D-na și D. Scafeș, D. Simboténu³⁶, precum și mai multe alte persoane civile și militare.

La ora 1 după amăzi, M. S. Domnitorul a luat loc pe batelul companiei Austro-Ungare, numit Seceni*, care a arborat imediat pavilionul Român și a pornit în josul Dunărei spre Calafat, unde a ajuns la 6 ore séra. Măria Sa a fost întâmpinat la debarcare de D. consilier de Stat Tuholka, guvernator al sandjacului Vidinului, de D. vice consul al Austro-Ungariei, de D. locot.-colonel Fanu-bey, de D. Titulescu prefectul de Doljiu³⁸, de D. primar al Calafatului³⁹, care a prezentat Măriei Sale pâine cu sare, în preună cu felicitările pentru buna venire, de D. colonel Leca⁴⁰, comandantul diviziei I, de D-nii oficiări ai garnisonei, precum și de toți locuitorii atât ai orașului cât și din mai multe comune înpregiur. M. S. Domnitorul a

mers apoi la biserica cathedrală a orașului și după aceea la casa D-lui Cîncea, unde a acordat mai multe audiențe, și la 7 ore s'a întors pe batel spre a lua prânzul, la care au fost invitați D. consilier de Stat Tuholka, D. locot.-colonel Fanu-bey, D. colonel Leca, comandantul diviziei I, D. prefect, D. primar, D-nii șefi de regimente, D-nii inspectori ai societății Austro-Ungare de navigațiune, precum și alte numeroase persoane distinse.

* Seceni este batelul pe care a călătorit și M. S. Sultanul Abdul-Aziz⁴¹, când a mers la expozițiunea din Paris la 1867, regina Olga a Greciei⁴², și mai mulți alți suverani.

Sâmbătă 6 Maiu, Î. S. Domnitorul, la orele 9, a trecut în revistă, pe câmpul întărit al Calafatului, 6 batalioane și uă baterie de artilerie din armata teritorială din I divizie, de sub comanda D-lui colonel Leca. Aspectul acestor trupe, întru tot ce privește instrucțiunea și echipamentul, a satisfăcut pe Înălțimea Sa, pentru care a bine-voit a le arăta Înalta Sa mulțumire, a felicitat mai cu osebite pe I-ul batalion din I-ul regiment de dorobanți, carele prin purtarea sa la bătălia de la Rahova⁴³ s'a deosebit sub conducerea comandantului său major Merișescu⁴⁴, precum și pe al IX-lea de dorobanți, al cărui drapel era decorat mai dinainte cu *Stéoa României*, după acesta ordonând a eși înaintea frontului toți răniții însănătoșiți și întorși la corpuri, a bine-voit a-i decora, împreună și cu mai multe grade oficiăresci, puindu-le singur Înălțimea Sa pe pept medalii și cruci, după meritele fiecăruia. În urmă, a inspectat diferitele baterii de coste, servite atât de soldați ai flotilei cât și de pompierii din tota țera. Înălțimea Sa a bine-voit a arăta acestora Înalta Sa mulțumire pentru demna și brava lor purtare pe tot timpul campaniei răsplătind pe toți acei ce s'au deosebit. Polițaiul orașului Calafat, pentru purtarea ce a avut pe tot timpul bombardamentului, fiind nelipsit de la postul său, îndeplinindu-și serviciul cu esactitate și zel, Înălțimea Sa a binevoit a-l recompensa decorându-l cu medalia *Serviciul Credincios*. Primarul asemenea, împreună cu mai multe persoane, au primit distincțiuni. La uă oră a urmat dejunul, la care Înălțimea Sa a bine-voit a întruni mai multe persoane notabile, șefi de corpuri și oficiări superiori.

M. S. Domnitorul, carele nu lasă nimic să trecă nevăzut și necercetat întru tot ce privește iubita Sa armată, a hotărât să inspecteze câmpul de luptă de la Smârdan, unde armata română a dovedit uă-data mai mult sentimentul său de datorie și valoare. Pentru acesta a ordonat batelului pe la 2 ore a aborda la Vidin. Pe dată ce batelul s'a ivit, monitorul rus aflat în port l'a salutat cu mai multe salve de artilerie. La sosirea în port, aclamațiuni entusiaste din partea populațiunei după malul drept s'au prelungit, printre care se audea imnul național român, intonat de musica militară rusă. Înălțimea Sa coborându-se pe mal, aci recepțiunea avea aspectul unei frumoase sărbători. Domnitorul Românilor fu întâmpinat de înaltul cler bulgar cu Sf. Cruce și de primarul cetăței Vidinului cu pâne și cu sare, carele a rostit următorul discurs în limba română: "Cetățenii vechiului Bădin al Bulgarilor se simt fericiți a întâmpina pe Măria Ta în mijlocul lor. Permiteți, Măria Ta ca, cu această ocazie, să ne exprimăm profunda noastră gratitudine pentru activa cooperare a armatelor Măriei Tale la liberarea Bulgariei și în special a cetăței noastre". La care Înălțimea Sa a bine-voit a răspunde cu plăcere: "Viu în cetatea Vidinului înprejurul cării armata și-a făcut datoria". Guvernatorul rus al Vidinului, încongiurat de toți D-nii oficiări ai armatei Imperiale, aflată în garnizonă, din preună cu uă guardă de onoare, compusă de uă companie cu drapel și musică, au întâmpinat pe M. S. Domnitorul, după ce Înălțimea Sa a trecut pe dinaintea frontului în sunetul imnului național român. Toți D-nii oficiări fură presentați Înălțimei Sale, de către guvernator. Măria Sa a bine-voit a primi în urmă înfăcișarea ordonanciilor din regimentul Boholfeltoi (?), care se presentară după reglementul militar al armatei imperiale. Pe tot timpul acestei ceremonii poporul bulgar inunda pe Înălțimea Sa cu flori și cu strigăte de: *Să trăescă !* După acesta s'a urmat visita la castelul Bulgar și la arsenalul armatei Imperiale Otomane. De aci Înălțimea Sa urcându-se în trăsură cu totă suita și străbătând cetatea ale cărei strade erau frumos împodobite cu drapele române, a mers la satul Smârdan, unde după înălțimea unei redute, care a fost luată cu multă bravură de armata noastră, a putut vedea întregul câmp de luptă de la 12 Ianuarie. După ce Înălțimea Sa a exa-

minat acest câmp mai mult de uă oră s'a oprit la mormintele bravilor căzuți în acea zi, a recomandat cu multă căldură preoților aflați să facă îngrijirea lor, și s'a întors în urmă la batel unde imbarcându-se a părăsit malul drept în aclamațiunile populațiunei. După sosirea în portul Calafatului, la 6 ore ½, s'a servit prânzul, la care, din ordinul Măriei Sale, a luat parte Exc. Sa guvernorul imperial al Vidinului și comandantul regimentului Boholfeltoi, colonelul turc Fanu-bey și mai multe persoane notabile din Calafat, și oficiării superiori au luat asemenea parte la acest prânz. La 8 ore s'a făcut retragerea cu paradă și facle.

Duminică, 7 Maiu, M. S. Domnitorul a pornit din Calafat, la 7 ore dimineața, după ce și-a luat ziua bună de la autorități și de la trupe și a mulțumit din nou D-lui colonel Leca și D-lor oficiări pentru buna stare în care a găsit corpurile din divisia I. În dreptul insulei Canapa⁴⁵, Măria Sa a manifestat dorința de a vedea locul unde a fost cofundat de marina noastră monitorul turcesc, precum și lucrările ce s'au întreprins pentru scoterea lui de sub apă. Vaporul Seczeny, conturnând insula Canapa, a intrat în canal, unde se adăpostise monitorul, înainte de a fi fost afundat, și unde staționau două batele voaliere cu mașinele destinate a rădica monitorul d'asupra apei. Pe catartele acestor batele, mateloții români au salutat cu entuziasm pe Măria Sa. În tot cursul călătoriei, M. S. Domnitorul a urmărit, cu mult interes și uă vizibilă emoțiune, ambele țărmuri ale Dunărei, teatrul atâtor lupte în care oștea română s'a ilustrat. La Lom-Palanca, Măria Sa a făcut uă excursiune în oraș și pe din pregiur, de unde se puteau vedea bateriile române cari apărau țărmul nostru, La ora 1 și jumătate după amăzi, vaporul a abordat la Rahova, unde Măria Sa a fost întâmpinat de D. colonel Mavrichi⁴⁶, comandantul Rahovei, de D. locot-colonel Lischin, administratorul arondismentului, precum și de primarul orașului, încongiurat de toți locuitorii. Presentând Măriei Sale pâne cu sare, D. primar a pronunțat în limba română următoarea cuvântare: "Măria Ta, cetățenii din Rahova salută cu bucurie buna venire a Măriei Văstre, Măria Văstră care a sacrificat multe zile obositoare pe câmpurile noastre, spre a ne libera de sub jugul apăsător. Să trăesci, Măria Ta! Să trăescă Măria Sa Dómna, care a îngrijit

de victimele căzute în luptă. Să trăască armata română, care și-a vărsat sângele-i vitejesc pentru a ne scăpa de apăsătorul secular". Fie-care din aceste urări era imediat acoperită cu cele mai căldurose aclamațiuni ale cetățenilor. M. S. Domnitorul a răspuns D-lui primar că primesce, cu uă vie plăcere, urările ce orașenii Rahovei fac pentru Înălțimea Sa și pentru armata română, și speră ca numele acesteia va rămânea neșters din amintirea orașului.

După acésta, Măria Sa a încălcat, împreună cu D. ministru de resbel și suita Mariei Sale, și escortat fiind de un detașament de călărași și de altul de cazaci, au traversat cea mai mare parte a orașului, care și aci, ca și la Vidin, era pavoasat cu drapele române, bulgare și ruse, spre a merge la biserica unde s'a celebrat un Te-Deum și s'a făcut rugăciuni pentru odihna sufletelor bravilor majori Giurăscu și Ene⁴⁷, precum și a companionilor lor, căzuți glorios la atacurile redutelor. Măria Sa a examinat apoi în detaliu pozițiunile ocupate de ambele armate și a urmărit cu multă atențiune explicațiunile pe care D. major Merișescu, voinicul apărător al podului după Schit, acel care în capul companiei a susținut uă lupta de 7 ore în contra unui inamic de cinci ori mai numeros, a fost însărcinat a da Măriei Sale. Când M. S. Domnitorul a ajuns la locul unde se odihnesc majorul Giurăscu și eroicii soldați români, Măria Sa a depus, cu propria Sa mână, frumoșa cunună de flori pe acel mormânt. Spre a nu pierde nici unul din detaliurile și fazele prin care au trecut luptele din 7 și 9 Noembre 1877, M. S. Domnitorul a parcurs întregul câmp de bătae, care represintă uă circonferință de vre-uă 30 kilometri. La întôrcere spre Rahova s'a servit Înălțimei Sale, într'uă dumbrava în facia Dunărei, uă collațiune, collațiune la care s'a închinat toast pentru sănătatea M. S Domnitorului.

La 7 ore séra Măria Sa s'a întors din nou pe bordul vaporului Seczeny, unde a luat prânzul, la care au fost invitați D. comandant al Rahovei, colonelul Mavrichi, D. locot.-colonel Lischin și mai multe alte persóne. Î. S. Domnitorul a petrecut nóptea de 7 spre 8 pe batel, în portul Bechet; la 9 ore, 8 Maiu, a părăsit vaporul în aclamațiuni întregului echipagiu, și, în trăsură, urmat de tótă suita, a pornit spre Crajova. Pe tot drumul, satele întregi eșiau înaintea Domnitorului; bătrâni și tineri, flăcăi și

fete, în haine de sêrbătóre, întâmpinau pe Măria Sa cu flori și cu aclamațiuni de iubire. Mai prin tóte aceste sate, Înălțimea Sa se cobora din trăsură și, cu obicinuita și Înalta Sa bunăvoință, se întreținea cu sâtenii și sâtencile. La 12 ore, a ajuns la satul Timburesci, proprietatea D-lui major în retragere Cacalicénu⁴⁸; aci fu întâmpinat de D. și D-na Cacalicénu, cari au oferit Înălțimei Sale un buchet și uă cunună fôrte frumoșă; acesteii primiri a urmat dejunul într'un mod fôrte distins. După acésta, Înălțimea Sa, mulțumind pentru cordiala ospitalitate ce I s'a oferit, a urmat drumul spre Crajova, unde uă marêță sêrbătóre îl accepta. Tótă populațiunea în mișcare, stradele frumos împodobite, ferestrele pline de dómne și domni, umpleau trăsura Înălțimei Sale cu flori și coróne. După sosirea la casa D-nei Glogovénu, quartierul Înălțimei Sale, a avut loc prânzul, la care au luat parte primarul orașului, șeful gardei orașenesci, prefectul și mai mulți notabili. Pe la 9 ore, uă imposantă manifestațiune, cu musică și torțe, s'a făcut la palat. Înălțimea Sa, arătându-Se în balcon, a fost aclamat de mai multe ori cu entusiasm. După acésta, Înălțimea Sa, în trăsură, și însocit de D. ministru de resbel, a străbătut stradele orașului, splendid iluminate, în pas, din cauza mulțimei poporului care încongiura trăsura. Tot orașul, până la uă oră fôrte înaintată, era în mare mișcare pentru a sêrbători sosirea și petrecerea Înălțimei Sale pentru câte-va ore în orasul Crajova.

Mărți 9 Maiu, M. S. Domnitorul a acordat mai multe audiențe la persónele cari au solicitat acéstă favóre; a inspectat atelierul militar și de aci a mers să viziteze prăvălia de librărie a D-lui Zamitka⁴⁹, de la care a bine-voit a cumpăra diferite cărți și globuri geografice, pentru a le distribui atât gimnasiului, cât și scólei normale din Crajova. Apoi Domnitorul a trecut la magazinul D-lui Kițu⁵⁰. Măria Sa a făcut și aci mai multe aquisițiuni, și s'a întors, la orele 12, la reședință, unde D-na Glogovénu a servit Măriei Sale uă cină, la care au luat parte mai multe persóne notabile. Înainte de a părăsi masa, Măria Sa rădică următorul toast: "Sunt astă-zi 12 ani de când, punând pentru prima óră piciorul pe pământul României, am declarat că am devenit Român. Faptele petrecute de atunci v'au dovedit indestul cât M'am identificat cu țera Mea. România, prin sacrificiele ce

a făcut, prin vitejia ce a arătat armata sa, eșită din popor, a câștigat drepturi imprescriptibile la mărire și la independență. Cu uă legitimă mândrie strig dără astă-zi: să trăască scumpa Mea țără; să trăască Crajova, primul oraș care M'a salutat la venirea Mea". D. primar al Craiovei a răspuns acestui toast, zicând: zioa de 9 Maiu este uă dată memorabilă, care, împreună cu cuvintele pronunciate de Măria Vóstră, s'a săpat adânc în inima tutulor oltenilor. Ea le amintescă că tóte acele aspirațiuni cu cari au întâmpinat odinióră Crajovenii pe alesul României, Măria Vóstră, cu un curagiu eroic și cu abnigațiune mai presus de ori-ce laudă, le-ați realizat". D. primar a conchis cu cuvintele: "să trăască M. S. Domnitorul, Augustul nostru suveran. Să trăască M. S. Domna, mângăarea suferinților, să trăască România independentă!"

La ora 1 dupa amézi, Măria Sa a pornit la gară însocit atât de autoritățile locale, cât și de un numeros și ales public, compus din fruntașii proprietari și comercianți, cari au petrecut pe Măria Sa până la stația Balș. Domnitorul a sosit la Pitesci, la orele 5 ½, unde ascepta pe Măria Sa uă primire nu mai puțin entusiastă. Buchetele și cununile, ce s'au oferit Înălțimei Sale în călătoria acésta, au fost pe atât de frumoșe cât și de numeroșe. Simțitor la aceste demonstrațiuni neîntrerupte de simpatie și devotament, M. S. Domnitorul, pentru a face părtașe bucuriei Sale pe M. S. Dómna, a ordonat ca tóte buchetele și cununile să fie puse într'un vagon și să fie remise în aceeași zi Augustei nóstre Suverane la Bucuresci. Intrând în Pitesci, M. S. Domnitorul S'a dirígét mai întéiu spre biserica catedrală, unde a întâmpinat pe Măria Sa Prea S. S. părintele episcop de Argeș⁵¹, cu Sf. Cruce și Evangelia, și, după terminarea Te-Deumului, la casele D-nei Gorjan⁵², reședința Măriei Sale în Pitesci și cu ocasiunea trecerei la Crajova. La ora 6, M. S. Domnitorul a primit pe D. agent diplomatic al Serbiei⁵³, însărcinat de A. S. Principele Milan⁵⁴ a remite Măriei Sale insignele marelui cordon al ordinului Takova⁵⁵. La 7 ore, s'a servit prânzul, la care asistau D-na Gorjan, D. agent diplomatic al Serbiei, Prea S. S. părintele Ghena-die de Argeș, D. general Racoviță, D. prefect de Argeș⁵⁶, D. primar de Pitesci⁵⁷, D-nii coloneli Crețénu⁵⁸, Cernovodénu⁵⁹, Cruțescu⁶⁰ și alte

persóne însemnate civile și militare. La acest prânz Măria Sa, care purta Steaua ordinului Takova, a rădicat un toast în sănătatea A. S. Principelui Milan și pentru realizarea tutulor dorințelor ca și independinței Serbiei, pentru obținerea căreia și Domn și națiune s'au luptat atât. După aceia, P. S. S. episcopul de Argeș a urat în numele clerului și al poporului eparhiei, bună-venire Domnitorului-Erou, care a făcut să falfăie din nou, cu mândrie, drape-lul român, și care a știut să realizeze cele mai scumpe aspirațiuni naționale. Măria Sa a răspuns zicând: că-și aduce aminte cum primirea ce l-au făcut Pitiscenii, acum 12 ani, de și nu a fost mai prejos de cea de astă-zi, nu l-a procurat Măriei Sale aceeași bucurie. Atunci, a zis Măria Sa, îmi făcēți uă politeță; astă-zi ea este expresiunea recunoscinței vóstre. Beau în sănătatea orașenilor din Pitesci al căroră patriotism și devotament am avut atâtea oca-siuni a'l aprecia. Măria Sa a făcut după masă uă plimbare pe jos, prin oraș, iluminat, și gră-dina publică, unde se aflau mai multe dómne înveșmântate în cele mai frumoșe costume naționale. Pretutindeni în trecerea M. Sale, Domnitorul a fost întâmpinat cu cele mai vii manifestațiuni de iubire din partea orașenilor Pitisceni. Séra muzicele roșiorilor au cântat d'inaintea casei de reședință a Măriei Sale, re-tragerea cu facle.

Mercuri 10 Maiu, aniversarea suirei M. S. Domnitorului pe Tronul României, Înălțimea Sa, aflându-se în orașul Pitesci, a mers, la 9 ore, la biserica cathedrală a orașului unde, de către P. S. S. Episcopul de Argeș, s'a oficiat Sânta Liturgie, și după care s'a cântat un Te-Deum. În facia cathedralei se aflau înșiruite trei regi-mente de infanterie, un regiment de artilerie și două escadróne de roșiori. Acest front de para-dă se întindea d'a lungul întregii strade, sub co-manda D-lui general Racoviță. După săvîrșirea serviciului divin, Înălțimea Sa a încălicat și, înconjurat de un numeros stat-major, a trecut pe dinaintea frontului în aclamațiuni trupe-lor. După acésta, a mers pe bulevardul orașului unde a primit defileu. Întorcându-Se apoi la cuartierul Înălțimei Sale, a început a primi felicitările, mai întéiu a tutulor domnilor ofi-ciări prezenți în Pitesci. Cu acésta ocasiune, D. general Cernat, ministrul de resbel, a felicitat pe Măria Sa din partea armatei, exprimându'i

că armata pe care Măria Sa a ilustrat-o, astăzi, mândră și fericită, celebrează cu recunoscință a 12-a aniversare a suirei Măriei Sale pe Tron, că ea și în viitor, sub brava conducere a Înălțimei Sale, va sci să lupte și să móră, pentru patrie și Domnitorul ei. La care, Înălțimea Sa a bine-voit a răspunde prin uă vie mulțumire și zicând, că a fost mândru d'a se afla în capul armatei, care, cu atăta bravură, și-a făcut datoria pe câmpul de luptă. După acesta, a urmat garda orășenescă, consiliul municipal și celealte autorități și mai mulți particulari.

La ora 11, a plecat în trăsură spre Curtea-de-Argeș. Pe tot drumul Măria Sa a fost întâmpinat cu iubire și aclamațiuni de către popor, care-i eșé înainte, pentru această ocasiune, îmbrăcat în haine de sərbătóre. Ajungând la comuna Merișani, proprietatea D-lui senator Alexandru Zisu, s'a oprit pentru a lua dejunul. Frumósă localitate a acestei proprietăți D. proprietar o împodobise cu osebire pentru primirea Înălțimei Sale. În grădină se făcuse uă horă mărétă, la care M. S. Domnul a privit mai mult timp cu nespusă plăcere. La acest dejun a luat parte tótă suita, împreună și cu D. agent al Serbiei, carele fusese invitat de Înălțimea Sa de a'L acompaña în această escursiune, pentru a visita monastirea Argeșului. La finele dejunului, D. Nicolae Racoviță a purtat următorul tuast: "Măria Ta, Dați-mi voe a închina, în numele Oltenilor, acest pahar în sănătatea Măriei Tale. Acum 12 ani, ați intrat în țéră ca Domn ales al Românilor. Măria Vóstră ați luat cu bărbăție și credință sceptrul glorioșilor noștri Domni în mână. Neconținut ați lucrat, neconținut ați luptat și, strâns legat de poporul Vostru, n'ați pierdut nici uă-dată din vedere ținta. Patriotismul Vostru, iubirea Vóstră pentru țéră au fost mari, și mari au fost faptele sevărșite sub Domnia Măriei Vóstre. Astăzi, după 12 ani, constatăm acesta cu mândrie și cu inimile pline de bucurie. Astăzi vedeți, simțiți cât vă iubesc poporul ! Cât este de mândru de Domnul lor, de vitézul căpitan al armatei Române. De astăzi înainte, calea cea mărétă, pe care are a păși România, este deschisă prin marile fapte săvărșite de națiune, călăuzită de Măria Vóstră. Să trăescă mulți ani Măria Vóstră ! Să trăiți îndelungat, spre a îndeplini până în sfârșit menirea la care ați fost chemat ! Să trăescă M. S. Dómna, demnă socie de un Domn ca Măria

Vóstră ! Să trăescă armata Română, care și-a vărsat sângele cu vitejie pentru țéră ! Să trăescă România mare, liberă și independentă !" La acest tuast, Măria Sa, prin cuvinte călduróse, a bine-voit a mulțumi D-lui Racoviță.

După dejun, a pornit spre Curtea de Argeș, unde a sosit la 4 ore și jumătate. Chipul mărét, cu care se împodobise orașul cu flori și covóre, dovedea iubirea cea mare cu care orășenii primesc pe Domnitor. Mergând drept la Biserica Domnécă a lui Radu-Negru Vodă⁶¹, a ascultat un serviciu divin, oficiat de P. S. S. părintele episcop de Argeș, și în urmă a mers la cuartierul primarului orașului, pregătit pentru a primi pe Înălțimea Sa, și unde'L aștepta un numeros public și scólele de băeți și fete, ai căror elevi au rostit mai multe discursuri și poesii patriotice. La 6 ½ a avut loc prânzul, la finele căruia primarul⁶² a purtat următorul toast: "Măria Ta, pentru cetățenii Curței-de-Argeș este astăzi uă mare și înduoită sərbătóre, ca, în zioa de 10 Maiu, aniversarea suirei Măriei Vóstre pe Tron, să aibă fericirea de a vedea în mijlocul lor pe Măria Ta, iubitul Suveran, care a făcut ca tot românul să fie mândru de numele său, precum era numai pe timpul glorioșilor Domni Ștefan cel-Mare și Michail Bravul. Atât din parte'mi ca român, precum și în numele concetățenilor mei, sunt fericite a exprima Măriei Tale urări din inimă de bună venire și pentru sănătatea Măriei Tale și a M. S. Dómnei. Să trăiți ani mulți fericiți !" Înălțimea Sa a bine-voit a mulțumi, arătând bucuria Sa pentru modul cum a fost primit în vechiul scaun domnesc, și a închinat pentru prosperitatea orașului și în sănătatea orășenilor. Séra, de către seminaristii episcopiei de Argeș, s'au făcut Măriei Sale uă serenadă, intonând într'un mod fórte plăcut mai multe arii naționale. Scóla primară a făcut asemenea uă serenadă, și séra orașul era iluminat fórte frumos și împodobit cu mult gust.

Timpul ploios din nóptea de la 10 spre 11 Maiu a împedicat urmarea călătoriei Măriei Sale la C.-Lung. Astăzi Înălțimea Sa a vizitat în oraș seminarul și scólele primare de băeți și fete, unde a fost întâmpinat cu imnuri și urări de bună venire. Măria Sa a constatat, cu multă satisfacere, buna îngrijire și instrucțiune dată elevilor. După aceea M. S. Domnitorul a purces la monastire, unde a vizitat în tóte detaliurile restaurațiunea acestui precios și renumit

monument historic, restaurațiune care, din cauza dificultăților de învins și a modului conșcincios cum se execută, constituie uă operă din cele mai însemnate ale timpilor noștri. Măria Sa a fost întâmpinat de Prea S. S. episcopul de Argeș, în vestimente sacerdotale, înconjurat de clerul eparhial, și de D. Le-Comte⁶³, distinsul arhitect frances, căruia este încredințată restaurațiunea monastirei. După ce a ascultat un discurs fôrte bine simțit, rostit de Prea S. S. episcopul, M. S. Domnitorul, condus de D. inginer Le-Comte a examinat în cele mai mici detațiuni tôte lucrările executate și proiectele restului lucrărilor, și acêsta cu cel mai viu interes, urcându-se chiar pe echafoage, pênă la înălțimea cupolei principale, exprimând, la fie-care pas ce făcea, deplină mulțumire D-lui inginer Le-Comte, pentru modul artistic cu care lucrările erau executate. După acêsta M. S. Domnitorul a bine-voit a face uă vizită Prea S. S. părintelui episcop Ghenadie, și la ora 5 după amêzi, S'a înapoiat la reședință. Séra orașul a fost iluminat. M. S. Domnitorul a făcut uă plimbare pe jos, pe strada principală a Curței-de-Argeș, unde orașenii l'au întâmpinat cu urări frenetice. Măria Sa a fost recondus la cuartierul princiar de întréga populațiune, cu uă orhestră de lăutari, și a privit după ferêstră danțurile populare, ce, în timp de 2 ore, s'au jucat în curtea reședinței.

Vineri, 12 Maiu, orele 8 ½, M. S. Domnitorul a părăsit Curtea de Argeș, în sunetul clopotelor și urărilor unanime de bună călătorie ale poporului, îndreptându-se spre Câmpu-Lung. La trecerea Înălțimei Sale pe d'inaintea Episcopiei, Prea S. S. părintele Episcop i-a eșit în drum, cu tot personalul, pentru a ura călătorie bună. Pe tot drumul a fost întâmpinat de către țêranii satelor de prin pregiur, îmbrăcați în haine de sêrbătore, cu flori și strigăte de bucurie. La tôte stațiunile, elevii scôlelor rurale, cu învățătorii în cap, priméau pe Înălțimea Sa cu flori. Mulți din acești învățători, eșii din scôla normală din Bucuresci, fondată sub auspiciile Măriei Sale⁶⁴, au exprimat profunda lor recunoscînță Suveranului, care a dat sprijin instrucțiunei poporului. La Musetesci, pentru a rêsplăti silințele date de învățătorul scôlei, cu exercitarea copiilor și chiar la mânuirea armelor, Măria Sa a bine-voit a'l decora cu medalie. La Domnesci, Înălțimea Sa a fost întâmpinat

de D. prefect al județului Muscel, C. Nicolau⁶⁵, de D. senator Iorgulescu⁶⁶, președintele consiliului general și de uă mulțime de proprietari locuitori. După ascultarea unui mic discurs, ținut de D. președinte al acelui consiliu, în care Măria Sa a fost salutat de buna venire, a mers la biserica comunei, al căruia fondator principal este chiar Înălțimea Sa; acolo a fost întâmpinat de cler și s'a cântat un Te-Deum. În urmă, a avut loc dejunul, sub un umbrar improvisat. Aci Măria Sa a bine-voit a consola pe văduvele soldaților căzuți în luptă, și a decora pe unii din răniți.

La orele 2 a pornit spre Câmpu-Lung. Acest oraș, vechea capitală a țêrei, nu a voit a fi întrecut de cele-alte părți, pe unde Măria Sa a călătorit. La bariera orașului, unde era ridicat un arc de triumf, Măria Sa a fost întâmpinat de D. primar respectiv de consiliul comunal cu pâinea și sarea tradițională, împreună cu capii autorităților și un numeros public. După salutarea de bună venire, Înălțimea Sa a luat loc într'ua trăsură cu D. ministru de resbel și, escortat de escadronul de călărași, a mers mai întâiu la biserica cathedrală⁶⁷. Aci s'a celebrat un Te-Deum, corul vocal al monastirei a cântat imnuri. De la bariera orașului și până la casele D-lui S. Nicolau, primarul, oferite pentru reședință Măriei Sale, tôte locuințele erau pline de D-ne și D-sóre, în costume naționale, cari se întrecu a arunca flori, și întréga populațiune aclama cu entusiasm. Adjugend la reședință, a fost primit la scară și, oferind gracios braciul D-nei Nicolau, S'a urcat în salonul de recepțiune, unde s'a făcut presentațiunea autorităților civile și militare și a D-lor notabili ce asceptau. La 6 ½ s'a servit prânzul, la care au luat parte, pe lângă persônele din suita Măriei Sale, D. și D-na primarul, D. președinte al consiliului general, D. președinte al tribunalului, D. comandant al garnizonei, D. casier general și alte persône notabile. La finele prânzului, D. primar al orașului a închinat un toast în sănătatea M. M. L.L. Domnul și Dómna, a exprimat fericirea ce simt câmpulungenii de a revedea între ei pe Augustul lor Suveran, asupra căruia Dumnezeuul Românilor a veghiat și de astă-dată, în grelele împrejurări prin care trece țêra, și a făcut să aibă pe Măria Sa pe tronul ei, ca prin ilustra Sa familie, virtuțile Sale exemplare și eroismul cu care a condus vitêza

armata română pe câmpul de luptă, să atragă simpatie întregei Europe. La care, Măria Sa a răspuns, mulțumind pentru frumoasa și simpatia primire ce i s'a făcut, pe care astăzi o datoră mai ales vitejei armatei. Numele de Plevna, Grivitză, Rahova și Smârdan vor rămâne neșterse în istoria țării; numele însă de Rahova trebuie să fie scris în analele județului, fiind că fiii lui au vărsat acolo sângele lor pentru independența țării, și a sfârșit bând în sănăta orașului. Săra, Măria Sa a făcut o plimbare pe strada principală a orașului, a fost aclamat, la ducere și întorcere, cu cele mai vii strigăte de ura a populației.

Duminecă, 14 Maiu, la orele 8 ½, Î. S. Domnitorul a pornit din Câmpu-Lung, după ce mai întâi și-a luat zioa bună de la gazdă și de la toate persoanele cari veniseră a-i ura o călătorie bună. Înălțimea Sa, escortat de D-nii oficiali superiori ai brigăzii D-lui colonel Vlădescu, a străbătut acest plăcut oraș, frumos împodobit, în strigătele de ura ale populației, pe când după ferestre i se arunca multe de buchete de flori. După o călătorie de 4 ore prin munții cei mai încântători ai districtului Muscel, și de prin prejurul cărora sătenii eșau înaintea Înălțimei Sale, spre a manifesta sentimentele lor de iubire, M. S. Domnitorul a ajuns la satul Gemenea, frontiera districtului. Aci Înălțimea Sa fu întâmpinat de D. prefect al districtului Dâmbovița⁶⁸, de D. Costică Fusea⁶⁹, deputat, și de D. G. Rădulescu, membrul consiliului general, carele a rostit un mic discurs foarte bine simțit, în mijlocul populației plină de veselie. După aceea, Înălțimea Sa fu condus la locuința celui mai mare proprietar sătean, D. N. Dieconescu, care împodobise casa într'un mod foarte distins pentru a primi pe Domnitorul țării. Aci asemenea primarul și proprietarul au primit pe Măria Sa cu discursuri de bună-venire, terminate în strigările de ura ale populației, adunate în mare mulțime în curtea proprietății. După acesta s'a urmat dejunul sub un umbrar mare și foarte frumos, la care Înălțimea Sa a bine-voit a întruni pe primarul comunei și pe gazdă.

La orele 2, Măria Sa, escortat de o mulțime de săteni și primari, a pornit spre Târgoviscea, unde a făcut intrarea pe la 6 ½ ore. Populația vechei capitale a țării nu s'a lăsat a fi întrecută de cele-alte orașe, pe unde

trecuse Măria Sa, și mai totașese înaintea Suveranului la bariera orașului, unde era așteptat de primar, cu tot consiliul municipal cu pâine și sare. Înălțimea Sa coborându-se din trăsură, D. primar⁷⁰ a rostit un discurs, urând Măriei Sale bună venire în vechea capitală a țării. După aceea, urcându-se în trăsură, și escortat de D. general Racoviță, împreună cu toți D-nii oficiali superiori ai diviziei sale, de un escadron de călărași și de tota populația, Măria Sa a mers direct la biserica catedrală. Aci i s'a oferit, de către o fetiță din școala de fete, o cunună foarte frumoasă de flori; la intrarea în biserică fu primit de cler, de către care s'a oficiat un serviciu divin. După terminarea serviciului religios, Măria Sa merse la casa D-lui Brătescu⁷¹, ce se pregătise și se împodobise foarte frumos de către D. proprietar, pentru reședința Măriei Sale. Aci Înălțimea Sa fu primit de D. și D-na Brătescu, cu un buchet de flori, pe care Înălțimea Sa primindu-l, binevoi a oferi grațios brațul D-nei Brătescu și se urcă în salon, unde, după acesta, toate autoritățile și clerul au venit pe rând de s'au prezentat Înălțimei Sale.

La 7 ore s'a servit prânzul, la care a luat parte primarul orașului, D. Costică Fusea, deputat, D. și D-na Brătescu și mai mulți notabili orașeni. Primarul orașului, la finele prânzului, a purtat următorul toast: "Măria Ta !, în numele cetățenilor Târgovisceni, pe cari am onore a-i reprezenta aci, ridic acest toast în sănătatea Măriei Tale, rugând pe Dumnezeu să vă trăiască mulți și fericiți ani pentru mărirea și prosperarea României. Să trăești, Măria Ta!". La care Înălțimea Sa a bine-voit a răspunde: "Sunt acum șese ani de când am venit împreună cu armata în mijlocul D-vastră; am început discursul Meu adresat oficialilor, cu cuvintele următoare: Târgoviscea, acest vechi scaun Domnesc, ne aduce aminte timpurile glorioase în cari o parte a armatei a avut onore de a lupta pentru drepturile țării, și am sfârșit discursul zicând, că nu Mă îndoiesc nici un moment, când țara va avea trebuință de D-vastră, veți alerga din toate unghiurile țării pentru apărarea sa, și ast-fel veți aminti timpurile glorioase ale secolului trecut. Nu am crezut că acesta a Mea dorință se va împlini așa de curând, și astăzi întreaga armată a avut fericirea de a vărsa sângele său pentru independența scumpei noastre patrii; am înscris o pagină din cele

mai frumoase în istoria noastră, care va rămânea neștersă pentru generațiunile viitoare; patriotismul țerei întregi a adus acest măreț rezultat și fie-care județ a adus obolul său. Mulțumesc județului Dâmbovița, pentru partea ce a luat și el, și ridic acest pahar în sănătatea D-vastră, cari mi-ați făcut uă primire așa de strălucită". Acestui toast, D. C. Fusea, deputatul colegiului III, a răspuns, purtând un toast în sănătatea Măriei Sale Dómnnei, cu cuvintele următoare: "Ridic acest toast în sănătatea Mariei Sale Dómnnei, care, în tot timpul resbelului, a căutat pe oștenii căzuți în luptă cu atâta devotament, în cât a expus chiar sănătatea. Trăiască Măria Sa Dómna !" Prelungite urări de: Să trăiască s'au repetat. După terminarea prânzului, la 9 ore, Înălțimea Sa a eșit în trăsură, însocit de D. ministru de resbel, de a facut uă preumblare prin oraș, care era foarte frumos iluminat și a cărui populațiune umplea stradele pentru a aclama pe Măria Sa Domnitorul.

M. S. Domnitorul, în zioa de **13 Maiu**, a făcut uă excursiune în trăsură la Rucăr. Plecarea a avut loc la 9 ore dimineța. Măria Sa S'a oprit în cale la Nămăesci, spre a visita monastirea, a căria biserică săpată în stîncă merită de a fi admirată⁷². La comuna Mateiași Înălțimea Sa a examinat cu cel mai viu interes noua șiosea, împreună cu lucrările de artă ce s'au construit de curînd, și care, ocolind muntele numit Piatra Nămăeștilor, merge pînă la Dragoslavele. M. S. Domnitorul, în urma stăruințelor generale ale Muscelenilor și convins de necesitatea de a li se deschide un debușeu spre fruntarie, prelungindu-se șoséoa pînă la hotar la uă distanță de 7-8 kilometri, a promis că va pune toată stăruința pentru realizarea acestei legitime cereri. La comuna Dragoslavele, Măria Sa aflînd că sunt doi soldați răniți în campania trecută, a bine-voit a'i chiana în prezența Sa și a'i decora. La Rucăr Măria Sa a fost primit cu același entusiasm cu care națiunea întrégă l-a întîmpinat pretutinden; în călătorie, în câte-va comune, Măria Sa a văzut cu deosebită satisfacțiune pe elevii scólelor primare rurale făcînd mînuirea armelor cu nisce puscii de lemn improvizate, precum evoluțiunile scólei de campanie. Elevii erau comandați de chiar unul dintre dînsii. Măriei Sale I s'a oferit uă collațiune în casele D-lui Baștea, cel mai însemnat dintre moșnenii acelei comune. Gazda

și sociul ei au avut onórea a lua loc în masă la drépta și stînga Domnitorului. Măria Sa a admirat cu deosebire costumul național atît al gazdei cât și al tutulor locuitorilor din Rucăr, unde acesta e conservat în toată corecțiunea și splendórea tradițională. După 2 ore de petrecere la Rucăr, Măria Sa S'a înapoiat p'aceeași cale la Cîmpu-Lung. La 6 s'a servit prânzul la care au fost invitați mai multe persoane de considerație dintre proprietari și comercianți. Musica regimentului 3, sub direcțiunea D-lui inspector general Hibs⁷³, a cîntat în tot timpul prânzului.

Luni, 15 Maiu, M. S. Domnitorul, la ora 8½ dimineța, a bine-voit a primi deputațiunea comercianților și proprietarilor din Târgovis-ce, care solicitase onórea de a presenta omagie-le lor Măriei Sale. La orele 9, Înălțimea Sa a luat loc în trăsură, însocit de D. ministru de resbel, de D. primar al orașului, de D. prefect al districtului, de D. deputat Fusea, și suita, a mers și a vizitat scólele primare de băeți No. 1 și No. 2, gimnasiul Văcărescu⁷⁴, fondat de județ, scóla primară de fete și pensionatul privat de fete al D-șorei Grecescu. Măria Sa, care pórta un așa viu interes instrucțiunii publice, n'a lăsat ne-cercetat nici un detaliu privitor la organizațiunea acestor scóle. Măria Sa a examinat în persónă mai mulți elevi și eleve, și a încuragiat grațios pe cei mai studioși. De aci, M. S. Domnitorul a mers la temnița orașului, unde cercetînd pe cei deținuți, a bine-voit a gracia pe doi nevârstnici. La orele 12, Măria Sa luă dejunul, cu mai multe persóne notabile. La ora 1 după amezi, porni cu trăsura la Ghergani, unde era asceptat de trenul principiar. Aci, Măria Sa sosind, pe la orele 4 3/4, fu întîmpinat de D. ministru de lucrări publice, precum și de Dómna Principesă Alexandrina I. Ghica⁷⁵, cu un strălucit buchet de flori, într'un umbrar arangiat pentru acéstă ocasiune cu multă artă. Măria Sa, după ce a convorbit cu persónele asistente, S'a urcat în tren, și la ora 5 3/4 a intrat în gara Târgoviscei, unde M. S. Dómna, încongiurată de D-nii miniștri, de Înalt P. S. S. Mitropolitul Primat, de D-șora de onóre, de D. mareșal al curței⁷⁶, de casa civilă și militară a Măriei Sale și de mai multe persóne distinse, a întîmpinat pe M. S. Domnitorul. La orele 6 1/4, Auguștii Noștri Suverani intrau în Palatul Domnesc din capitală.

După terminarea inspecției propriu-zise, care a vizat unitățile militare din Oltenia, pe când se afla la Pitești, chiar în ziua în care se împlinea un an de la proclamarea independenței, Domnitorul Carol I a emis un înalt ordin de zi în care se arată mulțumit de ce a văzut (*Monitorul Oficial*, vineri 12 (24) mai 1878, nr.104, p. 2815):

București, 11 Maiu 1878. Înalt ordin de zi.
Oficiari, sub-oficiari și soldați,

Am avut cea mai vie mulțumire a vă revedea, cu ocasiunea inspecțiunei ce am făcut. Am fost fericit a constata că campania, departe de a fi sdruncinat în voi disciplina și instrucțiunea, a servit din protivă de scôlă, și ați păstrat neatinse aceste elemente care constituiesc sufletul armatelor. Am vizitat cu mândrie câmpurile din urmă de bătae, stropite de sângele vostru, și am depus cunune pe mormintele eroilor rămași pe acolo ca uă amintire vecinică a vitejiei armatei Române. Vă mulțumesc dără și vă felicit din inimă pentru curagiul și bărbăția voastră, pentru abnegațiunea și devotamentul cu care ați îndurat nevoile resbelului; vă doresc perseverință nestrămutată pe acastă cale, fiind sigur că numai ast-fel România va fi respectată, și va câștiga pozițiunea la care îi dau drept sacrificiile și demnitatea astă-zi, mai mult ca tot-d'auna. Mândru de a fi comandantele vostru, vă mulțumescu îndouit din adâncul inimei mele, și ca aducere aminte neuitată a vitejiilor vóstre din acești timpi, *Crucea Trecerea Dunărei* se va purta de tóte drapelele armatei care au luat parte la luptele din Bulgaria. Dat în Pitești, astă-zi 10 Maiu 1878, Carol.

NOTE

¹ Gara Târgoviștei din București a fost inaugurată la 25 septembrie 1872. În 1888, după extinderea sa, a primit numele de Gara de nord.

² Calinic Miculescu (1882-1886), mitropolit al Moldovei între 1865-1875. La 31 mai 1875 a devenit mitropolit primat al României, iar la 11 aprilie 1876 a fost ales președinte al Senatului.

³ Moraitu, familie de comercianți greci stabilită în Pitești.

⁴ Alexandru Cernat (1834-1893). În 1873 a devenit general de brigadă, comandant al diviziei 3, iar la 2 aprilie 1877 a fost numit ministru de război, funcție deținută până la 19/31 august 1877, când a fost însărcinat să comande armata de operații în

campania de la sud de Dunăre (până la 17 martie 1878). Ulterior a fost comandant al diviziei 3 (1878-1881), șef al marelui stat major (1881-1882), comandant al Corpului 2 armată (1883-1891). Ca ministru și apoi ca șef al marelui stat major a depus o activitate intensă în direcția consolidării sistemului de apărare.

⁵ Generalul Dimitrie Racoviță (1833-1896), comandant al diviziei 4 infanterie în luptele de la Plevna.

⁶ Membru al unei vechi familii boierești slătine-ne, Constantin C. Deleanu a fost prefect în județele Romanai și Olt de mai multe ori între 1877-1888. În casa Deleanu, Tudor Vladimirescu a avut un depozit de arme. Casa a fost între 1953-2011 sediul Muzeului de istorie și etnografie.

⁷ Este vorba de Carol Davila.

⁸ Ștefan I. Fălcoianu (1835-1905). Șef al marelui stat major între 20 octombrie 1877 și 29 iulie 1878 și apoi din nou între 15 aprilie 1883 – 23 mai 1884 și 13 ianuarie 1886 – 18 iunie 1894. Ministru de război între 23 iunie 1884 – 12 ianuarie 1886. Membru al Academiei Române din 1876. În 1889 a fondat Școala Superioară de Război.

⁹ Biserică ridicată în 1782 de negustorul Ionașcu.

¹⁰ La 29 aprilie / 11 mai 1878, un fost membru al Partidului Muncitoresc Socialist a încercat să-l împuște pe împăratul Wilhelm I.

¹¹ Cucerirea redutelor de la Smârdan la 12-14/24-26 ianuarie 1878 a condus la încercuirea completă a Vidinului. La bătălia pentru Vidin au participat unități din diviziile 1, 2, 3, 4 și 5 grupate în Corpul de Vest, comandat de generalul de brigadă Nicolae Haralambie.

¹² Colonelul Matei Vlădescu (1835-1901) a comandat în 1873-1877 regimentul 3 (redenumit 6) Dorobanți. În timpul războiului a fost comandant al brigăzii 1 infanterie, cu care a participat la luptele de la Plevna. A fost unul dintre martorii predării lui Osman Pașa, fiind apoi însărcinat cu adunarea prizonierilor. Ulterior a fost avansat general, deținând succesiv comanda mai multor divizii. Ministru de război între 5 noiembrie 1889 – 20 februarie 1891.

¹³ Medicul Ernest Lapommeray s-a stabilit la Slatina în timpul războiului Crimeii. În 1871 a devenit medic primar al orașului. Fiica sa Alexandrina s-a căsătorit cu Pandelie Urdăreanu, fratele mamei lui Nicolae Titulescu.

¹⁴ Eliodor I. Vergatti, mare proprietar în Balș, avocat, deputat și senator de Romanai.

¹⁵ Gheorghe Pesicu (Pessicu), primar al Craiovei (1875-1876, 1877-1879, 1880-1883).

¹⁶ Colonelul Mihail Cristodulo Cerchez (1839-1885) a comandat divizia 2 în timpul bătăliei de la Plevna, și a avut onoarea ca Osman Pașa să-i înmă-

neze sabia, atunci când s-a predat la 28 noiembrie 1877. Avansat general de brigadă la 1 decembrie 1877, a participat și la luptele de la Vidin tot în fruntea diviziei 2.

¹⁷ Colonelul Ioan Logadi a comandat regimentul 2 linie Romaniști din divizia 3 teritorială Craiova (1863-1868), Regimentul 1 Dolj (1872-1875), Regimentul 14 Dorobanți (1875-1877). În timpul războiului a fost șeful diviziei I teritoriale care asigura apărarea în sud-vestul Olteniei. Ulterior a comandat regimentele 13 (1879-1880), 3 (1881-1883) și 22 (1884-1888).

¹⁸ Biserica denumită „Madona-Dudu” sau Catedrala Maicii Domnului a fost construită la mijlocul secolului al XVIII-lea și refăcută la 1844.

¹⁹ Elena Glogoveanu. Începând din mai 1867, Carol I a fost găzduit în vizitele sale la Craiova de familia Constantin și Elena Glogoveanu, membri ai unei vechi familii boierești. Casa Glogoveanu (devenită ulterior sediu al primăriei) a fost construită în 1720. În momentul acestei vizite, Constantin Glogoveanu era decedat.

²⁰ Anastase Stolojan (1836-1901), avocat și om politic liberal. A fost primar al Craiovei în 1868, ministru de mai multe ori la justiție (1879-1880), agricultură, domenii și comerț (1885-1886), interne (1896), agricultură (1897-1899).

²¹ Anton Brăiloiu (1824-1903), magistrat, viitor prefect de Dolj în 1881.

²² Alexandru Aman (1820-1885), magistrat cu studii urmate la Paris, fratele pictorului Theodor Aman (a fost și el un pasionat colecționar de artă și cărți). Prin testament a creat Fundația Aman, ale cărei continuatoare sunt cele două muzee de artă și istorie din Craiova.

²³ Constantin Dinu Mihail (1837-1908), provenit dintr-o familie de origine aromână, a fost unul dintre cei mai bogați proprietari ai României. În 1899 a construit palatul Jean Mihail, actualul Muzeu de Artă din Craiova.

²⁴ Grigore Georgescu-Dima (1845-1936). Medic militar. Ca student la Paris, a participat ca voluntar la războiul franco-german din 1870-1871. În 1877 a devenit medic al regimentului 4 de linie, participând la luptele de la Plevna și Vidin. A ajuns până la gradul de general, medic al diviziei de la Craiova.

²⁵ Grigore Stoenescu (1852-1915), mare proprietar, avocat și om politic, membru al Partidului Conservator

²⁶ Barbu Bălcescu (1824-1884), fratele mai mic al lui Nicolae Bălcescu. Magistrat și avocat în București și apoi în Craiova. Primar al Craiovei în anii 1874-1875.

²⁷ Ioan Hagiadi, comerciant și mare proprietar de origine aromână.

²⁸ Colonelul Grigore Cantili (1839-1906) a fost

în timpul războiului comandantul brigăzii 1 din divizia 4 infanterie (la Plevna) și apoi al brigăzii 1 din divizia 2 (la Belogradciak și Smârdan). În 1880-1882 a comandat regimentul 10, în 1882-1883 a comandat regimentul 6. Avansat general de brigadă în 1893.

²⁹ Dimitrie Filișanu (1808-1883), membru al unei vechi familii de boieri olteni, fost participant la Revoluția de la 1848, deputat de Mehedinți, cu o îndelungată activitate filantropică (a lăsat prin testament moșia de la Filași pentru construirea unui spital). Liceul actual din Filași îi poartă numele.

³⁰ De fapt, Elefterie Cornetti (1831-1910), prefect al județului Mehedinți în anii 1878-1879. A lăsat întreaga avere orașului Craiova pentru a se fonda o școală de muzică.

³¹ Colonelul George Arion a comandat regimentele 1 călărași (1872-1873), 4 călărași (1874-1875), 1 roșiori (1875-1876), 6 roșiori (1876-1880) și 10 călărași (1880-1883).

³² Gheorghe Anghelescu (Angelescu) (1839-1915). În timpul războiului, cu gradul de colonel, a comandat Divizia 4 după în luptele de la Plevna. A fost avansat general la 1 decembrie 1877. În lupta de la Smârdan din 12/24 ianuarie 1878 a comandat Divizia 4. În februarie 1879 a devenit primul comandant al diviziei de la Constanța, viitoarea Divizie 9. A fost ministru de război între 25 ianuarie 1882 – 31 iulie 1882 și 21 februarie 1886 – 4 noiembrie 1887.

³³ Constantin Scafes, mare proprietar.

³⁴ Gara Vârciorova a fost terminată în iulie 1879. Ea asigura legătura rețelei feroviare din România cu cea din Austro-Ungaria. A fost demolată la construirea lacului de acumulare Porțile de Fier.

³⁵ Spitalul și biserica cu hramul Sfântului Ioan Botezătorul au fost construite de Ioan și Ioana Grecescu, cu sprijinul acordat de domnitorul Carol I (care a angajat pentru construcție pe arhitectul capitalei). Biserica a fost sfințită în 1876.

³⁶ Ioan Ruptureanu a fost din 1852 profesor la prima școală de băieți din Turnu Severin, viitorul Liceu „Traian”.

³⁷ Grigore Sâmboteanu, fost prefect de Mehedinți și ulterior Romaniști în anii 1875-1876.

³⁸ Ion N. Titulescu (1838-1883). Studii juridice la Paris. Magistrat (procuror general și prim președinte al Curții de Apel din Craiova), deputat și prefect de Dolj în perioada 1877-1878, (tatăl lui Nicolae Titulescu).

³⁹ Marin Drăgulescu, primar între 1876-1878.

⁴⁰ Dimitrie Leca (Lecca) (1832-1888). Pe când era maior, a fost șeful gărzii palatului care a participat la arestarea lui Cuza, drept răsplătă fiind numit ministru de război (11 februarie – 10 mai 1866). În 1872 a demisionat din armată și a aderat la Partidul Național Liberal. A revenit în armată în timpul răz-

boiului, cu gradul de colonel, la comanda diviziei 1 (a participat la bătălia Vidinului). A fost încă o dată ministru de război (11 iulie 1879 – 28 aprilie 1880). În 1880 a fost avansat general de brigadă.

⁴¹ Abdul-Aziz (1830-1876), sultan între 25 iunie 1861 și 30 mai 1876.

⁴² Marea ducesă Olga (1851-1926), nepoată a țarului Alexandru II, căsătorită în 1867 cu regele George al Greciei.

⁴³ Bătălia de la Rahova s-a desfășurat între 7/9-9/21 noiembrie 1877, contra garnizoanei otomane care putea oferi sprijin Plevnei. Cucerirea cetății s-a realizat de către o grupare de forțe ruso-române comandate de generalul Bogdan von Meyendorff și colonelul George Slăniceanu.

⁴⁴ Batalionul comandat de căpitanul Constantin Merișescu (1844-?) a dejucat încercarea de retragere a unei grupări care ieșise din Rahova. Ulterior, cu gradul de locotenent-colonel, el a comandat regimentul 25 (1884-1888). A fost și prefect de Covurlui (11 iulie 1888 – 25 februarie 1889).

⁴⁵ Ostrovul Kanapa. În cadrul luptei pentru cucerirea Rahovei, monitorul „Podgorița” a fost scufundat la 7/19 noiembrie 1877 prin acțiunea maiorului de marină Dumitru Maican și prin bombardarea de către bateriile de mortiere amplasate în zona Bechet.

⁴⁶ Colonelul Nicolae Mavrichie (1831-?) ofițer de cavalerie. În timpul războiului a comandat milițiile din teritoriul Diviziei 4. La 1 mai 1878 a fost numit comandant al Brigăzii II, care cuprindea regimentele 7 și 8 de călărași, în cadrul măsurilor de reorganizare a structurii armatei concepute de generalul Cernat. În 1880 a devenit comandantul regimentului 1 călărași.

⁴⁷ Maiorii Dimitrie Giurescu (1835-1877) și Constantin Ene (1837-1877) din Regimentul 4 Dorobanți Argeș au condus asaltul asupra redutei de est a Rahovei din 7/19 noiembrie.

⁴⁸ Gheorghe Cacaliceanu (Cacalețeanu) (1826-1890), om politic conservator, care a fost de mai multe ori primar al Craiovei. A fost fiul lui Ion Cacaliceanu, căpitan în oastea lui Tudor Vladimirescu, cel care a păstrat ascuns steagul de luptă al acestuia.

⁴⁹ Iosif Samitca (1806-1882) și fiul său Ignat (1856-1925) erau patronii unei importante tipografii.

⁵⁰ Comerciantul Marin Chițu (1830-1891), fratele lui Gheorghe Chițu (1828-1897), jurist, publicist și om politic liberal (în acel moment era ministrul cultelor și instrucțiunii publice).

⁵¹ Ghenadie Petrescu (1836-1918), episcop de Argeș între 1876-1893 și mitropolit primat între 1893-1895. A fost caterisit în urma unor intrigi politice. După reabilitare, a rămas stareț la mănăstirea Căldărușani.

⁵² Soția colonelului August Gorjan (1837-1900), comandant al Regimentului 3 Dorobanți în 1877-1881 și ulterior al Regimentelor 7 Dorobanți (1882-1884), 4 Dorobanți (1884-1887), 2 Linie (1887-1889), 21 Dorobanți (1889-1893).

⁵³ Milan Petronijević (1831-1914). Diplomat și om politic. Reprezentant diplomatic la Constantinopol (1854-1861), ministru de externe (1867-1868), agent diplomatic și apoi ministru la București (1873-1880), la Berlin (1880-1888), Viena (1888-1889), Sankt Petersburg (1890-1897).

⁵⁴ Milan Obrenović (1854-1901) a fost principe al Serbiei între 10 iunie 1868 – 6 martie 1882 și rege până la 6 martie 1889. S-a născut la Mărășești, unde tatăl său Miloș trăia în exil împreună cu soția sa Elena Maria, născută Catargiu.

⁵⁵ Ordinul *Takovo* a fost instituit în 1865 pentru a comemora revolta anti-otomană din 1815 declanșată în acea localitate din Serbia.

⁵⁶ Constantin Racoviță (1830-1891). A participat la revoluția de la 1848 în Transilvania, ca tribun în legiunea condusă de prefectul Avram Iancu. După refugiul în Imperiul Otoman și Italia, s-a întors în țară în 1853, dar a fost arestat și deportat timp de 3 ani în Rusia. În 1866 a devenit prefect de Romanai, iar în 1876 a fost numit prefect de Argeș.

⁵⁷ Constantin L. Lerescu, primar al orașului Pitești în 1877-1878.

⁵⁸ Colonelul Victor Crețeanu (1832-1897) a absolvit școala de cavalerie de la Saumur. Între 1876-1880, a comandat regimentul 1 roșiori, cu care a participat la luptele de la Plevna și apoi la Rahova și Smârdan. La sfârșitul războiului a devenit adjutant al lui Carol I. A fost avansat general la 6/18 aprilie 1881.

⁵⁹ Colonelul Pavel Cernovodeanu (1833-1910) a comandat regimentul 1 roșiori între 1873-1875, regimentul 2 roșiori între 1875-1877, iar în timpul războiului brigada de cavalerie a Diviziei 1 infanterie, cu care a luptat la Rahova, Smârdan și Vidin. A fost ulterior avansat general.

⁶⁰ Colonelul Constantin Cruțescu (1838-1897) a comandat brigada 1 infanterie în luptele de la Smârdan și Vidin. În 1887 a fost avansat general de brigadă, iar în 1893 a devenit comandantul diviziei 2 Craiova.

⁶¹ Biserica Sfântul Nicolae Domnesc. Construcția a fost începută în timpul lui Basarab I și încheiată sub domnia lui Vladislav Vlaicu.

⁶² Daniel Sterescu, primar al orașului între 1877-1888 și din nou între 1906-1911. Deputat și senator de Argeș (1888-1906). A efectuat numeroase lucrări edilitare, între care amenajări stradale, podul peste

râul Argeș, alimentarea cu apă, ridicarea palatului episcopal. O stradă centrală îi poartă numele.

⁶³ Arhitectul André Lecomte de Noüy (1844-1914) a fost chemat în România de Carol I pentru a se ocupa de restaurarea mai multor monumente istorice. La biserica episcopală de la Curtea de Argeș, lucrările s-au desfășurat între 1875 și 1886.

⁶⁴ Școala normală destinată pregătirii învățătorilor a fost inaugurată la 22 noiembrie 1867.

⁶⁵ Constantin Nicolau, prefect de Muscel în perioada 16 decembrie 1877-23 octombrie 1879.

⁶⁶ Grigore Iorgulescu, senator de Muscel.

⁶⁷ Este vorba de biserica mănăstirii Negru Vodă, construită în secolul al XIV-lea și refăcută în 1832, după distrugerile provocate de cutremurul din 1802.

⁶⁸ Isaia Lerescu, mare proprietar, prefect de Dâmbovița.

⁶⁹ Deputatul Constantin Fusea (1828-1912) fusese prefect de Dâmbovița în 1867-1869.

⁷⁰ Dincă Bucșeneanu, primar între 3 noiembrie 1877 – 21 decembrie 1878.

⁷¹ Casa lui Alecu Brătescu (tatăl scriitorului Ioan Alexandru Brătescu-Voinești), monument istoric (str. A. I. Cuza, 5).

⁷² Biserică din secolul al XIV-lea (prima atestare în 1386). Este construită prin excavare în stâncă, pe un versant de pe malul râului Argeșel.

⁷³ De fapt, Eduard Hübsch (1833-1894), inspector general al muzicilor militare între 1867-1894, autor al Imnului Regal.

⁷⁴ Actualul Colegiu Național „Ienăchiță Văcărescu”, fondat ca gimnaziu pentru băieți la 3 octombrie 1874.

⁷⁵ Alexandrina I. Ghica (1835-1914), născută Blaremburg, soția generalului Ioan Grigore (sau Iancu) Ghica (1833-1881).

⁷⁶ Theodor C. Văcărescu (1842-1913) a fost mareșal al Curții între 1874 și 1882 (între 1866 și 1873 fusese prefect de Prahova). A făcut parte din delegația care a purtat negocieri cu țarul Alexandru II la Livadia în octombrie 1876. Autor al lucrării *Luptele românilor în resbelul din 1877-1878* (1887). După 1878 a avut misiuni diplomatice la Bruxelles, Haga și Roma.

UNDER THE RED CRESCENT: ÎNSEMNĂRILE UNUI MEMORIALIST MAI PUȚIN CUNOSCUT AL RĂZBOIULUI RUSO-TURC 1877-1878: MEDICUL CHARLES RYAN (1853-1926)

SORIN CRISTESCU *

Abstract

In 1897, the British surgeon Charles Ryan published his memoirs entitled Under the Red Crescent about the Russian-Turkish war 1877 – 1878, emphasizing the military virtues of the Ottoman soldiers due to their natural genius for fortification and the practically unlimited supply of ammunition. The author also confirmed that it was the Romanians who played an instrumental role in the capture of the Grivitza redoubt on September 11th (August 30th) and not the Russians.

Keywords: hospital work, siege, fortifications, redoubt, assault

Evenimentele dramatice din primăvara anului 1897, când s-a părut că se va ajunge la o redeschidere a chestiunii orientale prin războiul izbucnit între Grecia și Imperiul Otoman, au readus în atenția opiniei publice forța militară a turcilor. Războiul fusese declanșat în urma tulburărilor interetnice din insula Creta, iar demonstrațiile populare din Atena îl acuzau pe regele George I de trădarea cauzei cretane, așa încât se poate spune că s-a ajuns la confruntare (18 aprilie 1897) sub presiunea opiniei publice grecești. Oricât de mare a fost

entuziasmul popular grec, armata greacă nu a rezistat în fața celei otomane: după înfrângerile suferite la Velesino, în Epir, la 5-6 mai, și apoi la Domokos, în Tesalia, la 17 mai, se ajunge la semnarea armistițiului la 20 mai. Doar intervenția fermă a marilor puteri, mai ales a Germaniei – soția regelui George I era sora kaiserului Wilhelm al II-lea – a salvat Grecia de la un dezastru, iar în anul următor Grecia a trebuit să recunoască falimentul financiar și a acceptat controlul internațional asupra finanțelor sale¹.

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Charles Ryan

În aceste condiții demonstrația de forță a turcilor a reînviat amintirile unui medic britanic de origine australiană, Charles S. Ryan (n. 20 septembrie 1853, la Longwood, Victoria – d. la 23 octombrie 1926), care, la scurtă vreme de la absolvirea studiilor universitare medicale la Melbourne și Edinburgh, s-a angajat chirurg în armata otomană în care a servit vreme un an și jumătate (septembrie 1876 – martie 1878). Tânărul medic a fost în felul acesta martor ocular al înfrângerii Serbiei de către turci în 1876, apoi al confruntărilor ruso-otomane de la Plevna din iulie – octombrie 1877 și în continuare la luptele purtate de armatele celor două imperii pe așa-numitul front caucazian, la Erzurum (8-9 noiembrie 1877). În martie 1878, a ajuns pentru scurtă vreme prizonier al armatei ruse. Pentru meritele sale, Poarta Otomană l-a decorat pe Ryan cu ordinele „Osmanie”² și „Medjidie”³.

Acest medic este menționat în articolul istoricului militar turc Özlem Demiregen, *1877-1878 Ottoman-Russian War, Plevna (Plevna) Defence and Process Leading to Romania's Independence* și autorul îl citează pentru informațiile oferite despre fortificații: „The fortifica-

tions were entered from the rear. Sometimes one side of the fortification was left open as well. Although the infantry guards of the fortification rested in the trenches outside the fortifications, fortification artillery soldiers slept inside.”⁴ Acest lucru ne-a determinat să cercetăm voluminoasa carte de memorii a ofițerului australian ce ne-a oferit o imagine interesantă asupra luptelor din Bulgaria văzute prin ochii unui medic, care, surprinzător, se dovedește a fi un observator atent și competent al aspectelor de natură militară.

La 20 de ani de la extraordinarele sale experiențe de război, Charles Ryan se hotărâște să le aștearnă pe hârtie, rezultând peste 400 de pagini, publicate la editura Charles Scribners's Sons din New York, în 1897, sub titlul *Under the Red Crescent. Adventures of an English Surgeon with the Turkish Army at Plevna and Erzeroum 1877-1878*. A precizat că a fost ajutat de talentul literar al prietenului său, jurnalistul de origine irlandeză John Sandes (1863-1938), absolvent al celebrei universități de la Oxford și redactor la ziarul *The Argus*. Charles Ryan ne relatează cum s-a angajat în armata turcă prin intermediul ambasadei imperiale de la Londra în vara lui 1876, așadar când Europa întreagă vuia de indignare împotriva atrocităților săvârșite de otomani în Bulgaria, cum a pornit două zile mai târziu spre Constantinopol și de acolo la Niș, în partea de sud a Serbiei de azi, unde a primit conducerea spitalului militar. Trecând prin Orhanie, a ajuns cu greu la Vidin, unde a s-a îmbolnăvit de dizenterie. A asistat la bombardamentele de artilerie la care a fost supusă cetatea de pe Dunăre la începutul lunii iulie 1877. Apoi a pornit cu trupele lui Osman pașa, ajungând după trei zile de marș forțat la Plevna, la 18 iulie (stil nou), cu 24 de ore înaintea sosirii trupelor ruse. Charles Ryan, singurul medic al trupelor otomane din zonă pentru mai multă vreme, a fost martor al primelor două bătălii, în care rușii au fost respinși cu pierderi grele. La 8 septembrie calul i-a fost împușcat sub el, iar asistentul a căzut răpus de gloanțe lângă el. A fost martor al dramaticei confruntări de la Grivița la 30 august/11 septembrie; a fost ultimul care a părăsit reduta, așezând pe calul său doi soldați turci cu picioarele rănite și așa a parcurs cele șase mile (zece kilometri) până

la Plevna. La 18 octombrie, Ryan a plecat din Plevna spre Constantinopol și de aici a ajuns la Erzurum, unde avea să rămână până la sfârșitul războiului, încheiat prin armistițiul de la Adrianopol, la 19/31 ianuarie 1878.

Câteva cuvinte despre cariera ulterioară a lui Ryan. În 1904 a ajuns medic principal onorific al guvernatorului general din orașul Victoria. A participat ca medic militar la Marele Război, inițial ca director adjunct al serviciilor medicale din Divizia 1 a forțelor imperiale australiene. A participat la debarcarea de la Gallipoli, unde în iunie 1915 s-a îmbolnăvit de febră tifoidă și a fost evacuat, la început în Egipt, apoi în Anglia. A rămas chirurg la un spital din Londra. În august 1917 a fost numit chirurg general onorific al forțelor australiene. În mai 1919 a revenit în Australia și în iulie a fost înobilat și pensionat cu gradul onorific de general-maior. Sir Charles Ryan a încetat din viață la 23 octombrie 1926, la bordul navei „Otranto”, lângă portul Adelaide din sudul Australiei.

Titlul lucrării lui Ryan, *Under the Red Crescent* – Sub Semiluna Roșie – ne evocă întemeierea în Imperiul Otoman a mișcării similare celei a Crucii Roșii – înființate în februarie – octombrie 1863, la Geneva, prin strădania umanistului și omului de afaceri elvețian Henri Dunant (1828-1910) și care din 1876 primise numele de *Comitetul Internațional al Crucii Roșii* (CICR). Între anii 1876 și 1878, Imperiul Otoman a folosit o Semilună Roșie în locul Crucii Roșii deoarece se considera că respectiva cruce i-ar fi nemulțumit pe soldații musulmani. În 1877, Rusia s-a angajat să respecte simbolul Semilunii Roșii, după care și Imperiul Otoman s-a angajat să respecte simbolul Crucii Roșii⁵.

Ca o avanpremieră a reeditării lucrării lui Ryan, am hotărât să prezentăm cititorilor capitolul IX, intitulat *The Third Battle of Plevna* (A treia bătălie de la Plevna), care relatează pe larg dramatica înfruntare ruso-româno-turcă din ziua de 30 august / 11 septembrie 1877 (pp. 219 -247). Autorul justifică amploarea și detaliile oferite în amintirile sale prin faptul că s-a bucurat de o autonomie de neconceput pentru un medic dintr-o armată europeană: „armata otomană nu era ghidată de regulamentele rigide care cu siguranță că în nicio armată europeană nu ar fi permis unui chirurg debutant

să acționeze după propria sa voință și să-și îndeplinească munca cum credea el mai bine. Mai mult vreau să menționez că datorită prieteniei care m-a legat de prințul Czetwertinski⁶, comandantul gărzii personale a lui Osman pașa, am fost mereu ținut la curent cu evoluția operațiilor militare; și sunt mândru să spun că m-am bucurat chiar de încrederea lui Osman pașa și am fost în termenii cei mai apropiați cu viteazul și inimosul ofițer Tevfik Bey⁷ care a obținut gradul de pașă pentru curajul extraordinar cu care a condus atacul ce l-a aruncat pe Skobelev din reduta Krișin.”⁸

Autorul nu își ascunde simpatia sa pentru turci, al căror eroism în luptă îl elogiază de mai multe ori; la fel laudă la Vidin și temeritatea circazienilor, „hoți de vite din tată în fiu” care trec Dunărea noaptea pe malul românesc și se întorc cu o mulțime de vite negre (probabil bivoli) jefuite de la țărani din zonă⁹.

În ziua de marți, 30 august / 11 septembrie eroismul otoman este la cote maxime. Autorul explică însă cauzele care au permis manifestarea acestui eroism: prima ar fi „geniul înăscut pentru fortificații al turcilor... care au construit cel mai elaborat și mai imbatabil sistem de fortificații de câmp pe care lumea l-a văzut vreodată.”¹⁰ Cel de-al doilea aspect, chiar mai important decât primul, a fost faptul că „aprovizionarea cu muniții a fost practic nelimitată”¹¹, afirmație pe care noi, românii, nu o putem citi fără o dureroasă strângere de inimă¹².

Charles Ryan a purtat mereu vie în inima sa amintirea acelor zile dramatice și acest lucru l-a făcut să caute să citească cele scrise de istoricii ruși despre marea înclăstare. Nu ne spune ce anume a citit, dar consemnează: „Este amuzant să vedem cum descriu documentele oficiale rusești rezultatul bătăliei: *Punctele alese pentru atac au fost următoarele: reduta Grivița, fortificațiile din centru, din fața înălțimilor Radișevo, și cea de-a treia culme a munților verzi. După eforturi supraomenești și pierderi enorme, trupele noastre au cucerit primul și ultimul dintre aceste obiective. Reduta Grivița și două dintre redutele de la sud de Plevna au ajuns în mâna noastră; cât despre fortificațiile din centru, trupele noastre, în pofida faptului că au dovedit o vitejie mai presus de orice elogiu, nu le-au putut cuceri. În consecință, am raportat câteva succese*

UNDER THE RED CRESCENT:

ADVENTURES OF AN ENGLISH SURGEON
WITH THE TURKISH ARMY AT
PLEVNA AND ERZEROUM,
1877—1878.

RELATED BY
CHARLES S. RYAN, M.B., C.M. EDIN.,

IN ASSOCIATION WITH HIS FRIEND

JOHN SANDES, B.A. OXON.

WITH PORTRAIT AND MAPS.

NEW YORK:
CHARLES SCRIBNER'S SONS,
153-157, FIFTH AVENUE.
1897.

Pagina de gardă

*parțiale; dar era nevoie de trupe proaspete ca să putem menține obiectivele cucerite, numai că nu puteam dispune de asemenea trupe în viitorul apropiat, așa că s-a decis păstrarea redutei Grivița și abandonarea munților verzi.”¹³ Chiar amuzant, pentru că autorul, credincios adevărului, subliniază cu fermitate faptul că: „după cinci zile de luptă, a treia bătălie de la Plevna s-a încheiat cu înfrângerea completă a rușilor, care au pierdut aproape douăzeci de mii de oameni în acea confruntare sângeroasă, și nu au câștigat altceva decât reduta Grivița, care nu le-a fost absolut de niciun folos și **pe care au cucerit-o grație trupelor române, nu a celor ruse.** (subl. S. C.)”¹⁴ **Așadar despre români, lucrările rușilor nu pomeneau nimic.***

În finalul introducerii la memoriile sale, autorul vrea să ne lase impresia că nu ar fi aflat deznodământul războiului greco-turc și se întreabă retoric:

„Într-o vreme când chestiunea orientală se profilează ca o imensă umbra deasupra Europei și când însăși existența Imperiului Turc este din nou amenințată, pot oare spera că povestea virtuților militare ale trupelor otomane nu va fi lipsită de un real interes?

Charles S. Ryan.

Melbourne, iulie, 1897.”

Să-i dăm cuvântul lui Sir Charles Ryan:

CHAPTER IX.

THE THIRD BATTLE OF PLEVNA.

The Third Battle of Plevna – Turkish Genius for Fortification – How the Redoubts were built – Description of an Earthwork – Sleeping Underground – Living Men in Holes in the Clay – The Triple Tier of Fire – Commencement of the Battle – The “Mammoth Battery” – Lauri and the Live Shell – Radishevo on Fire – The General Assault – Turkish Civilians join in the Fight – Attack on the Grivitza Redoubt – The Brushwood Shelter takes Fire – I visit the Redoubt – The Sight from the Parapet – A Word to Sadik Pasha – I ride towards Krishin – Turkish Fugitives from our Redoubt – A Compliment from a Civilian – Panic among the Troops – Fall of the Grivitza Redoubt and Capture of Two Krishin Redoubts by Skobeleff – The Counter-attacks – Parapets of Dead Bodies – Tewfik Bey Invincible – The Krishin

Redoubts recaptured – A Glorious Victory – Delirious Excitement – Russian Sortie from the Grivitza Redoubt Repulsed with Terrible Slaughter – Hospital Work heavy once more – Some Stoical Sufferers – Russian Bravery – Osman Pasha and the Wounded – Departure of Drew Gay to run the Gauntlet – A War Correspondent and his News - Perilous Ride from Plevna..... 219

THOSE two factors in the Turkish defence, viz.¹⁵ rapid rifle fire and complete field fortification, were justly regarded by the Russian general, Todleben¹⁶, the principal defender of Sevastopol, to have been the chief causes of the overwhelming defeat of the Russians in the third battle of Plevna.

During the six weeks which had elapsed since we entered Plevna from Widdin¹⁷, I had plenty of opportunities of watching the natural genius of the Turks for fortification unfold itself. The pick and the spade were never idle night or day since our tired troops first camped on the Janik Bair¹⁸; and now on the eve of the great battle the splendid result of their labours was apparent. Plevna was defended by a line of earthworks of tremendous strength, drawing a ring of fire almost completely round the town. The chain of redoubts extended in the form of a horseshoe, the toe of which, pointing due east, was formed by the Grivitza¹⁹ redoubt, while one heel was at Opanetz²⁰ in the north, and the other at Krishin²¹ in the south. Plevna itself lay, as it were, in the “frog” of the foot, the nearest earthworks on either side being the Bukova²² redoubts on the north, and a double redoubt facing the “Green Hills” and dominating a long stretch of sloping vineyard on the south. It was round the Grivitza redoubt in the toe of the horseshoe, and this double redoubt close into Plevna in the heel, that the fiercest fighting of the whole protracted series of engagements was centered. In six weeks the Turkish troops, under the direction of Tewfik Bey, had constructed **the most elaborate and perfect system of field fortification that the world had ever seen** (subl. S. C.) a system which utterly routed the old military idea that a bold and well reinforced attack must always succeed against a defended position. It may be as well to briefly describe the main features in the construction of these works as

Scale of Miles

0 1 2 3

Heights in English feet thus:- 738

Gorna Netropolie

Dolna Netropolie

Opanetz Redoubts

Bukova

Plevna

Vid R.

Grivitsa R.

Krishin

Brestovitz

Turtchenitza

Radishevo

Verbitza

Mikopol Road

To Kargatch

To Chalisavat

To Ribina

To Turstenik

To Tursteni

Orkané Road

Dubnitsa

Disavira

Temina

Kutchuk Tabia

Brestovitz Redoubt

Krisha

Yunuz Tabia

Hajibashi Tabia

Milash Tabia

Namasgula Redoubt No. 1

Namasgula Redoubt No. 2

Blasivat

Elasivat Redoubt

Peretev Tabia

Tartusharen

Balieve

Laskar

Medeven

To Kusthenitza

To Taitchenitza & Bogot

To Pelshat

To Pelshat

To Taitchenitza

4th Corps

1st Division

2nd Division

3rd Division

4th Division

5th Division

6th Division

7th Division

8th Division

9th Division

10th Division

11th Division

12th Division

13th Division

14th Division

15th Division

16th Division

17th Division

18th Division

19th Division

20th Division

21st Division

22nd Division

23rd Division

24th Division

25th Division

26th Division

27th Division

28th Division

29th Division

30th Division

31st Division

32nd Division

33rd Division

34th Division

35th Division

36th Division

37th Division

38th Division

39th Division

40th Division

41st Division

42nd Division

43rd Division

44th Division

45th Division

46th Division

47th Division

48th Division

49th Division

50th Division

51st Division

52nd Division

53rd Division

54th Division

55th Division

56th Division

57th Division

58th Division

59th Division

60th Division

61st Division

62nd Division

63rd Division

64th Division

65th Division

66th Division

67th Division

68th Division

69th Division

70th Division

71st Division

72nd Division

73rd Division

74th Division

75th Division

76th Division

77th Division

78th Division

79th Division

80th Division

81st Division

82nd Division

83rd Division

84th Division

85th Division

86th Division

87th Division

88th Division

89th Division

90th Division

91st Division

92nd Division

93rd Division

94th Division

95th Division

96th Division

97th Division

98th Division

99th Division

100th Division

101st Division

102nd Division

103rd Division

104th Division

105th Division

106th Division

107th Division

108th Division

109th Division

110th Division

111th Division

112th Division

113th Division

114th Division

115th Division

116th Division

117th Division

118th Division

119th Division

120th Division

121st Division

122nd Division

123rd Division

124th Division

125th Division

126th Division

127th Division

128th Division

129th Division

130th Division

131st Division

132nd Division

133rd Division

134th Division

135th Division

136th Division

137th Division

138th Division

139th Division

140th Division

141st Division

142nd Division

143rd Division

144th Division

145th Division

146th Division

147th Division

148th Division

149th Division

150th Division

151st Division

152nd Division

153rd Division

154th Division

155th Division

156th Division

157th Division

158th Division

159th Division

160th Division

161st Division

162nd Division

163rd Division

164th Division

165th Division

166th Division

167th Division

168th Division

169th Division

170th Division

171st Division

172nd Division

173rd Division

174th Division

175th Division

176th Division

177th Division

178th Division

179th Division

180th Division

181st Division

182nd Division

183rd Division

184th Division

185th Division

186th Division

187th Division

188th Division

189th Division

190th Division

191st Division

192nd Division

193rd Division

194th Division

195th Division

196th Division

197th Division

198th Division

199th Division

200th Division

201st Division

202nd Division

203rd Division

204th Division

205th Division

206th Division

207th Division

208th Division

209th Division

210th Division

211th Division

212th Division

213th Division

214th Division

215th Division

216th Division

217th Division

218th Division

219th Division

220th Division

221st Division

222nd Division

223rd Division

224th Division

225th Division

226th Division

227th Division

228th Division

229th Division

To face p. 136.]

they appeared to an untechnical observer. The usual type of redoubt was a large quadrangular fort, the walls of which were about seven feet high on the outside, and about twenty feet in thickness, the earth of which the walls were formed being a stiff loam, admirably suited for the work. Field-pieces were mounted inside the fort and fired through embrasures protected by bonnettes²³. The troops fired over the top of the parapet from a banquette reached by steps from the floor which was excavated below the level of the ground outside. The Grivitza redoubt, which was one of the largest, was a perfect square, each side of which was about fifty yards in length. Inside, the redoubt was divided into four compartments by a huge traverse of earth about eight feet thick, which was designed to protect the defenders from reverse fire. Communication between the four compartments was afforded by narrow passages left open between the cross-walls and the exterior wall. The ammunition magazine was stored in a great subterranean chamber excavated underneath the massive cross-walls; and so efficacious was this mode of storing the cartridges, that during the four days' bombardment only two explosions occurred, although it is computed that the Russians fired at least three hundred thousand shells into the redoubts. In the Ibrahim Bey redoubt a segment of a shell found its way into the magazine, which blew up during the height of the attack, killing forty of the defenders, Colonel Ibrahim Bey himself falling at the head of his men soon afterwards. In the Yunuz Bey redoubt in the extreme southwest there was also a disastrous explosion. Yunuz Bey, who commanded all the Krishin redoubts, survived the assault of Skobelev²⁴ and was decorated for personal bravery, together with Tewfik Bey, after the battle. Access to each redoubt was gained from the rear, and in some cases one side was also left open, as Skobelev's troops found to their cost in the work of which they held temporary possession. Sleeping accommodation for the artillerymen was provided inside the redoubts, while the infantrymen were lodged outside in the trenches. There was something weirdly dramatic in the sight of those Turkish gunners, black and weary and smoke-begrimed with battle, sleeping, as I have often seen them, in

their narrow resting places scooped out of the stiff loam in the inner side of the great wall of the redoubt. The Russian shells came crashing into the exterior face of the earth wall; but the gunners slept on calmly in their subterranean clay beds, and after a brief slumber mounted to relieve their comrades again, often indeed only to exchange their narrow beds in the thickness of the earth wall for couches in the cold, wet earth outside and the sleep that knew no waking. Immediately in front of the redoubt in every case was a ditch about fifteen feet wide and ten feet deep as a first line of defence. Farther in advance was a line of trenches, in many cases connecting with an adjacent redoubt; and a second line farther on down the slope of the hill provided another line of fire. The trenches had breastworks about three feet high, pierced with loopholes for rifles at intervals of one foot six inches. Covered passages effectually connected the trenches, and a network of similar passages afforded ample living accommodation for the troops. The scale upon which all these works were carried out may be imagined when it is mentioned that one of the redoubts contained in interior area more than ten thousand seven hundred square yards, and was provided with subterranean chambers affording lodgment for troops and staff as well as ample storage room and stabling for horses. Of course, the redoubts were not all uniform in exact pattern, some of them being designed for artillery and infantry, while others were defended by infantry only. In many of the works a second line of rifle fire was obtained from a covered way leading outside, so that when all the resources of a redoubt and trenches were at work an unrelenting fire of three and in some cases four successive tiers was obtained. **The supply of ammunition was practically unlimited** (subl. S. C.); and it is not difficult to recognize that, under such conditions, an assaulting force could not but be terribly scourged both by infantry and artillery. During the night of September 6th the Russians brought up their artillery under cover of the darkness, and threw up cover for the guns with their entrenching tools. When the morning of September 7 broke in cold and drizzling rain, the Russians had surrounded us, the Roumanian divisions being placed in the north and

Generalul Mihail Skobelev

north-east, while the Russian divisions lay in the south-east and south. All the west side was occupied by cavalry, who commanded the valley of the Vid and the Orkhanieh²⁵ road, so as to cut off the Turkish fugitives who were expected to fly in that direction. The Russians had about eighty thousand infantry, twelve thousand cavalry, and four hundred and forty guns; while the Turkish forces numbered about thirty thousand infantry with seventy-two guns and an inappreciable number of cavalry.²⁶

Every precaution had been taken by the Russians to avoid a repetition of the previous disasters which had attended their attempts to force Plevna by assault, and they relied for success upon their vast preponderance in numbers and upon a prolonged artillery preparation which was intended to demoralize the defence.

At six o'clock in the morning of September 7 I heard the roar of the commencing bombardment from Opanetz in the north, and it quickly worked round, until the two Grivitza redoubts due east of Plevna were involved.

Across the Bulgarian road, Ibrahim Bey's redoubt and three or four others connected with it sustained a fierce bombardment, and the line of guns extending southwards across the Tutchenitza²⁷ ravine and the Lovtcha²⁸ road added their voices to the general roar as far as the village of Brestovitz²⁹, where a heavy fire from siege-guns was concentrated on the Krishin redoubt. A short experience of the bombardment, however, showed our troops that they had little to fear from the Russian artillery, and casualties were few and far between in the redoubts.

What was called the "mammoth battery", consisting of a tremendous group of fifty heavy Russian siege-guns, was placed in position due east of Plevna, and bombarded Ibrahim Bey's redoubt all day, the guns of the redoubt replying with spirit. The garrison of the redoubt were so well covered that they lost only forty men in killed and wounded after the whole day's firing, and the damage which was done to the earthworks during the day was repaired at night. Soon after the commencement of the action I rode over towards Ibrahim Bey's redoubt, taking Lauri, the newly arrived German artist, with me. As we rode along together a Russian shell struck the ground about a hundred yards in front of us, and, ricochetting, flew over our heads and lodged in the ground behind us. Lauri was tremendously excited. He rushed off and picked up the shell, which he held in his arms as if it was a baby, exclaiming at the same time in his broken English, "I am forty-three years of age, and this is the first time that I have seen a gun fired. Ah, what would my wife say if she could now see me!" With some difficulty I induced him to moderate his transports and drop the shell, which I was afraid every moment would explode and dissipate poor Lauri into space. By keeping on the lee side of the hill and dodging up at intervals we could catch glimpses of the "mammoth battery" scarcely a mile away, and could see the spirts of flame enveloped in white smoke as the guns were fired in a tremendous volley. Sometimes the shells struck the redoubt, and clouds of earth flew up; while at other times the projectiles went screaming over the crest of the hill, and fell in the low ground near the town.

I occupied myself in my hospital for the next few days, riding out at intervals to watch the progress of the bombardment, which was being prosecuted with terrific force. On the loth the village of Radishevo³⁰, where the Russian batteries were in position, caught fire, and the conflagration lit up the wet grey sky in the east. Little damage was done to our redoubts, and the artillery preparation was so far a failure.

On the 11th the general assault took place³¹. I was working away in the hospital all the morning, as the wounded were beginning to come into Plevna in considerable numbers, when I saw a Turkish sergeant who had been slightly wounded by a splinter from a shell. He announced that he was going back to the fight, and I said that I would go with him. I rode out, while the sergeant followed on foot, and passing our farthest redoubt I found myself among some trees, with the shells flying about in all directions. When I looked round for the sergeant, I found that he had disappeared, and that I was there by myself about two hundred yards in the rear of our foremost fighting line in the trenches. The troops were almost hidden from me by smoke, and a few wounded men were crawling back towards the redoubt for shelter. I formed a little field ambulance behind the trees, and proceeded to give first aid to the wounded; but the firing began to get so hot that I was obliged to abandon the position and ride back. As I crossed the Lovtcha road in the direction of the Krishin redoubts, I came across three or four isolated rifle pits in which a few old Turkish civilians, armed with antiquated rifles, were busily firing upon the Russian lines. They had evidently not been observed by the Russians, and the old fellows, showing nothing but a pair of gleaming eyes and the long brown barrels of the rifles above the level of the ground, were knocking over their men at long range. How on earth they got there I could not conjecture; but they soon saw me, and resented my appearance strongly. They called out to me in most forcible language to take myself and my horse away, as they were afraid that I should draw the Russian fire upon them. I left them still diligently potting the unconscious enemy, and at about four o'clock in the afternoon I heard a terrific musketry fire back towards Grivitza. After crossing the

headquarters camp, I could see dense masses of troops advancing from the village of Grivitza, and a black cloud of men already in the valley, about five hundred yards in front of the Grivitza redoubt.

Meanwhile the Russian artillerymen were shelling the redoubt, which was evidently in imminent danger. The stables at the rear of the redoubt, which were roofed with boards and hurdles, caught fire from an exploding shell, and blazed up as I was watching. I could hear the Russians cheering when they saw the fire.

Seeing the Russians in the valley, I galloped on the lee side of the hill, where I was under cover, to the Grivitza redoubt. I went into the redoubt which was being shelled, and, climbing upon the banquette where the men were firing, I could see large bodies of Roumanians attacking us on the north, while a detachment of Russians were advancing from the east. I found Sadik Pasha, who was in command of the redoubt, and told him that I had seen a strong body of troops in the valley below us and invisible from the redoubt. A shell exploded in the redoubt while I was there, and I was glad to clear out as quickly as I could.

Jumping on my horse again, I galloped off to the south, where Skobelev was attacking the Krishin redoubts and the neighbouring works. As I rode across the Lovtcha road the firing was something terrific. Skobelev's troops had taken the second crest of the Green Hills on the previous day, and this morning they had taken the third crest and driven our men back from the trenches into the two redoubts described afterwards by Skobelev as the Number 1³² and Number 2³³ Plevna redoubts. In spite of a furious counter-attack by the Turks, the Russian regiments remained in possession of the height, having thus carried each successive ridge of the Green Hills and driven our men back into the redoubts.

It was now about half-past two in the afternoon, and as I approached the rear of the two redoubts which were the objective of the main assault the intensity of the fire redoubled. The Turks were running out of the back of the redoubts in hundreds, and I tried in vain to rally them and get them to return. I saw a Turkish lieutenant, who was one of the fugitives, endeavouring to climb over a paling fence at the

back of one of the redoubts and get away to Plevna. I upbraided him, and thumped him in vain with the flat of my sword. As he was getting over the fence he was struck by a rifleball, and fell with his back broken.

As I was shouting, entreating, threatening, and striking the fugitives to try and get them to rally, I saw two old Turkish civilians in long beards and caftans. They came up and caught me by both hands, saying, "Sen choki adam", which means, "You are a noble fellow", or words to that effect. I remember this incident because it was one of the highest compliments I have ever received. Troops were flying pell-mell for Plevna, and shells were exploding at the rate of twenty or thirty per minute on the side of the hill. The roar of the artillery, the rattle of the musketry, the explosion of the shells, the loud hurrahs of the Russians, and the cries of the wounded made up a perfect hell. I met Czetwertinski near the redoubts, and he and I made renewed efforts to rally the men; but we were powerless to stop the mad tide of fugitives. Czetwertinski drove the point of his sword into a man's leg without being able to stop him; and at last, as it was getting hotter and hotter, he said to me that it was hopeless stopping there, and we had better be off.

As I returned to Plevna the men were flying like wild animals. It was a regular panic. They were like sheep before a bush-fire. When I got into the town there was a panic among the townspeople. A universal cry of, "The Russians are coming! the Russians are coming!" went up on all side; and wounded men, old, bedridden, half-naked women, and screaming children were all crowding towards the headquarters camp. I learnt then that Skobelev had taken the two redoubts within half a mile of the town, and that the Grivitza redoubt was also in the hands of the Russians.

Skobelev, it seems, had given the order to attack at three o'clock; and the Vladimir and Souzdal Regiments, supported by chasseurs, rose and rushed forward with bands playing and drums beating. They had to descend the wooded slopes covered with vines from the third ridge, to enter the valley, cross the stream at the bottom, and climb a stiff slope, completely bare for about seven hundred yards, on the summit of which the redoubt was placed. The

attacking force received a terrible fire from the artillery and infantry in the redoubt attacked, as well as an enfilading fire from the Krishin redoubt; but when reinforced by the Revel Regiment, they pushed on doggedly under the hail of bullets, which had already killed nearly half of their number, flung themselves into the trenches, and finally climbed the parapet and took the redoubt. The second redoubt, which was connected with the first, also fell immediately afterwards after a desperate struggle.

Raked by the guns of the Krishin redoubts and by the fire of the Turkish infantry, who sallied out from the camp at the rear of these redoubts, Skobelev's troops had a fearful night in the defences which they had captured.

Successive assaults were delivered upon them all through the night by the Turks; but time after time our men were driven back by the murderous fire of the Krenke and Berdan rifles. On the exposed side of the Number 1 redoubt the Russians had built up a parapet of the dead bodies of friend and foe alike; and sheltered behind this dreadful barrier, they poured a hail of bullets into the Turkish ranks. When morning broke I could still hear the rattle of the rifles; and working away in my shirt sleeves in the hospital, I could hear the rifle-bullets pattering on the red tiles of the houses in the town. At daybreak I went back to my quarters for a sleep. The Russian batteries had advanced to closer range, and two shells exploded in my garden. A bullet came through the door of the room where I was lying, and buried itself in the wall just before I fell asleep.

When I awoke and went out the firing was still going on, and there were about one thousand five hundred wounded men lying out in the open square. We started to dress them at once. All the wounded men who had been in the hospital were removed for greater safety to the south end of the town, so as to be as far away as possible from the scene of action. We cleared out a number of small Bulgarian hovels belonging to people of the poorest class, and installed the wounded in them.

I had not been at the hospital long before my Circassian servant came down and informed me that the firing at my house was getting very hot, and he wanted to know what he should do. He said that he thought the town

was on the point of being taken. I told him to go back, pack up my things, and put them on my horse. I said, "If you see the Russians coming over the crest of the hill, come down here at once with my horse, but not otherwise." My horse had not come out of it scatheless, for a bullet had gone through the muscles of his neck; but he was still full of pluck and able to carry me well.

Meanwhile let us see what had been happening at the redoubts. Attack after attack was delivered through the night without success; and at last, at half-past ten a.m., a vigorous assault, backed up with a telling shell fire, shook the defence, and the Russians began to pour out of Number 1 redoubt, their example being followed by those in the adjoining work. Some of the foremost Turks had already penetrated into the redoubts; but they were sacrificed in vain, for Skobeleff, with his extraordinary personal magnetism and great courage, rallied his men again, and staved off the inevitable moment a little longer. I got away from the hospital at three o'clock in the afternoon, and rode out towards the redoubts where the Russians were sustaining a last furious assault by our troops under Tewfik Bey. As I neared the redoubts this assault was at its height, and this time the Turkish troops would not be denied. The columns deployed under fire and formed lines of skirmishers, who received continuous support from fresh accessions of men behind, carrying the assault forward in successive waves. Soon the Turks were over the parapet once more, cutting down the Russian defenders, and driving the remainder out on the other side and down the slope again towards their own trenches on the Green Hills.

Thus the third battle of Plevna ended, after five days' fighting, in the complete defeat of the Russians, who lost nearly twenty thousand men in the long bloody struggle, and gained nothing but the Grivitza redoubt, which was absolutely no use to them, and **which fell mainly through the instrumentality of the Roumanian, not the Russian, troops.** (subl. S. C.)

It is amusing to observe how the Russian official documents describe the result. "The points chosen for attack", we read, "were the following: the redoubt of Grivitza, the works in

the centre opposite the heights of Radishevo, and the third crest of the Montagnes Vertes. After superhuman efforts and enormous losses, our troops carried the first and last of these points. The Grivitza redoubt and two of the redoubts south of Plevna were in our possession; as to the central works, our troops, notwithstanding that they showed a bravery beyond all praise, could not carry them. Consequently we had obtained some partial successes; but fresh troops were necessary to profit by our gains, and these were not forthcoming. It was decided, therefore, to keep the Grivitza redoubt, and to abandon the Montagnes Vertes."

When I think of that last tremendous charge of the Turkish infantry, when the cry of "La ilaha illallah Mohammed Rasul Allah!"³⁴ rent the air and rang from one redoubt to the other, as it went like the flame in a train of gunpowder round the whole circuit of the defences, I cannot help smiling at the polite official statement, "It was decided to abandon the Montagnes Vertes."

I was inside the Number 1 redoubt two minutes after the men of the front firing line, and I shall never forget the scene of carnage that I saw there. The redoubt was literally choked up with dead and dying men, and the ground was ankle deep in blood, brains, and mutilated fragments of humanity. The Turks became almost delirious with the excitement of the victory. Everywhere men were shouting, praying, and giving thanks to Allah. About three hundred of them got drag-ropes, and took the captured Russian guns off in triumph to the headquarters camp; and inside the redoubt the soldiers fell on each other's necks, danced, and sang in a perfect frenzy of delight. The excitement of the five minutes following the recapture of the redoubts was worth a lifetime of commonplace existence; but all the while in the Grivitza redoubt, three miles away, the enemy stood watching with cannons ready a silent warning of the conflicts yet in store for us.

After the battle, the Russians withdrew from their positions and retired on Radishevo.

The Turkish army was mad with joy. We attached but little importance to the capture of the Grivitza redoubt by the Russians, because the Turkish garrison simply fell back upon the

sister redoubt, which was only one hundred and eighty yards distant from the other in a northwesterly direction, and really commanded it. The unimportance of the loss of this redoubt was proved by the fact that, though the enemy occupied it during the whole of the remainder of the siege, they did little or no damage from it.

On the night after the battle, the Russian troops in the Grivitza redoubt Number 1, or the Kanli Tabiya, made a desperate sortie with the object of capturing the Number 2 redoubt, or, as we called it, the Bash Tabiya.

It is strange how the sleeping brain adjusts itself to circumstances sleeps with one eye open, as it were. I could always sleep soundly under the fire of the heavy guns, even in a redoubt, because my brain recognized that they were practically harmless when we were under cover; but as soon as the rattle of the rifles began, I invariably awoke at once with an instinctive knowledge that the fight was approaching a crisis. So it was on the night after the battle. The Russian cannon continued to boom sul-

lenly at intervals, and, worn out with fatigue as I was, they only lulled me to a deeper slumber in my quarters in the town. Presently, however, a rifle volley rang out, quickly answered by another and another. In a second I was out of my sheepskin rug and on my verandah, from which I could see the night attack three miles away. The night was dark and drizzling; but looking in a north-easterly direction towards the line of the Janik Bair redoubts, I could see the flash of the volleys and the spiriting flame of the artillery as the Russians leaped from their redoubt upon the Bash Tabiya, only one hundred and eighty yards distant from them. The Bash Tabiya was strongly garrisoned. Its heavy guns swept every yard of the ground between it and the newly captured forts; and its defenders poured an incessant hail of bullets from a triple line of rifle-barrels upon the attacking troops. To succeed under such circumstances was well nigh impossible, and after a few minutes of this awful fire the Russian remnant broke and fled back to the protection of the redoubt.

It was only on the morrow that we realized what a complete victory we had won in the battle of the previous day, because we could then see plainly that the Russians had suffered terrible losses and had achieved absolutely nothing. We began to feel more secure of our position; and the wounded, who had all been sent away to the lower end of the town, were brought back again and placed in temporary hospitals near our central depot. In the previous battles we had been accustomed to send the wounded away to Sofia at once, and the wisdom of Osman Pasha's³⁵ decision in this matter was now made apparent. Insufficient as was our hospital accommodation, it was doubly fortunate that we were not encumbered with the wounded from the previous battles as well, because we now had about four thousand patients to deal with, and there was no chance of sending them away because we realized at last that we were in a state of siege. The Russians were all round Plevna, and they barred the Orkhanieh road.

We of the medical staff had four days of real hard work after the battle. There were an immense number of operations to perform; and as Osman Effendi and myself had to perform

Osman Nuri Paşa

the greater number of them, our energies were taxed to the utmost. There were about forty doctors all told in Plevna, to deal with four thousand cases or thereabouts. Owing to the continuous nature of the work, I never went back to my quarters during the week after the battle, but used to sleep at the hospital. My Circassian servant cooked my food, such as it was, at my house, and brought it down to me while I was at work. As on the previous occasions, Osman Effendi and myself performed all operations in the open air under a big willow tree on the bank of the Tutchenitza, and in the shadow of an old Turkish mosque, where every evening at sundown an ancient priest, mounting a minaret, called the faithful to prayer.

Although we were greatly assisted by the magnificent physique of the patients, still their extraordinary reluctance to undergo operations perceptibly increased the average mortality. Three days after the battle, I saw a Turkish soldier crawling slowly along the street and stopping every minute. He was holding some object in his hand, and his appearance was so strange that I went over and had a look at him. I found that he had been shot in the abdomen, and about two feet of the small intestine had prolapsed, and was protruding through the wound. It was so altered in appearance by exposure that it looked exactly like a bit of tarred rope. Two of this man's comrades had been wounded, and had died in the hospital a fact which had made him believe that the hospital treatment was responsible for the fatal termination of their wounds, and he resolutely refused to allow me to touch him with an instrument. The intestine was not strangulated; and if he had allowed me to open up the wound, wash it, and replace the intestine, he would probably have recovered. As it was, he lived for fifteen days in that pitiable condition.

The stoicism of the men was truly remarkable. A soldier was brought to me to be examined one day, and I found that he had been skylarking with a comrade, who had "jobbed" him in the stomach with his bayonet. The surgeon who first saw him could detect only a very small wound in the stomach, and he put a bit of plaster over the place and sent the man away. In a few hours' time the patient became very bad, and I was asked to see him. I asked him at

once if he had vomited any blood; and when he replied in the affirmative, I knew that the wall of the abdomen had been perforated, and that his fate was sealed. He was quite cheerful, but he died at the end of twenty-four hours.

As the greater part of the fighting had been done from behind parapets or breastworks, the majority of the wounded were shot through the head or chest, and a large percentage of these wounds necessarily proved fatal. There was an infinite variety in the nature of the wounds. One man came under my hands who received six wounds from one bullet. The ball struck him on the outside of the right arm between the elbow and the shoulder, passed through the arm, through the fleshy portions of the chest, and through the left arm as well, leaving six distinct bullet-holes, all of which I washed and plugged. He made a rapid recovery, and after a few weeks in the hospital went back to the trenches.

Not a single wounded Russian came into my hands after the battle. The Russians always carried their wounded with them when they retired; and after the crowning episode of the battle, when I reached the Kavanlik³⁶ redoubt as soon as Tewfik Bey had recaptured it, there was not a single living Russian left there. When the final assault was delivered, a Russian captain and eighteen men elected to see it out to the bitter end. Those brave men continued fighting to the last, and were all bayoneted by the Turkish troops who poured, victorious at last, over the parapet. It can readily be imagined that fighting of this sanguinary character left few wounded Russians for us to deal with.

The staff at the principal operating hospital included, besides Osman Effendi and myself, Weinberger, Kustler, Gebhardt, Kronberg, Waldemann, and Rookh. We had also a lot of jarra bashis³⁷ with a rudimentary idea of surgery to assist us. Each man brought to us for an operation had to wait his turn, and such was the pressure of the work that many of the poor fellows were kept there for four or five days before we could attend to them. Still, at this period a large percentage recovered from their wounds, owing principally to the fact that the accommodation was not overcrowded and that we had few cases of septic disease. We were able to give them a liberal diet, as we had

plenty of broth, milk, rice, and biscuits. These biscuits when soaked and steamed proved most useful.

Osman Pasha has been liberally accused of inhuman neglect towards the wounded; but those accusations have been made against him by people who had no opportunity of forming an accurate judgment, and who mistook his inflexible determination to get the wounded away from Plevna for cruelty and want of consideration for their sufferings. I had many opportunities of observing the Muchir³⁸ during my stay in Plevna, and I can definitely refute these charges of neglect and apathy in the presence of anguish. Unsparing of his troops in battle, Osman Pasha never forgot his wounded men when the fighting was over. At this period, after the third battle, he constantly visited the hospitals, encouraging the wounded by his presence and by his kindly words. He let it be understood, too, that all those members of the medical staff who worked well would be decorated; and it is only bare justice to say that all of them cheerfully performed long hours of very hard work on insufficient food and with little or no sleep during the trying days and nights that followed upon our greatest victory.

When the brunt of the work was over, I went back to my quarters, and Czetwertinski and Victor Lauri went with me Czetwertinski because he was very delicate, and Lauri because he had no servant of his own, and did not know where else to go. About four days after the battle, Czetwertinski, who was in touch with the headquarters staff, heard that Osman Pasha was looking for someone who would endeavour to run the gauntlet of the Russians, posted all round Plevna, and carry his despatches to Constantinople. The gallant young Pole brought me the news, and asked me if I would join him in an attempt to get through with the papers. We sat up most of the night talking the matter over, and Czetwertinski carefully explained to me that, while we should certainly be hanged if we fell into the hands of the Russians, we should be rewarded with the highest decorations if we were successful in the attempt.

We agreed to offer our services as dispatch-carriers to Osman Pasha, and next morning Czetwertinski waited on the comman-

der-in-chief and formally represented our decision. Osman Pasha thanked us warmly, but declined our offer, preferring to entrust the task to a Circassian, who, being more intimately acquainted with the country, would stand a better chance of getting through the enemy's lines. Gay, the *Daily Telegraph* correspondent, however, was extremely anxious to get away. He had shut himself up in his own room as soon as the battle was over, and had been writing all day and all night ever since, preparing a glowing description of the stirring events which had taken place. He had completed a fine budget of work, and was naturally burning to get it into his paper; for it meant a great journalistic coup for the *Telegraph*, as Gay was the only correspondent with the Turkish army, though Forbes, MacGahan, and many others were with the Russians. The first step was to engage a guide, and Gay selected a smart young Circassian, who willingly undertook the job for the munificent reward of three thousand piastres, which he was promised as soon as Sofia was reached. Sitting in his room in Plevna, Gay wound up his despatch for the *Daily Telegraph* by describing his plans for getting it to Sofia. "To-day, September 15," he wrote, "the cannonade goes forward languidly, nor is it at all likely that it will end so long as the Russians have a gun or a man anywhere near us. But it is comparatively harmless, so far as affecting the Turkish position goes, and will someday, when Osman Pasha is reinforced, as he shortly will be, come to an untimely end. For my own part I am about to endeavour to-night to break the blockade which surrounds Plevna. For two days I have sought for Circassians who would undertake the task of piloting me over the mountains in the dark and failed. Last evening Osman Pasha found a one-eyed chieftain, who with a comrade has engaged to conduct me if the feat is at all practicable, and according to present arrangements I am to start to-night about the time it begins to get dark. Mr. Victor Lauri too is anxious to go with me; and a Turkish officer also desires to be one of the party, which will thus consist of two Circassians, a Turkish sergeant, and my servant, an Ionian lad, a Greek groom, Mr. Lauri, the Turkish officer, and myself in all a party of eight well armed. At the moment of

my writing the Circassians and the Greek are out on a voyage of exploration, with a view to seeing whether there is the possibility of our accomplishing the task, in which case they will be back by evening ready to pilot us. As the risk is great, the Circassians are to be amply rewarded directly Sofia is reached, that is, if the work be faithfully done, and upon their report now all rests. For myself I am determined to go if they will take me. What the result will be time alone can show. But if you get this letter safely, I shall have run the gauntlet, and will then telegraph you the history of our risky ride across country.”

As a matter of fact Gay did not start on that night. Czetwertinski and I went out with him to the outposts to see him off; but it was plain that the psychological moment was not yet. It was a bright moonlight night, and we could see the Russian vedettes sitting on their horses all round us. A cat could not have got through the lines without being seen, let alone a man on horseback; and the captain in command of our outpost absolutely refused to allow the attempt to be made, pointing out that it meant certain capture and death for all the party. On the following night, however, Gay and his escort got away. We heard afterwards that they had a lively time of it, for they were chased by Cossacks, and fired on repeatedly by startled Russian sentries. It was only through the speed and bottom of their horses that they reached Orkhanieh in safety, and thence made their way to Sofia. Gay had a quarrel with Lauri before he went, and the result was that the little German artist stayed behind with me.

NOTE

¹ Pe larg în Theodore George Tatsios, *The Megali Idea and the Greek-Turkish War of 1897: The Impact of the Cretan problem on Greek Irredentism, 1866-1897*, Columbia University Press, New-York, 1984.

² Ordin otoman înființat în ianuarie 1862 de către sultanul Abdul-Aziz (25 iunie 1861 – 30 mai 1876).

³ Ordin otoman înființat în 1851 de către sultanul Abdul-Medjid (1839-1861).

⁴ Özlem Demiregen, *1877-1878 Ottoman-Russian War, Plevna (Plevna) Defence and Process Leading to Romania's Independence* în Revista de Istorie Militară, nr. 5-6/2014, pag. 21.

⁵ Pe larg în Pierre Boissier, *History of the International Committee of the Red Cross. Volume I: From Solferino to Tsushima*, Henry Dunant Institute, Geneva. 1985.

⁶ Czetwertinski este numele unei familii nobiliare poloneze.

⁷ Tevfik Bey, inițial colonel, comandantul redu-tei Arab tabia din sudul Plevnei, *România în războiul de independență 1877 – 1878*, Editura Militară, București, 1977, pag. 184.

⁸ Charles Ryan, *op. cit.*, pag. VIII.

⁹ Charles Ryan, *op. cit.*, pp. 95 – 96.

¹⁰ Ibidem, pag. 220.

¹¹ Ibidem, pag. 224.

¹² Așa putem înțelege versurile poetului George Coșbuc, care, deși nu a fost la Grivița, a scris: „Cât ai clipi muream o sută / Muream mai mulți, căci din redută / Nu plumbi curgeau, ci râu de foc / Și li-nii întregi cădeau pe loc.” Poezia *Coloana de atac* publicată în *Tribuna poporului*, Arad, nr. 62, 1/14 aprilie 1900.

¹³ Charles Ryan, *op. cit.*, pag. 235.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Viz. este prescurtarea termenului latinesc videlicet – este permis a se vedea.

¹⁶ Franz Eduard Graf von Todleben (1818 - 1884) general rus de origine germană baltic, cunoscut pentru lucrările fortificare organizate la asediul Sevastopolului (17 octombrie 1854 – 11 septembrie 1855) și la asediul Plevnei (august – decembrie 1877).

¹⁷ Distanța rutieră de la Vidin, cetatea de pe Dunăre, la Plevna este de 211 km.

¹⁸ Linie fortificată între satul Bukovlak, la nord de Plevna, și satul Grivița la est de Plevna.

¹⁹ Grivița satul unde fusese organizată celebra redută, la 9 km est de Plevna.

²⁰ Opanez, în bulgară Opanet, sat la trei km nord-vest de Plevna.

²¹ Krișin, în bulgară Kășin, un sat la trei km sud de Plevna. Înălțimile de la Krișin aflate în acest sector, sunt cunoscute în literatura războiului sub denumirea de „munții verzi” (Montagnes Vertes sau Green Hills) erau de fapt dealuri acoperite cu vii și grădini, vezi *România în războiul de independență 1877-1878*, pag. 184.

²² În bulgară Bukovlak, sat la doi km nord de Plevna.

²³ Element de fortificație care constă într-un ieșind de forma unui triunghi.

²⁴ Mihail Dmitreivici Skobelev (1843-1882), celebru general rus care s-a ilustrat în războiul din 1877, cunoscut pentru curajul său și pentru modul în care conducea atacul în fruntea trupelor sale călare pe un cal alb.

²⁵ Orhanie, azi Botevgrad, oraș la 100 km sud-vest de Plevna.

²⁶ According to Russian official statistics, the force brought against Plevna numbered over 90,000 men, composed of 70,000 infantry, 10,000 cavalry, with 24 siege-guns, 364 field-guns, and 54 horse-guns. The losses were in all 18,216 men: killed, 75 officers and 7,558 men; wounded, 290 officers and 10,658 men. The Turkish strength given in the text is only approximate. The losses have never been stated; Osman Pasha admitted after the surrender that he lost more men on the Lovtcha road and its vicinity than did Skobelev, who owned to the loss of 160 officers and over 8,000 men. (Nota autorului)

²⁷ Tucenița, sat la 8 km sud-est de Plevna.

²⁸ Loveci, orașel la 30 km sud de Plevna.

²⁹ Brestoveț sau Brestovăț, sat la 3 km sud de Plevna.

³⁰ Radișcevo, sat situat la 3 km sud-est de Plevna.

³¹ Este vorba de ziua de 30 august stil vechi, ziua sf. Alexandru, ziua onomastică a țarului Alexandru al II-lea.

³² Reduta nr. 1 sau Kanli Tabiya, imediat la nord de satul Grivița, a fost atacată și cucerită de Divizia

4 infanterie română, comandată de generalul Alexandru Anghelescu, vezi în *România în războiul de independență 1877-1878*, harta de la pag. 204 și textul pp. 205-211.

³³ Reduta nr. 2 sau Bash Tabiya, la nord de Reduta nr. 1, a fost atacată de Divizia 3 de infanterie română comandată de generalul Gh. Anghelescu (ibidem).

³⁴ Strigătul de luptă al otomanilor: „Nu există alt Dumnezeu decât Allah, iar Mahomed este profetul său!”

³⁵ Osman Nuri Pașa (1832-1900) feldmareșal (mușir) otoman, celebru pentru modul în care a oprit înaintarea armatei ruse în campania din 1877 silind-o să asedieze Plevna aproape cinci luni (20 iulie – 10 decembrie 1877). Cu toate că în final a fost silit să capituleze, i s-a conferit ulterior titlul de Ghazi (victorios într-un război sfânt).

³⁶ Kavanlik-tabia, redută otomană la sud-vest de Plevna, *România în războiul de independență 1877-1878*, pag. 184.

³⁷ Un fel de felceri militari.

³⁸ Mușir – denumire pentru pașa cu trei tuiuri, echivalent gradului de feldmareșal.

THE CAUCASUS FRONT IN THE RUSSO-TURKISH WAR OF 1877-78

DRAGOȘ ILINCA *

Abstract

The Russo-Turkish War of 1877-1878 was one of the most important events of the 19th century that decisively influenced European history. Its relevance could be interpreted from multiple perspectives. To some extent, it was one of the most complex events to have implications for the international relations at the end of the 19th century. The causes of this war were not new features, especially to what regards the Balkans' history of the last centuries and the competition between the Russian and Ottoman Empires. Within this context, the war of 1877-1878 could be seen as the final part of a long conflict with the fight between these two competitors having at stake the control and influence in South-Eastern Europe and the Black Sea region. From this perspective, the Russo-Turkish War of 1877 should be seen in conjunction with previous encounters, especially the Crimean War, in which Russia suffered a heavy defeat, while the Ottoman Empire consolidated its position in this area. The Treaty of Paris of 1856 guaranteed the territorial integrity of the Ottoman Empire. In the coming decades, Russia's diplomacy focused on reversing the outcome of the Crimean War and retaking positions in the Balkans and Caucasus, which ultimately lead to the new conflict of 1877.

Keywords: *Caucasus, Crimean War, Kars, Ardahan, Batumi, Muhtar Pasha, Tanzimat, Balkans, Russo-Turkish Wars, Ottoman Empire, Russia*

Besides the historical roots associated with the Russo-Ottoman rivalry, the outbreak of war was determined by another set of factors related to the Ottoman policy regarding its subjects, with a particular focus on the Balkans. In spite of the good premises of the reform program adopted under the name of the

Tanzimat, the reforms failed to implement the main principle of equality between the Muslim and Christian populations. In fact, it created new forms of discrimination for the latter, which continued to increase tensions within the ranks of the Christian subjects. The most visible such form of discrimination depict-

* Head of Military History Studies Program, Institute for Political Studies of Defence and Military History.

Alexander II (reign, 1856-1881)

ed in the Balkans was the implementation of Tanzimat reforms consolidating the Muslim minority's immunities and privileges in relation with the Christian populations. Besides these aspects, on the eve of war the economic situation of the Ottoman Empire seriously aggravated due to severe droughts and famine, all this overlapping with a disastrous financial policy that had been conducted by several Sultans. Taxation became unbearable across the Empire, thus leading to strong revolts and insurgency movements. In the Balkans, general discontent with the Ottoman government's policy generated a new impulse of national movements. Under these circumstances, uprisings erupted in Bosnia (1875) and Bulgaria (1876). The harsh intervention of the Ottoman army inflicted numerous victims in the civilian population, which generated strong criticism and protests all around Europe.

At the same time, it contributed to the eruption of war between the Ottoman Empire and the coalition formed of Serbia and Montenegro (1876). Russia took advantage of this opportunity and expressed strong support for the Christian population in the Balkans. The international arena was dominated by the Ottoman

Empire's fate in light of this new crisis and its refusal to implement structural reforms and improve its subjects' situation. The alliance that made possible the defeat of Russia in the Crimean War was no longer in place. Russia managed to obtain the neutrality of Prussia and the Austro-Hungarian Empire in case of war with the Ottoman Empire. At the same time, Russia was preparing for war by mobilizing its troops and concluding a Treaty with Romania to get permission to cross its territory and engage the Ottomans south of Danube. On 12/24 April 1877, Emperor Alexander II issued a proclamation to the army through which Russia declared war against the Ottoman Empire.

Campaign strategy

Largely, the strategy applied by Russia followed the patterns of the war in 1828, by concentrating on the operational actions in two directions. The main line of effort was focused on transiting the territory of the Romanian Principalities and mounting an offensive south of the Danube. The second front focused on the Caucasus region, meant to diminish general Ottoman posture in this war as well as avoid sending reinforcements to the battleground in the Balkans. In replicating the strategy of the previous war with the Ottoman Empire, Russia had to face a different reality as regards its freedom of movement. In this area, the Crimean War induced a serious blow to Russian naval presence in the Black Sea. Russia was forced to sink almost its entire Black Sea fleet while maintaining some small vessels in the Sea of Azov that were insufficient to counter Ottoman presence. As for the latter, in the decades following the Crimean War, the fleet was continuously expanded¹, thus becoming a relevant force both in numbers, as well as in firepower and armour. The Ottoman naval presence in the Black Sea included more than 130 vessels and approximately 19.000 sailors. At the same time, the fleet was augmented with a spearhead force consisting of five ironclads². From this perspective, the only solution available for Russia was to wage war in the Caucasus by moving its forces on land and avoid as much as possible the coastal areas controlled by the naval artillery of the Ottomans.

Given the poor state of imperial finances and the unfinished reform process of the Russian army, the preferred option was to conduct a rapid campaign with minimum expenses and proper rationalization in troop deployment. The historical sources indicate that on the eve of war with the Ottoman Empire the Russian army reached the figure of 1.5 million soldiers with different levels of readiness and operationalization³. In addition, the capacity to sustain forces in distant theatres of operations, including in a war of attrition, was quite limited. Against this background, the war plan devised by the Russian command aimed to launch the offensive with 250,000 soldiers included in the Southern Army. They were to transit the Romanian Principalities to Adrianople and Constantinople. The level of engaged forces would soon prove to be inadequate, amid erroneous estimates of the forces⁴ the Turks had in the Balkans. After a smooth advance and an important victory at the Shipka Pass (July 7, 1877), this situation would generate tangible effects.

The new course of events would also be influenced by the superior capacity of the Ottoman forces to reinforce their troops. Thus, thanks to superior naval mobility, they managed to bring 35,000 soldiers from the Middle East which would be deployed in Crete and in the European part of today's Turkey. Romania's entry into war and the deployment of important Romanian contingents south of the Danube (July – August 1877) contributed to the overall consolidation of the positions in front of Plevna and, later on, to the conquest of the redoubts of Grivitsa I, II (August 30 / September 11, 1877) and the fortifications in Rahova. Given the firm resistance of the Ottoman garrison in Plevna, the siege was chosen. A few months later, the commander of the Ottoman forces in Plevna, Osman Pasha, was forced to surrender (November 28 / December 10, 1877).

Historiography associated with the war of 1877 gives special attention to the European theatre of operations, which was considered to be of strategic importance also from the perspective of peace settlement. The military actions on the other front opened in the Caucasus were developed in a different manner, which soon became of an equal importance

for the battles in front of Plevna, especially by denying the possibility for the Ottomans to bring reinforcements in the Balkans. On the eve of war, the battlefield between Russia and the Ottoman Empire was the Eastern shore of the Black Sea, corresponding to the Batumi-Ardahan-Beyazid line. The surrounding area had been heavily contested in the first half of the 19th century, with shifting outcomes. During the Crimean War in 1856, Russia managed to conquest the Kars fortress, which was a strategic location for expanding control in the region. In the wake of a severe defeat by the coalition of France, the United Kingdom, the Ottoman Empire, and Piedmont-Sardinia, Russia was forced to return the fortress and the entire area around it. After the Paris Peace Conference, both parties embarked on a thorough fortification process, together with a reorganization in their military posture deployed here. In this context, the Ottoman presence increased to almost 75,000 soldiers, concentrated on Kars and Batumi, under the command of Ahmed Muhtar Pasha (1832-1919). On the

Ahmed Muhtar Pasha
(1856-1885, years of service – one of the most distinguished Ottoman generals)

other hand, the Russian forces, initially under the command of Archduke Michael consisted of five infantry divisions augmented with significant Cossack cavalry units. The main garrisons were located in Rion, Akhaltsikhe, Alexandropol, and Yerevan, at short distance from the Ottoman fortifications. All-together, Russian military presence comprised of 50-60.000 soldiers with an inferior firepower.

It has to be mentioned that the Russian presence in the region also had to deal with the hostile attitude of the local people. The consecutive waves of expansion of Russian presence in the Caucasus, since Peter the Great until the middle of the 19th century, were confronted with fierce resistance from the local people. This shaped the way in which Russian military presence was fortified by constructing continuous fortified lines. In 1832, the Caucasian Line⁵ was finalized, which allowed the consolidation, through Cossack units, of the Russian presence in the north. Very soon, another line was created (the Black Sea Line) by including

fortified positions⁶ on the Eastern shore of the Black Sea. The local population and political entities in the region did not welcome all of these measures exacerbated by the successive decision of Russia to annex territories and initiate significant changes in the demographic structure of the region⁷. An attitude of opposition erupted in several local wars, which put to test the Russian military presence. For instance, the Russo-Circassian War spanned over a century (1763-1864), overlapping with the so-called Caucasian War (1817-1864) involving Dagestan and Chechnya. The opposition movements were encouraged during the Crimean War, when the military presence of Russia suffered serious setbacks. Nevertheless, in 1859 Imam Shamil, the leading figure of the uprising, surrendered to the Russian forces, but the guerrilla warfare continued with different levels of intensity for the next decades. The Ottoman Empire would support the opposition movements against the Russian presence, which gave them an additional advantage in

Kars fortress today

the competition for influence in the Caucasus.

Almost instantly, after the adoption of the proclamation-manifest issued by Emperor Alexander at Kishinev (12 April 1877), the fights started on the Caucasus front. The Russian attack advanced in three main directions against Ardahan, Beyazid, and Batumi. Three years before the war, the Russian force disposal was reorganized with a view to create the necessary conditions for a rapid offensive against Erzurum, which was perceived as the key point for controlling the Caucasus area and to the defence of Eastern Anatolia⁸. Several adjustments were made in order to maintain pressure on local population and avoid the risks of revolts. Furthermore, the Russian strategy was adapted to consider their impossibility to have naval support from the Black Sea.

From this perspective, the bulk of their troops advanced through inland, having at the western end the small town of Kobuleti, right on the Georgian shore of the Black Sea (and from there, it connected with Akhalkalaki, Alexandropol and Yerevan). However, this configuration would be further modified a few months before the war by concentrating significant forces in the Rion valley (in the western part of Georgian territory) to counter the Ottoman offensive actions coming from the Black Sea. All of these actions were meant to impose limitations on the objectives for offensive on the Kars fortress, together with keeping certain pressure on Batumi, Ardahan, and Bayezid. It should be mentioned that the Kars fortress had been extensively consolidated in the decades before the war, including by upgrading the firepower of the garrison with Krupp guns.

With this strategy, the first Russian moves after the proclamation of war in Kishinev were focused on securing the crossing points over the Arpa River, in the close vicinity of the garrisons from Yerevan and Alexandropol. Russians gained advantage by occupying Bayezid (17/29 April 1877) and made limited advance from Alexandropol to Ardahan. In the face of the Russian attack, Muhtar Pasha chose not to engage them and tried to regroup his forces to avoid an encirclement in Kars. Consequently, he withdrew to the Soganli pass from where it was more practical to support a rapid inter-

vention in defence of Erzurum. Furthermore, in choosing this location, Muhtar took into consideration the possibility to better exploit their naval superiority, while preserving the potential for supporting the garrison in Batumi. Consequently, he withdrew the bulk of his forces to Soganli leaving 15.000 soldiers in defence for Kars. In the meantime, Russians managed to cut the communication between Kars and Andahar, consolidating their forces for siege. During this process, the Russian commanders got information of the severe difficulties that the garrison in Andahar experienced in organizing an effective defence. Therefore, Russians decided to rapidly move against Muhtar by employing 8.000 troops, under the command of general Heimann. Those forces would join (13/25 May) the contingents of general Devel, which had arrived earlier in front of Andahar by a speedy advance from Akhalkalaki.

A few days later, General Prince Mikhail Loris Melikov moved from Alexandropol to the area of operations where he took command of the entire forces. Additional artillery pieces were brought in the area to consolidate the firepower of the besiegers. Irrespective of these, the Ottoman garrison under the command of Hussein Sabri was not a challenge for the Russians. The numerical disparity, as well as lack of cohesion within the command officers was revealed immediately after the Russian artillery started a heavy bombardment, which continued for two days (15/27 – 17/29 May). The Ottoman commander chose to flee from Ardahan, leaving the entire defence in the responsibility of Colonel Mehmed Bey of German origin). Nevertheless, the decision of Hassan Sabri had a devastating effect in the morale of the garrison, reflected by an increased number of desertions. Some forms of strong resistance were organized by the more capable Mehmet Bey, but these were not enough to stop the entry of Russian forces inside the fortress walls. The casualties suffered by the Ottomans were heavy: almost 2.000 soldiers killed and wounded, compared to only 500 Russians. In addition to this, they took more than 1.000 prisoners, 100 heavy guns the rest of garrison, while disengaged the battle and tried to escape in disorder to Erzurum. Simultaneously, the Russian

forces from Yerevan, under the command of Colonel Tergukassov, managed to take control of Karakilisa without encountering significant resistance. At the same time with their moving towards west, the victorious troops of prince Melikov took their positions in front of Kars.

The counteroffensive

The decision to continue the campaign by concentrating on the Kars fortress was debatable, especially from the perspective of losing the opportunities to develop offensive actions after the victory in Ardahan. In the same vein, Russian command wasted precious time with manoeuvre actions, which allowed Ottoman forces to regroup. Muhtar exploited this opportunity by rapidly organizing a forwarded defence system north of Erzurum, having the Oltu fortress as centre. Muhtar's strategic thinking was focused on controlling communication lines and delaying as much as possible the Russian advance until reinforcements would arrive. In fact, after Ardahan, the operational tempo of Russian troops slowed down because significant forces were required to contain the revolt of local populations in the Caucasus, which affected the general rhythm of the battle. At the same time, expanding the area of operations by engaging Batumi placed an additional burden on the war effort. Furthermore, the Russian advance was questioned by the Ottoman vessels in the Black Sea. Ever since 12/24 May, Ottoman forces were deployed north of Kobuleti from where they executed an inland lateral movement with the support of the Abkhaz local population. A few days later, the Ottoman navy concentrated on the Sukhumi harbour, which was heavily bombarded. Even if it was not followed by significant landings, the Ottoman moves created panic within the Russian forces disposed against Batumi. A different effect was reflected in the local resistance, which intensified guerrilla warfare. These evolutions led to further adaptation of the Russian strategy, which concentrated strictly inland, further distressing their freedom of movement largely because of the difficult terrain. This approach was validated some days later by continuous bombardment of the Ottoman vessels and several deployments of troops on the eastern shore of

the Black Sea, which required further interventions of Russian forces. The clashes developed into guerrilla warfare, one that would affect the operations in other places of the Caucasian front by diminishing the Russian potential to deploy additional contingents. Simultaneously, the Ottoman agents in the area intensified their actions contributing to a strong renewal of insurgency in Dagestan and Chechnya, which had an important contribution in stopping the Russian offensive against Batumi.

The fighting escalation in Batumi area generated a window of opportunity for consolidation of the Ottoman forces around Oltu with fresh reinforcements (almost 20.000 troops) from Constantinople⁹, together with the rest of the Ardahan garrison. Consequently, the centre of Ottomans moved to Zivin with the intention to control the Russian advance from Bayezid and support Kars. At the same time, the Russians continued to concentrate in front of this fortress. At the beginning of June 1877, they opened fire against the strongholds of Kars. The control over this position was heightened as it was the key point on the Batumi-Beyazit frontline and the main road junction in this area. At the same time, Kars was the main challenge for Russian forces, with it having an impressive fortification consolidated in the aftermath of the Crimean War. These works were mostly related to general William Fenwick Williams (1800-1883), assigned in 1854 as Military Adviser to the Ottoman army in Anatolia. During the war, he took over the responsibilities for organizing the defence of Kars, a task accomplished very well, managing to resist for almost six months to intensive attacks from the Russian forces. Taking advantage of the important works made by Williams, the Ottoman Empire continued the consolidation of the Kars strongholds while adding more heavy artillery pieces that increased the control in the immediate vicinity. Equal attention was paid by Constantinople to the overall improvement of the Kars garrison which reached, at the beginning of the Russo-Turkish War, the level of 30.000 troops.

The Russian strategy for the siege of Kars was centred on massing as many forces available as possible (between 30-35.000 troops) in the area, while mounting a diversionary move

on the left side of the operation area. Almost 6.000 troops would be engaged in this action which started from Bayezid towards Erzurum. In spite of the initial strategy, the fate of Kars would be decided in this area. The diversionary movement under the command of general Tergukassov triggered the Ottoman reaction, and in the middle of June 1877 several contingents lead by Mehmed Pasha engaged Russian advance at Tahir, 120 km East of Erzurum. Heavy fighting took place for almost five days, with significant losses suffered by both sides. On 22 June/5 July 1877, an armistice was signed to allow for the burying of the dead soldiers. After a few days, significant contingents (24.000 troops) were moved from Kars in order to alleviate the pressure on Tergukassov. Intense fighting was conducted in Zivin-Dag, where the Russian forces suffered heavy casualties. Furthermore, Mehmed Pasha succeeded to complete the encirclement and laid the siege to Bayezid. The small garrison was overwhelmed and forced to capitulate in the middle of July. Tergukassov managed to get through the Ottoman encirclement and was rushing to Bayezid, where he was not able to reverse the capitulation of the local garrison. Nevertheless, he consolidated his position in the close vicinity of Igdir, but without managing to change the overall trend on the entire front. Russian forces failed to take Batumi and the siege of Kars lost its effectiveness due to the multiple engagements. At this point, the Russian commandment decided to change its strategy for the Caucasus front by removing the siege of Batumi and Kars in order to concentrate its available forces to secure the Black Sea littoral. This approach was also focused on eliminating the insurgency movement of the Caucasian people in Dagestan and Chechnya¹⁰. Obviously, the change of campaign plans was caused by major difficulties incurred by Russians and their impossibility to reinforce the Caucasus forces. This was affected primarily by the evolutions on the Balkan front, where the crossing of the first Russian troops over the Danube was in full progress, followed by first encounters with the Ottoman fortifications in Bulgaria. Consequently, priority was given to the operations developed at the south of Danube, based on severe underestimation of the Ottoman strength in this area.

Renewal of fighting

Other than the consideration given to the Balkan front, the decision to halt the offensive action in the Caucasus didn't necessary reflect the local operational context. Although it generated certain opportunities, Muhtar wasn't able to get advantage, mainly because of low cohesion at the level of its troops. In spite of a relative parity of forces, the Ottoman manoeuvre forces were drastically reduced by concentrating the elite contingents in the garrisons of Kars, Batumi and Erzurum. From this perspective, the ability of Muhtar to initiate offensive actions was drastically limited. At the same time, the major battles occurring in the Balkans affected the Ottoman effectiveness in Caucasus, bringing the situation in this area closer to a stalemate. Furthermore, Muhtar had to support the insurgent movement including by several deployments on the Black Sea littoral. At the end of August 1877, a few Russian vessels coming from the Sea of Azov through the Kerch Strait attacked the Ottoman fleet. The results were not satisfactory, but they were enough to disrupt the support for insurgency while giving Russians additional leverage to eliminate the main centres of resistance by the beginning of September 1877.

At the same time, the fights were renewed with considerable intensity in the Igdir region, where Tergukassov received several reinforcements. The Russian frontline was consolidated significantly, especially by shortening the logistic chain in relation with Yerevan and Alexandropol. At the same time, the developments that occurred in the Balkans – where the war became more static – diminished the need for additional troops. Laying the siege to Plevna created additional opportunities for consolidation of the Russian posture in the Caucasus, which rapidly became more dynamic in the Kars region. Simultaneously, Muhtar tried to take the initiative before the effects of the stalemate in Balkans would be reflected within the Caucasus operational context. From this perspective, he moved some contingents in the Alaca Mountains. From here, the Ottoman forces tried to threaten Yerevan, while also considering and with potential renewal of Russian offensive against Kars. Besides

manoeuvres, there were only few encounters in the vicinity of Igdir. Attrition tactics applied by Mehmed Pasha produced some results in a temporary reduction¹¹ of Russian potential to mount substantial offensive actions. In this framework, he managed to administer a serious blow at Keziltepe (25 august/6 September 1877)¹² which forced Melnikov to move away from Kars.

In the following weeks, Muhtar's strategy was affected by the lack of authority in relation with the other commanders in Batumi and Agri-Dag. They refused to answer to his request to send troops for extending the counter-offensive beyond Kars. The only forces that he managed to gather were sent by the Erzurum governor, but they weren't enough to allow a consistent action even with the entire Kars garrison. At the same time, he didn't have the possibility to benefit from a recruitment process in Asia that was meant to support the Ottoman forces in the Balkans. Moreover, his forces suffered significant reduction as a consequence of the withdrawal of the Kurdish irregulars who traditionally didn't fight in the

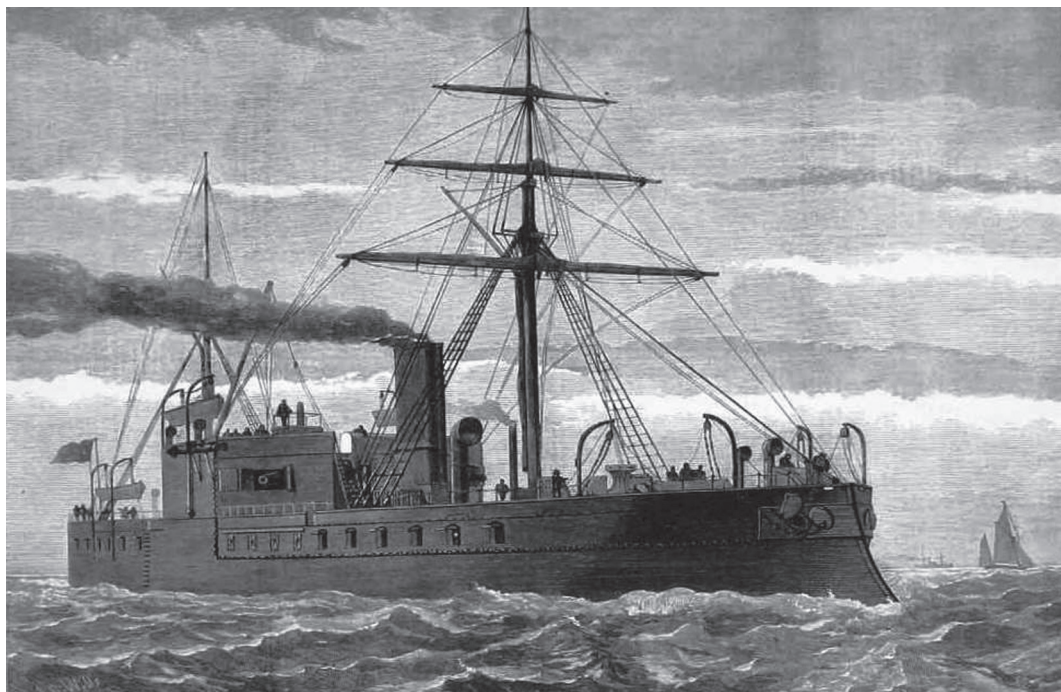
last months of fall. On the other hand, Russians significantly increased their forces in the Kars area, reaching 54-55.000 soldiers supported by 250 guns. At this point, the Russian strategy was to concentrate the bulk of forces against Kars, while Tergukassov was securing the left flank. The attack was launched on 2/14 October and it focused on eliminating the Ottoman presence in the left flank. Fighting intensified on the front of the Yahni stronghold, where Russians suffered heavy losses but managed to open a bridgehead at Kabaktepe, eastern of Kars.

Although it was presented as a victory, the Ottoman defence suffered a heavy blow which would reveal dire consequences in the following days. Russians continued, between 12/24-13/25 October, with their south-eastern outflanking manoeuvres. Their actions induced some confusion within the Ottoman ranks. A few days later, on 15/27 October, the Russians troops attacked from north to south against the advanced position in front of the fortress. In spite of the firm resistance, the Ottoman troops were not able to stand firm. Almost 8.000 of them surrendered, while 10.000 managed to get within the Kars walls. In addition to the soldiers captured by Russians, the Ottoman losses included almost 6.000 deaths and wounded soldiers. Simultaneously, Tergukassov started an offensive action aiming to cut the communication between Kars and Erzurum. Muhtar left all of his forces in support of the Kars garrison and withdrew to Anatolia. By November, the full encirclement of Kars was completed, but this wasn't followed by the surrender of defenders. The Russian preparations for the final assault were carefully planned, also supported by additional reinforcements that arrived from Ardahan. During the night between 17/29 – 18/20 November, the general attack was launched and the Kars defence was stormed. Confusion and numerical superiority made the difference. The Ottoman forces capitulated in great numbers, with almost 17.000 soldiers surrendering, together with large quantities of weapons and ammunition. Several thousands of Ottoman defenders tried to escape towards Erzurum.

In the general economy of the Caucasus war, the fall of Kars was a decisive blow for the Ottoman presence in this area. Practically, it

Capture of Kars, November 1877

Turkish ironclads in the Black Sea

opened the way to Erzurum, with Muhtar Pasha being unable to mount another reasonable resistance. Nevertheless, the Batumi fortress continued to resist thanks to the consistent support of the Ottoman fleet in the Black Sea. By exercising full control at sea, the Ottoman garrison in Batumi was constantly reinforced, while the ironclads patrolling in the area provided artillery support against the Russian attacks.

The general situation in Erzurum continued to aggravate towards the end of the year. The Ottoman garrison (almost 18.000 soldiers) was confronted with a typhus epidemic which caused many victims in the civilian population. The beginning of December brought additional setbacks for the Ottoman Empire by capitulation of Osman Pasha at Plevna. From the Russian perspective, Erzurum represented the logical next step to continue the war in the Caucasus. After capitulation of Plevna, the Ottoman forces from Erzurum were the only fighting capabilities that Constantinople could employ in defence of Anatolia. With this purpose, Muhtar gathered 6.000 soldiers who took a defensive position in the vicinity of Bayburt,

in the left flank of Erzurum. The Russian tactic was focused on encircling the city in a similar way to Kars. In the first week of January 1878, they managed to lay the siege facilitated by the absence of a forwarded Ottoman defence. But the difficult conditions in the area generated a lot of difficulties for the besiegers. Extremely cold weather and the epidemic caused a lot of victims, with many of the Russian commanders perishing. All of these aspects forcibly determined the conclusion of the armistice (31 January 1878). Subsequently, the Russian forces entered in the city. The only resistance point that had remained constant, for the entire duration of the war, was in Batumi. After the Berlin Treaty, the Batumi fortress was ceded to Russia.

Conclusions

Usually, the Russo-Turkish War of 1877 tends to be perceived only from the perspective of the Balkan front and the Siege of Plevna. As it was presented above, the Caucasus front was a distinct line of effort in the general economy of war. Judging from the events that occurred and the contingents involved, it can be

argued that it played an extremely important role in defeating the Ottoman Empire. The conquest of the main fortress in the Caucasus, Kars, especially generated major difficulties for the Ottoman command to supply the Balkan front, while posing direct threats to Anatolia and Constantinople itself.

From the operational perspective, the Caucasus front was by far the most dynamic area of operations developed on a difficult terrain and mostly in harsh weather conditions. It involved all kind of capabilities and tactics, especially siege warfare and naval support for advanced operations. Compared to the Balkan front, it highlighted the importance of a more complex approach on siege, while maintaining a high degree of flexibility in manoeuvring large formations. The complexity of the Caucasus front can also be argued from the perspective of an irregular war, one conducted by the local population against the Russian presence in the area. Employing this tactic made a difference and caused significant difficulties for regular troops and, sometimes, it sustained the deficit of the Ottoman forces.

At the same time, the way in which the operational posture of both parties evolved during the war highlighted the strategic importance of the Black Sea. For the Ottoman forces, the naval presence was quintessential to resist the Russian offensive and support the uprising of local populations. Moreover, it allowed for timely reinforcement from other areas of the Empire, which was also tested for the Balkan front by bringing forces from the Middle East.

For the Russian Empire, the absence of a significant naval presence in the Black Sea was felt extensively during the war, with it causing many operational difficulties. Consequently, in the context of the negotiations that followed the war, the Russian diplomacy focused on formalizing the territorial conquests in the Caucasus. The Treaty of San Stefano (19 February / 3 March 1878) recognized all Russian achievements in the Caucasus and forced the Ottoman Empire to pay significant war reparations. The international setback suffered by Russia in negotiating the peace was reflected by the conclusion of the Treaty of Berlin (1/13 July 1878), which advanced a more balanced vision on

the rapprochement between European Great Powers in the eve of First World War. Actually, the new treaty restored to the Ottoman Empire all its Asian conquests, with the exception of Kars and Batumi. The new settlement would be guaranteed by the United Kingdom against any Russian attacks. Thus, the relevance of maintaining a strategic balance in the Caucasus was recognized, given the advance made by Russia towards Mesopotamia and their capacity to project force in the Mediterranean Sea and the Suez Canal. At the same time, the annexation of Batumi, in spite of their failure to conquest it during the war, consolidated the Russian position in the Black Sea. Batumi was one of the few significant commercial positions in the Eastern basin of the Black Sea, with an equal relevance for military purposes. In this sense, Batumi had the potential of being rapidly transformed into a military harbour for the Russian fleet that would be developed extensively in the coming period.

For the Ottoman Empire, the outcome of war was a heavy blow from which it would never recover. Instead, it forged an alliance with the German Empire that would prove instrumental for bringing Constantinople in alliance with the Central Powers. As a matter of fact, it can be argued that the Russo-Turkish War of 1877 paved the way for consolidating the military alliances that would confront in the First World War. At the same time, Kars and Batumi represented permanent grievances that would be raised by the Ottoman Empire in the international arena for the next decades. Moreover, during the First World War, one of the strategic directions on which the Ottoman Empire embarked was that of reversing the outcome generated in the Caucasus in the war of 1877.

NOTES

¹ It is worth to mention the support of United Kingdom, including on providing elite officers for commanding the Black Sea fleet. It is the case of Charles Augustus Hobart (1822-1886), widely known as Hobart Pasha. He entered in Ottoman service initially as naval adviser of the sultan. In this capacity reorganized the fleet in the Black Sea, which was placed under his command for the entire period of Russo-Turkish War.

² Langensiepen, Bernd and Ahmët Gülerüz. *The Ottoman Steam Navy, 1828-1923*, Annapolis, Maryland: Naval Institute Press, 1995, p.3.

³ Menning, Bruce W. *Bayonets before Bullets: The Imperial Russian Army, 1861-1914*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 1993, p.29.

⁴ The level of forces deployed by the Ottoman Empire in the Balkans were around 185 – 200.000 in the Bulgarian garrisons. Also, there were additional contingents totalling approximately 35-40.000 soldiers from Bosnia-Herzegovina, Albania, and Croatia. Major Maurice F. *The Russo-Turkish War 1877: A Strategical Sketch*, Naval Military Press, 1905, p. 23-24.

⁵ Barrett, Thomas M. *Lines of Uncertainty: The Frontiers of the North Caucasus*, p.569-580, in *Slavic Review*, vol.54, No.3, 1995.

⁶ Daly, John C.K. *Russian Superpower and "The Eastern Question", 1827-41*, MacMillan, Londra, 1991, p.55.

⁷ Coene, Frederick. *The Caucasus. An Introduction*, Routledge, Londra-New York, p.126.

⁸ Allen, William Edward David; Muratoff, Paul. *Caucasian Battlefronts. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921*, Cambridge University Press, 1953, Cambridge, p.114.

⁹ Allen, p.134.

¹⁰ Adler, p.151.

¹¹ Mesut Ugar, Edward J. Erickson. *A Military History of the Ottomans*, ABC Clío, Santa Barbara, 2009, p.192.

¹² It was one of the fiercest battles on the Caucasus front in which more than 3.000 casualties were incurred by both parties. Allen, p.167.

MAREA BRITANIE ȘI CHESTIUNEA SUDULUI BASARABIEI (1878)

EUGEN-TUDOR SCLIFOS *

Abstract

The present study follows the attitude of Great Britain towards the question of southern Bessarabia in 1878. After the defeat of the Ottoman Empire, Russia re-annexed southern Bessarabia, although it had guaranteed the territorial integrity of Romania through the 1877 convention. Great Britain was the power in which the Romanians had high hopes, in terms of preserving southern Bessarabia. Although he had supported Romania to keep southern Bessarabia, behind the scenes the Great Britain reached an agreement with the Russian Empire, by which the London cabinet recognized the re-annexation of southern Bessarabia. An argument ensued in the British Parliament over this Russian-British agreement, a number of speakers pointing out that Britain sacrificed southern Bessarabia.

Keywords: Great Britain, Southern Bessarabia, Romania, diplomacy, negotiation, Russian Empire

Chestiunea sudului Basarabiei în contextul războiului ruso-româno-turc (1877-1878) a constituit subiectul unor numeroase cercetări. În istoriografia românească a fost abordată atât „natura” relațiilor româno-ruse în anul 1877, în circumstanțele semnării Convenției militare dintre cele două state¹, perioada războiului, cât și negocierile diplomatice din 1878². Este anul „marei dezamăgiri”, când „aliatul” Rusia cerea restituirea sudului Basarabiei pentru „sângele vărsat” la Plevna. Poziția Marilor Puteri nu și-a regăsit o abordare exhaustivă în istoriografie, fiind mai mult concentrată către demersurile lui Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu care

dorea să obțină sprijinul unor puteri, precum Marea Britanie, Franța, Austro-Ungaria.

În cazul de față ne vom referi la atitudinea Marii Britanii, unica putere în care România avea „certitudinea” că va susține demersul de păstrare a teritoriului basarabeian. Poziția sa ar putea fi explicată prin faptul că la 1856, Albionul susținuse „restituirea” sudului Basarabiei către Principatul Moldovei. Pentru a prezenta atitudinea Marii Britanii vom face recurs la rapoarte diplomatice, discuții din Parlamentul britanic, poziționări ale unor oameni de stat britanici.

Odată ce România era notificată de intenția împăratului Alexandru al II-lea de a „șterge

* Cercetător științific superior, Institutul de Istorie (Ministerul Educației și Cercetării).

ultimele rămășițe” ale „defunctului tratat” de la 1856, adică „restituirea” sudului Basarabiei către Imperiul Rus, începe o „aprigă” „bătălie diplomatică” pentru acest teritoriu românesc. Agenții diplomatici români aflați în capitalele europene au primit instrucțiuni de a nu ceda nimic în ceea ce privește teritoriul basarabeian.

Sosirea generalului P. Ignatiev³ la București la finele lunii ianuarie a anului 1878 este regăsită și într-un raport al colonelului E. Mansfeld⁴, consulul general britanic în capitala României⁵. În raportul adresat secretarului de stat⁶, acesta a remarcat faptul că Ignatiev venea cu „cerința” de a „restitui” sudul Basarabiei către Rusia, iar în schimb România urma să primească o „compensație teritorială”⁷. Mansfield a sesizat „limbajul belicos” al lui Ignatiev în urma discuțiilor purtate cu principele Carol și ministrul Brătianu. Emisarul Imperiului Rus a adoptat un ton ferm în chestiunea retrocedării sudului Basarabiei⁸, „rânind profund” sentimentele românilor. În viziunea consulului britanic, guvernul de la București se afla într-o situație „ingrată”, deoarece Convenția din aprilie 1877 stabilea respectarea integrității teritoriale către România, iar Rusia încerca să „profite” de pe urma „vărsării de sânge românesc”⁹. La 7 februarie, Mansfield îl informa pe Derby că Parlamentul român a luat decizia de a protesta împotriva cedării sudului Basarabiei și a refuzat orice fel de compensație¹⁰.

Despre poziția adoptată de Marea Britanie aflăm și din rapoartele trimise de agentul diplomatic român la Londra, Ion Ghica către ministrul de externe al României, Mihail Kogălniceanu. Într-un raport din 27 februarie 1878¹¹, Ion Ghica îl informa pe Kogălniceanu despre întrevederea avută cu prim-ministrul britanic Benjamin Disraeli, conte de Beaconsfield. Prim-ministrul arăta interes față de problema Basarabiei, aducând în discuție „promisiunile” venite din partea generalului Ignatiev, interesele Austriei în problema navigației pe Dunăre. Fără a intra în detalii asupra acestor puncte enumerate, putem constata că Beaconsfield plasa chestiunea basarabeiană în raport cu alte probleme ce reieșeau de aici. Pe de altă parte, l-a întrebat pe interlocutorul său care era atitudinea adoptată de Bismarck față de doleanța Rusiei.

Ion Ghica a înaintat cu această ocazie o scrisoare către lordul Derby în care a expus

Lordul Derby

locul României în cadrul Europei, din momentul în care a fost abolit protectoratul rusec și până la terminarea războiului ruso-turc din 1877-1878¹². Cea mai mare parte a scrisorii face referire la sudul Basarabiei, obținut în anul 1856 în urma deciziei Congresului de la Paris. Autorul menționează că la 1856 s-a obținut doar sudul Basarabiei, o mică parte din teritoriul anexat la 1812. De asemenea, se ia în discuție faptul că partea meridională a Basarabiei a fost întoarsă către România și că aceasta nu doar că aparține *ab antique* spațiului românesc, dar arată și „încrederea” pe care a acordat-o Europa românilor. Ulterior, s-a trecut la expunerea momentului „colaborării” ruso-române în timpul războiului purtat cu Imperiul Otoman. În urma Convenției din 4/16 aprilie 1877, Rusia garantase integritatea României. Drept „recompensă”, cabinetul de la Petersburg cerea sudul Basarabiei, ceea ce nu a fost consimțit întrucât nimeni din România nu-și dorea vreo „mutilare” a teritoriului românesc. Nici o „recompensă” teritorială nu ar fi fost agreată, următorul pas fiind cererea sprijinului Marii Britanii pentru a ajuta nou stat independent pe calea spre dezvoltare¹³.

În lunile martie-aprilie, ministrul de externe M. Kogălniceanu s-a putut familiariza cu atitudinea Marilor Puteri în chestiunea

retrocedării sudului Basarabiei. Dacă Germania arăta indiferență față de cine va fi „pose-sorul” sudului Basarabiei¹⁴, dar „sfătuia” în același timp să nu se „certe” cu Rusia¹⁵, Franța arăta ambiguitate și „simpatie” față de România. Italia considera că aceasta ar trebui să primească „compensația teritorială” – Dobrogea. În consecință, rămâneau două puteri: Austro-Ungaria și Marea Britanie. Cu toate acestea, în viziunea agentului român la Viena, Ion Bălăceanu, unica „speranță” a României o reprezenta cabinetul de la Londra, într-o problemă ce ținea de Dunăre¹⁶, idee susținută și de Calimaki-Catargi, trimis în misiune la Londra pentru a „sonda” poziția cabinetului Disraeli¹⁷.

Guvernul britanic și-a cunoscut opinia referitoare la prevederile Tratatului de la San-Stefano prin circulara lui Salisbury¹⁸, din 1 aprilie 1878, adresată reprezentanților britanici din Europa. Salisbury se referea și la modificările teritoriale cu impact asupra frontierelor din Balcani, scoțându-se în evidență beneficiile pe care le obținea Rusia. Printre acestea se numără: „cedarea Basarabiei impusă

României, extinderea Bulgariei până la Marea Neagră, anexarea portului Batum”, ceea ce ar fi asigurat „guvernului rus preponderență asupra a tot ce înconjoară Marea Neagră”¹⁹. M. Gorceakov a insistat pe ideea că nu există nici o corelație între cedarea sudului Basarabiei și libera navigație pe Dunăre, existând în acest sens Comisia Europeană a Dunării²⁰.

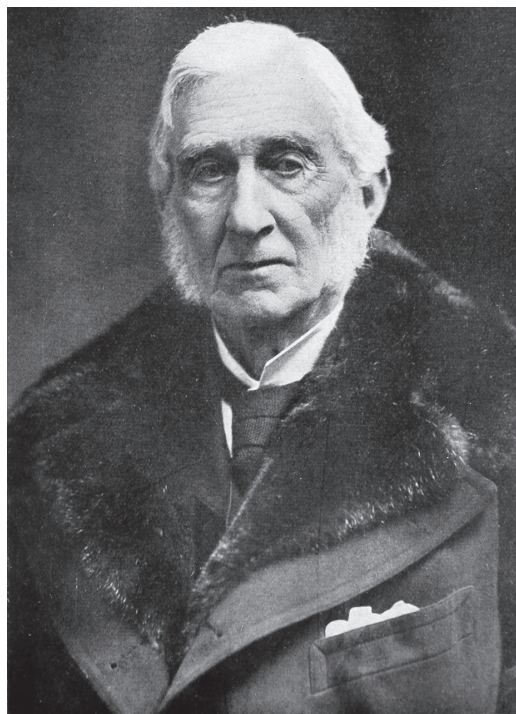
România avea și alte motive să se „încreadă” în Marea Britanie că va susține păstrarea sudului Basarabiei. Benjamin Disraeli, lord de Beaconsfield, într-un discurs plin de „însemnătate” din Camera Comunelor din 12 aprilie 1878, apăra drepturile României asupra Basarabiei, dar și eforturile diplomației engleze în 1856. Prim-ministrul britanic se exprima astfel: „Clauza tratatului de la Paris care cuprinde cesiunea Basarabiei către România a fost una dintre clauzele care l-au preocupat mai mult pe lordul Palmerston și pe care el o consideră cea mai importantă. Această clauză implică libertatea navigației pe Dunăre; și iată de ce lordul Palmerston socotea că se tranșa o chestie de interes european și nu numai o simplă chestie de

Tratatul de la San-Stefano

interes local”²¹. Pe de altă parte, secretarul de stat, lordul Salisbury, nu dădea nici o „șansă” României de a păstra Basarabia. Acest fapt rezulta dintr-o discuție purtată cu agentul diplomatic al României la Paris, N. Calimaki-Catargi, care era de părere că „anumite probleme care interesează mai mult Anglia și că, dacă va interveni un aranjament asupra acestor puncte esențiale, că nu va merge până la a lua armele numai pentru noi (pentru români)”²². La scurtă vreme, același Salisbury, într-o notă adresată consulului general britanic la București, E. Mansfield, scria despre faptul că Londra va susține integritatea teritorială a României²³. Observăm „jocul dublu” al cabinetului de la St. James, care pe o parte susținea demersurile României de a-și păstra integritatea teritorială, însă pe de altă parte arăta indiferență sau „cataloga” problema basarabeană „neinteresantă” pentru Londra. Acest aspect se va accentua în luna mai, când Marea Britanie se va înțelege în secret cu Rusia și va renunța foarte „ușor” la un teritoriu pentru care în 1856 trimise nave în Marea Neagră, drept măsură coercitivă.

În luna mai, colonelul Mansfield este înlocuit la București cu Wiliam Arthur White, care venea din funcția de consul britanic de la Belgrad²⁴. Acesta sosea în România într-o perioadă dificilă, când diplomații români încercau să obțină participarea la negocierile de pace de la Berlin pentru a-și expune punctul de vedere, mai ales în problema Basarabiei. În epocă, acesta era perceput drept un „aprig” susținător al anihilării influenței ruse în Balcani, iar rapoartele sale diplomatice vor scoate în prim-plan atitudinea României față de „aliatul” – Imperiul Rus. În instrucțiunile adresate acestuia din 4 mai, lordul Salisbury scria că prezența acestuia va fi de un real folos în timpul „crizei orientale” și să încurajeze atitudinea României²⁵. Era o referință indirectă la chestiunea sudului Basarabiei, unde România căuta sprijinul Marii Britanii în special. În realitate, diplomația britanică nu era gata să dea nici măcar o „garanție” României în problema Basarabiei. Henry George Elliot²⁶, ambasadorul englez la Viena, arăta fermitate în chestiunea retrocedării sudului Basarabiei către Imperiul Rus. În viziunea acestuia, atât prințul Carol, cât și Cabinetul de Miniștri cunoșteau „dorința” Petersburgului de a recupera teritoriul pierdut

Henry George Elliot

în 1856. În consecință, România a făcut „alianță cu ochii deschiși”, iar Europa nu va „merge la război de dragul de a salva România de a fi furată de aliatul său”²⁷. Observăm o atitudine duplicitară a cabinetului de la Londra care în realitate „jongla” între a da „speranțe deșarte” și a „încuraja” demersurile României care i-ar fi permis păstrarea teritoriului basarabean.

Deși pe plan internațional România continua demersurile diplomatice pentru a păstra sudul Basarabiei, în „culise” se negocia o înțelegere „monstruoasă” pentru cabinetul de la București. Ca urmare a discuțiilor purtate între Salisbury și Petru Șuvalov²⁸, ambasadorul rus la Londra, la 18/30 mai 1878 s-a ajuns la semnarea unui acord, prin care guvernul britanic accepta „cu profund regret” cedarea Basarabiei către Rusia²⁹. În viziunea cabinetului de la Londra, Austro-Ungaria ar trebui să-și ia responsabilitatea asupra „afacerii Dunării și a României”, iar reanexarea sudului Basarabiei nu afectează interesele britanice³⁰. Această viziune a Londrei nu s-a conturat odată cu venirea la conducerea ministerului de externe, lordul Salisbury, la 2 aprilie, ci mult mai devreme

în timpul lordului Derby la 15/27 martie. Era recunoscut faptul că retrocedarea Basarabiei către Imperiul Rus ar fi o încălcare flagrantă a Tratatului de la Paris din 1856, moment când s-a urmărit scoaterea Rusiei de la Dunăre. La 1878, Marea Britanie considera problema Dunării și a Basarabiei de interes austriac³¹. Dacă la un moment dat, B. Disraeli considera problema basarabeană una de importanță vitală, așa cum fusese pentru Palmerston în 1856, în 1878 acesta și-a schimbat poziția. Cabinetul de la Londra a informat Petersburgul că nu are nici o intenție să „protesteze” la această retrocedare a sudului Basarabiei, fiind un teritoriu ocupat de 130.00 de locuitori³², deci „nesemnificativ” pentru interesele Albionului.

În realitate, lucrurile nu stăteau întocmai. La 6 iunie este semnat un acord între Marea Britanie și Austria³³. Semnatarii acestei înțelegeri erau contele Andrassy, ministrul de externe al Austro-Ungariei, și Henry Elliot, ambasadorul Marii Britanii la Viena. În linii generale, cabinetele de la St. James și Balplatz aveau scopul de a limita expansiunea rusă în peninsula Balcanică. În articolul adițional, cel mai important în viziunea noastră, exista ideea ca Dobrogea să nu devină teritoriu rusesc³⁴. Așadar, are loc „reconcilierea” a doi adversari

redutabili care nu se înțeleseseră în „problema Dunării”. Această situație se datora poziției de riverană la Dunăre, recâștigate de Rusia.

Cu toate că România nu a fost admisă în calitate de „participantă” la lucrările Congresului de la Berlin, Ion C. Brătianu și M. Kogălniceanu sunt trimiși să protesteze împotriva „tranzacționării” sudului Basarabiei. La 1/13 iunie se deschide la Berlin³⁵ unul dintre cele mai „briliante întruniri a timpurilor moderne”³⁶, rivalizând cu congresele de la Viena și Paris. „Amfritrionul” acestei întruniri era cancelarul german Otto von Bismarck.

Deși Brătianu și Kogălniceanu nu aflaseră despre „aranjamentul” ruso-britanic, în „culise” cei doi au „bătut la ușile” multor plenipotențieri. Majoritatea au arătat „simpatie” cauzei românești. Răspunsul cel mai tranșant a venit însă din partea lordului de Beaconsfield: „vorbiți de ingratitudine? Ce voiți, în politică ingratitudinea este adesea prețul celui mai bun serviciu”³⁷. Potrivit ministrului de externe Kogălniceanu, acesta a fost semnul că Marile Puteri au hotărât „amputarea” României.

Chiar dacă au existat aceste înțelegeri semnate cu puțin timp înainte de începerea lucrărilor Congresului de la Berlin, iar principalele

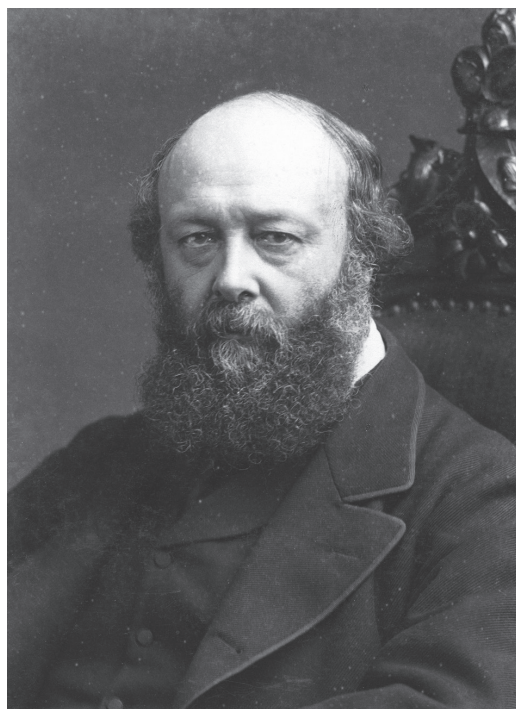
Congresul de la Berlin

chestiuni fuseseră soluționate, opoziția Marii Britanii nu a fost una de „paradă”³⁸. Diplomatiile britanici aflați în capitala Germaniei s-au dovedit în „ceasul al 12-lea” intransigenți la aflarea faptului că înțelegerea cu Rusia însemna de fapt că Rusia devine stăpână la Dunăre. Mai mult decât atât, rivalul lordului Beaconsfield, Edward Gladstone, declara fără echivoc că guvernul britanic „vânduse libertatea Basarabiei către Rusia”³⁹.

Una din ședințele cele mai importante ale congresului de la Berlin a avut loc la 17/29 iunie 1878. Era ședința în care urma să se discute articolele din Tratatul de la San-Stefano referitor la România. Lordul Salisbury a luat cuvântul, declarând, după ce delegații greci și-au expus punctul de vedere, că o „națiune care reclamă provincii străine”⁴⁰, România, ar trebui să fie ascultată, pentru că aceasta nu dorește decât să păstreze ce-i aparține. Primul care s-a asociat acestei idei a fost plenipotențiarul italian Luigi Corti. Aceeași idee o „împărtășeau” contele Andrassy și ministrul de externe francez, Waddington. Cei mai reticenți la propunerea diplomatului britanic au fost Bismarck și contele Șuvalov, declarând la „unison” că acest lucru ar îngreuna lucrările congresului, fiind știută poziția reprezentanților principelui Carol la Berlin. În cele din urmă, după câteva schimburi de opinii, se ia decizia ca reprezentanții români să fie „ascultați” la areopagul berlinez⁴¹. În cadrul aceleiași ședințe, s-au discutat și alte probleme, precum cele referitoare la independența României, cea mai importantă fiind schimbul de replici purtate între Salisbury cu plenipotențiarul rusi despre la sudul Basarabiei. Inițiativa acestei discuții a aparținut din nou plenipotențiarului britanic. În viziunea acestuia, retrocedarea sudului Basarabiei era o „imixtiune în Tratatul din 1856”⁴² care avea drept scop garantarea liberei navigații pe Dunăre. Lordul Beaconsfield „deplângea acea ingerință în Tratatul de la Paris”⁴³ și „protesta” împotriva aceluia lucru, în timp ce restul plenipotențiarilor au declinat orice intervenție în această problemă. Fiind „singur” în această chestiune și urmărind, pe de altă parte, interesele Marii Britanii de a păstra libera navigație pe Dunăre, a cerut explicații din partea plenipotențiarilor ruși. Atât cancelarul Mihail Gorceakov, cât și Șuvalov au declarat

că reanexarea sudului Basarabiei către Rusia nu va perturba libera navigație pe Dunăre. Aceștia au „apelat” și la alte explicații, precum că problema Basarabiei era una de „ambitie de interes și onoare”, care-l „mulțumiră” pe lordul Beaconsfield.

Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu și-au expus punctele de vedere în timpul ședinței din 19 iunie / 1 iulie⁴⁴. Cel dintâi a luat cuvântul ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu. Acesta a reușit să facă o incursiune în problema Basarabiei, începând cu geneza acestuia, anul 1812⁴⁵. A vorbit despre anulul 1856, când sudul Basarabiei a fost încredințat Principatului Moldovei, drept „act de echitate” a Europei. Ministrul român de externe adăuga și faptul că semnarea convenției ruso-române din 4/16 aprilie 1877 garanta integritatea teritorială a României, iar „aliatul” de la răsărit încălcase flagrant acest angajament. Ion C. Brătianu a insistat asupra aceluiași argumente, subliniind că acceptarea de către România a desprinderii părții de sud a Basarabiei de la trupul țării ar însemna o lovitură greu de acceptat pentru națiunea română și necredința pe viitor în tratatele internaționale⁴⁶, dar în același timp

Lordul Salisbury

această cedare s-ar resimți asupra „autonomiei, independenței și suveranității” tănărului stat român⁴⁷.

Discursurile admirabile ale celor doi mari patrioți români nu au avut nici un efect asupra diplomaților prezenți la Berlin, din moment ce congresul decisese soarta celor 3 județe din sudul Basarabiei.

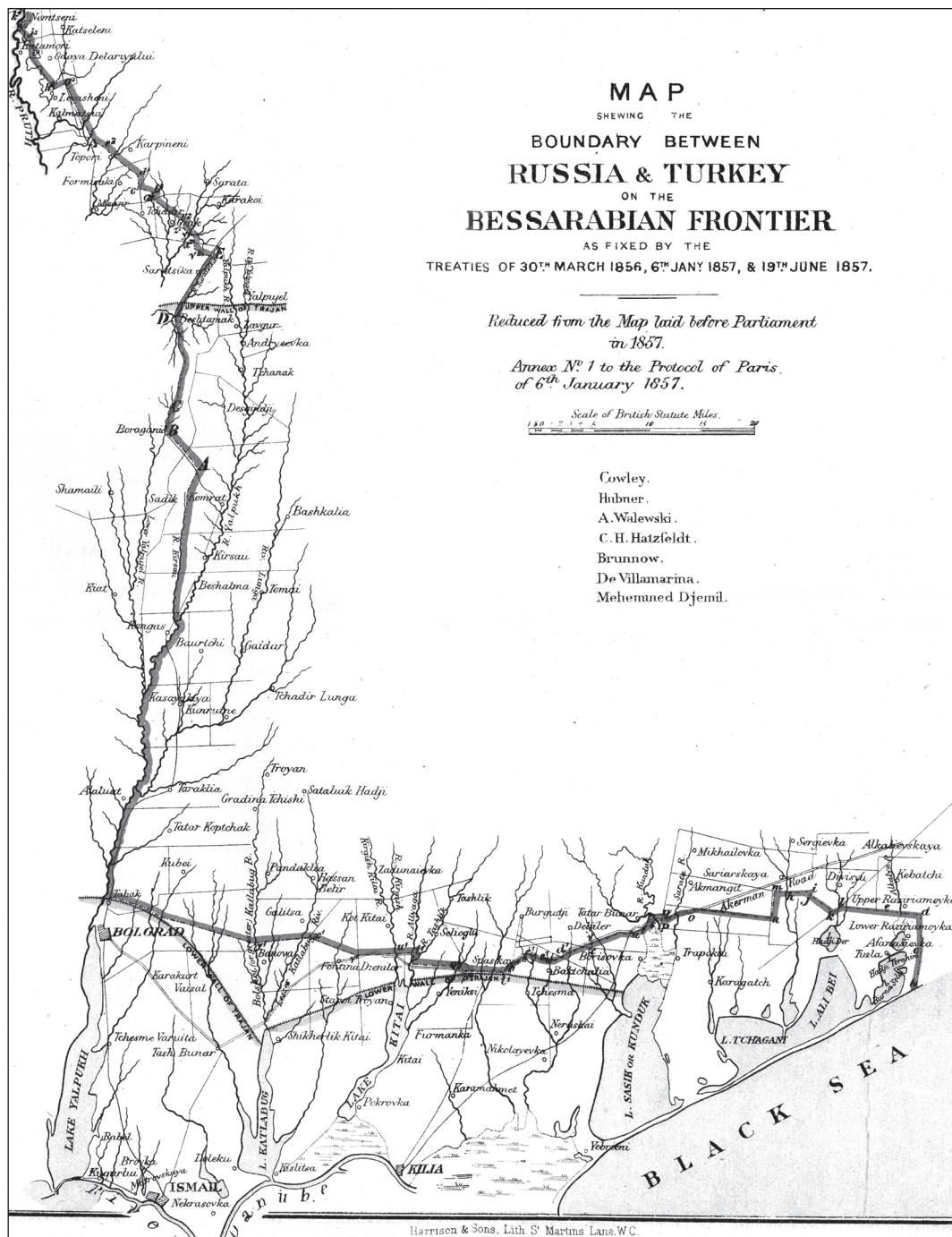
Parlamentul britanic și chestiunea Basarabiei (mai-august 1878)

Chestiunea sudului Basarabiei a ocupat un loc important în dezbaterile celor două camere ale Parlamentului britanic. Vom încerca să aducem în prim-plan schimbul de opinii ce a avut loc în intervalul mai – august 1878. Este o perioadă destul de semnificativă, deoarece în Parlamentul britanic se discută înțelegerea secretă dintre Marea Britanie și Imperiul Rus și implicit ecourile cedării sudului Basarabiei de către România către „aliatul” din război. În cadrul ședinței din 27 mai, viconte Cardwell⁴⁸ s-a adresat secretarului de stat, lordul Salisbury, cerându-i să prezinte detalii cu privire la negocierile avute cu cabinetul de la Petersburg, despre o eventuală „înțelegere” în contextul apropierei lucrărilor congresului de la Berlin. Lordul Salisbury nu a adus multe explicații, dar a dat de înțeles că în timpul negocierilor purtate cu ambasadorul Rusiei la Londra, Șuvalov, s-a ajuns la un consens. Prin urmare, se făcea aluzie un „aranjament profitabil” pentru ambele puteri⁴⁹. Problema sudului Basarabiei a fost adusă în discuție de către Earl of Redesdale⁵⁰, văzută drept o știre care face „senzație” în lumea diplomatică și presa vremii. În viziunea acestuia, doleanța Rusiei de a primi înapoi cele trei județe din sudul Basarabiei constituie o problemă ce necesită atenția cancelariilor europene⁵¹. Iată așadar un exemplu concret că existau „voci” în parlamentul britanic care nu considerau oportună cedarea sudului Basarabiei către Imperiului Rus. Aceste discuții preliminare din Parlamentul britanic înainte de congresul de la Berlin, dar și celelalte care vor urma, arată că problema Basarabiei își găsea ecou pe agenda zilei.

În timpul ședinței din 3 iunie a Camerei Lorzilor, Earl Grey de data aceasta⁵², s-a adresat lordului Salisbury, invitându-l să

comenteze știrea apărută în periodicul britanic „The Globe”. Prestigiosul ziar titra fără „rețineri” că Marea Britanie și Rusia au ajuns la un acord cu Imperiul Rus în ceea ce privește preliminariile păcii⁵³. Salisbury a răspuns „evaziv”, declarând că această știre nu era autentică. Earl Grey nu a crezut în „spusele” secretarului de stat britanic, declarând că nu putea înțelege cum Albionul sprijinea demersul Imperiului Rus de a primi cele trei județe din sudul Basarabiei. Acesta considera că ar fi „monstruos”⁵⁴ ca guvernul britanic să susțină o asemenea pretenție teritorială a Rusiei pe seama aliatului său România. Acest schimb de replici arată că existau oameni politici britanici care erau împotriva cedării sudului Basarabiei către Imperiul Rus. Reamintim în acest context că, în 1856, Marea Britanie susținuse cedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldovei, iar la 1878 nu putea susține că ar fi „agreat” în totalitate reîntoarcerea către Petersburg. Mai mult decât atât, în 1856, cabinetul de la Saint-James, cu riscul ruperii alianței cu Franța, a susținut această idee.

După semnarea tratatului de la Berlin, în Parlamentul britanic continuau dezbaterile cu privire la urmările acestuia, fiind analizată deopotrivă atât „binefacerile” dar și „fărădelegile” sancționate de forul european. În luna august a anului 1878, George Campbell atrăgea atenția asupra „nedreptății” ce i s-a făcut României la congresul de la Berlin, referindu-se clar la problema celor trei județe din sudul Basarabiei⁵⁵. Acesta adăuga că regele Carol I nu ar trebui să fie de acord cu acest „furt” de teritoriu, parte integrantă a României. Se aducea în discuție tratatul de la 16 aprilie 1877, între România și Rusia, iar printre cele mai importante clauze se număra cea cu privire la respectarea integrității teritoriale a României, clauză pe care Rusia nu a respectat-o. Nu se cunoaște momentul în care Rusia și-a arătat intențiile de a lua cele trei județe din sudul Basarabiei intrate componența Principatului Moldovei prin tratatul de la Paris din 1856. Că s-a întâmplat la începutul sau sfârșitul războiului nu mai contează. Cert este că Rusia a așteptat congresul de la Berlin pentru a legitima acest fapt. Parlamentarul britanic a arătat într-o manieră certă că Rusia a căutat „prietenia” României doar pentru a-și îndeplini scopurile sale în estul

Cahul, Bolgrad și Ismail

Europei, mai ales sudul Basarabiei, pierdut în urma războiului Crimeii, ceea ce era considerat de diplomații ruși o chestiune de „onoare”.

Aflat în opoziție, E. Jenkins, în mod „surprinzător”, ținea partea Rusiei, care amputase din teritoriul României sudul Basarabiei. Explicațiile date de acesta, la prima vedere dar și analizate minuțios, erau „aberante”, referindu-se la faptul că din momentul 1812 până la 1856, Basarabia întreagă aparținuse Rusiei⁵⁶. Acesta uita însă să menționeze faptul că Basarabia a făcut înainte de 1812 parte integrantă din Moldova, iar Rusia a anexat-o în mod fraudulos. E. Jenkins încerca să convingă audiența de faptul că nu este ceva „dezonorabil” pentru Rusia de a lupta pentru un teritoriu ce aparținea ei. Referindu-se și la momentul 1856, acesta considera că marile puteri au cerut Rusiei să cedeze doar partea din Basarabia, pentru a facilita libera navigație pe Dunăre⁵⁷. Încheind aprecierile în problema sudului Basarabiei, Jenkins a făcut referire la memorandumul țarului Alexandru al II-lea remis atașatului militar britanic în care se regăsea faptul că cedarea teritoriul pierdut la 1856 era una din condițiile de bază care vor sta la baza preliminarilor de pace și pentru care Rusia insistă. În consecință, acesta apreciază că Rusia a acționat într-o manieră „onorantă” pentru a-și recăpăta teritoriul pierdut⁵⁸.

O altă voce care și-a exprimat succint punctul de vedere în chestiunea sudului Basarabiei a fost Morgan Lloyd din Camera Comunelor. Acesta nu susținea în mod particular Rusia sau România, ci mai degrabă a criticat maniera de a se „comporta” a cabinetului de la Petersburg față de aliatul său. El aprecia că Rusia este îndreptățită să ceară un teritoriu care a făcut parte integrantă din 1812. Nici acest reprezentant în parlamentul britanic nu făcea referință la teritoriul basarabean ca parte integrantă a Moldovei, ceea ce denotă superficialitate în aprecieri, fără o analiză, în prealabil. Morgan Lloyd recunoaște în ciuda acestor aprecieri că Rusia a procedat „dezonorant” față de aliatul România, căruia i-a garantat integritatea teritorială⁵⁹.

Discuțiile din Parlamentul britanic arată că problema Basarabiei a avut ecouri și după semnarea Tratatului de la Berlin. În pofida unor „jocuri de culise” ale diplomației britanice, Foreign

Office-ul a conștientizat că nu poate lăsa Rusia ca stăpână incontestabilă la Dunăre. A rezultat aceea înțelegere secretă cu Austro-Ungaria. În linii generale, se poate afirma că poziția Marii Britanii în chestiunea sudului Basarabiei a fost una „duplicitară”, pe de o parte susținea România, pe de altă parte „răpea” orice speranță guvernului de la București. Cu toate acestea, nu trebuie să uităm faptul că anume plenipotențiarul Marii Britanii a pus în discuție la Congresul de la Berlin această retrocedare teritorială. Lordul Salisbury a avut „curajul” să înfrunte Rusia, cerând explicații într-o problemă care își regăsea soluționarea în spatele „ușilor închise” de la Londra în luna mai.

NOTE

¹ Nichita Adăniloae, *Relațiile Româno-Ruse în anii 1876-1878*, „Studii și Articole de Istorie”, LXXVII, 2011, p. 35-51; Vasile Maciu, *Tratatul pentru încheierea Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877*, în „Muzeul Național”, nr. 4, 1978, pp. 17-24; Mircea Dumitriu, *Despre conținutul și semnificația Convenției Româno-Ruse din 4/16 aprilie 1877*, în „Muzeul Național”, nr. 4, 1978, p. 189-194.

² Gheorghe I. Brătianu, *Le Problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au congrès de Berlin*, Bucarest, 1928, pp. 39-49; Ion Varta, *Rusia și Chestiunea Basarabească în perioada Războiului Ruso-Româno-Turc (1877-1878)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 3, 1992, p. 5-11; *Idem*, *Rusia și chestiunea basarabească în perioada războiului pentru independență*, în „Revista Istorică”, nr. 7-8, 1992, pp. 735-751; Adrian-Bogdan Ceobanu, *Problema Basarabiei în contextul Războiului de Independență*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, nr. V-VI, 2007 p. 186-188; Sorin Liviu Damean, *Atitudinea României față de Tratatul de Pace Ruso-Turc de la San-Stefano (1878)*, în *Analele Universității Creștine „Dimitrie Cantemir, Seria Istorie*, an. 1, nr. 1, 2010, pp. 93-97; *Idem*, *Problema Sudului Basarabiei la nivelul relațiilor româno-ruse (1878)*, în „Studii și Articole de Istorie”, LXXVII, 2011, p. 52-64; Igor Sava, *Congresul de Pace de la Berlin, Independența României și sacrificarea Basarabiei*, în *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, coord. Sergiu Musteață, Chișinău, Editura Pontos, 2012, p. 129-140; Dumitru Vitcu, *Sudul Basarabiei în ecuația schimbului teritorial impus României în anul 1878*, în *Basarabia – 2012. Problemă națională, implicații internațională*, coord.

Gheorghe Cliveti, Gheorghe Cojocaru, București, Editura Academiei Române, 2014, p. 562-582.

³ Ion Varta, *Rusia și Chestiunea Basarabeană în perioada Războiului Ruso-Româno-Turc (1877-1878)*... p. 738-739.

⁴ Charles Edward Mansfield (1828-1907), colonel și diplomat britanic. Consul general la București (1876-1878).

⁵ Pentru detalii asupra activității acestuia a se vedea: Sorin Liviu Damean, *Consulul englez la București, Charles Edward Mansfield, și criza orientală (1876-1878)*, în „Analele Universității din Craiova. Istorie”, an. XIII, nr.2 (14), 2008, p. 299-312.

⁶ Edward Henry Stanley, al 15 conte de Derby (1826-1893), om de stat britanic. Secretar de stat pentru afacerile străine în două rânduri (1866-1868; 1874-1878).

⁷ Mansfield către Derby, București, 6 februarie 1878. The National Archives of the United Kingdom, Public Record Office (în continuare F. O), 78/2833, f. 37.

⁸ *Ibidem*, f. 38.

⁹ *Ibidem*, f. 38 v.

¹⁰ Mansfield către Derby, București, 7 februarie 1878. Arhivele Naționale Române, Colecția Microfilme, Anglia, rola 115, c. 41.

¹¹ Ion Ghika către M. Kogălniceanu, Londra, 27 februarie 1878. *Acte și Documente din corespondența diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resbiul Independenței României 1877-1878*, fasc. I, volume I, Bucuresci, 1893, P. 43.

¹² Scrisoarea lui Ion Ghika către lordul Derby din 2 martie 1878. *Ibidem*, p. 44.

¹³ *Ibidem*, p. 46-47.

¹⁴ Într-o telegramă a consulului britanic Mansfield adresată lui Salisbury, acesta aducea în atenție vizita lui Brătianu la Berlin. Acesta nu a fost primit de împăratul german, iar cancelarul Bismarck i-a sugerat să se înțeleagă cu Rusia. Mansfield către Salisbury, București, 12 aprilie 1878. F. O. 78/2883, f. 120-120 v.

¹⁵ I. C. Brătianu scria de la Berlin poziția cancelarului german: „Reluarea Basarabiei e pentru Rusia o condiție sine qua non și părerea lui este că trebuie încetată rezistența”. Gheorghe I. Brătianu, *Bismarck și Ion C. Brătianu*, în „Revista Istorică română”, an V-VI, 1935-1936, p. 91.

¹⁶ Constantin Ardeleanu, *Evoluția intereselor economice și politice britanice la gurile Dunării (1829-1914)*, Brăila, Editura Istros, 2008, p. 146.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Robert Gascoyne-Cecil, al treilea Marchiz de Salisbury (1830-1903), om de stat britanic, secretar de stat pentru afacerile străine (1878-1880; 1885-1886; 1887-1892; 1895-1900); prim-ministru (1885-1886; 1886-1892; 1895-1902).

¹⁹ Ștefan Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1982, p. 11.

²⁰ Spiridon Focas, *The Lower Danube: in the southeastern european political and economic complex from antiquity to 1948*, East European Monographs, New-York, 1987, p. 346.

²¹ Emil Diaconescu, *România la Congresul de la Berlin*, în „Însemnări Ieșene”, IV, nr. 6, 1939, pp. 16-17.

²² Vasile Cristian, *România și Congresul de la Berlin (1878)*, în *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1986, p. 315.

²³ Salisbury către Mansfield, 24 aprilie 1878. *Uricariul. Cuprindetoriu de Hrisoave, anaforale și alte acte din suta a XVIII și XIX*, vol. XII-XIII, Iași, 1889, p. 204.

²⁴ Sorin Liviu Damean, *Diplomatul englez William Arthur White și România (1878-1884)*, în „Analele Universității Ovidius din Constanța. seria Istorie”, nr. 9, 2012, p. 51.

²⁵ Salisbury către White, Londra, 4 mai 1878. H. Sutherland Edwards, *Sir William White. For six years ambassador at Constantinople. His life and correspondance*, London, 1902, p. 134.

²⁶ Henry George Elliot (1817-1907), diplomat britanic. A început cariera diplomatică ca atașat la Petersburg. Secretar de Legație la Viena (1853-1858), Ministru la Neapole; Ambasador la Constantinopol, Viena.

²⁷ Elliot către White, Viena, 17 mai 1878. H. Sutherland Edwards, *op. cit.*, p. 136.

²⁸ Richard G. Weeks, Jr., *Peter Shuvalov and the Congress of Berlin: a reinterpretation*, în „The Journal of Modern History”, vol. 51, nr. 1, march. 1979, p. 1055.

²⁹ „Le Gouvernement de Sa Majesté Britannique croirait devoir constater son profond regret pour le cas où la Russie insisterait définitivement sur la rétrocession de la Bessarabie. Comme il est cependant suffisamment établi que les autres Signataires du Traité de Paris ne sont pas prêts à soutenir par les armes la délimitation de la Roumanie stipulée dans ce Traité, l'Angleterre ne se trouve pas assez immédiatement intéressée dans cette question pour qu'elle soit autorisée à encourir seule la responsabilité de s'opposer au changement proposé, et ainsi elle s'engage à ne pas contester la décision définitive de la Russie en ce qui concerne la rétrocession de la Bessarabie”. H. Sumner, *Russia and the Balkans*, Oxford, 1937, p. 648.

³⁰ Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian National State, 1821-1878*, Cambridge University Press, 1984, p. 278; Idem, *Russia and the reacquisition of southern Bessarabia, 1875-1878*, p. 229.

³¹ Harold Temperley, Lilian M. Penson, *Foundations of British Foreign Policy*, Cambridge University Press, 1938, p. 370.

³² R. W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and Eastern Question. A study in diplomacy and party politics*, New York, 2012, p. 334.

³³ William A. Gaud, *The Anglo-Austrian agreement of 1878*, in „English Historical Review”, Vol. XLI, Issue CLXI, January 1926, p. 108-112.

³⁴ W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after. A diplomatic history of the Near Eastern settlement 1878-1880*, second edition, London, 1963, p. 26.

³⁵ Kenneth Allen Shafer, *The Congress of Berlin of 1878: its origins and consequences*, Portland State University, 1989, p. 49.

³⁶ Wiliam Langer, *European alliances and alignments, 1871-1890*, New York, p. 1956, p. 150.

³⁷ N. Iorga, *Politica externă a Regelui Carol*, București, 1923, p. 303-304.

³⁸ Constantin Ardeleanu, *op. cit.*, p. 151.

³⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 309.

⁴⁰ Protocole No. 9, séance du 29 juin 1878. *Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin*, Paris, 1878, p.155.

⁴¹ *Ibidem*, p. 156.

⁴² W.N. Medlicott, *op. cit.*, p. 89.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Protocole No. 10, séance du 1er juillet 1878. *Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin..* p. 158.

⁴⁵ *Congresul din Berlin. Acte și Discursuri ale plenipotențiarilor Înălțimei sale Carol I Domnul României*, București, 1878, pp. 9-10.

⁴⁶ Liviu Brătescu, *I. C. Brătianu și politica externă a României (1866-1888)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 226.

⁴⁷ Frederick Kellogg, *Drumul României spre independență*, Iași, Institutul European, 2002, p. 271.

⁴⁸ Edward Cardwell, 1st viconte Cardwell (1813-1886), om politic britanic. Secretar de stat al războiului (1868-1874).

⁴⁹ „Hansard Debates”, 27 mai 1856, p. 721. The Eastern Question-Negotiations for a Congress.

⁵⁰ John Freeman-Mitford, 1st Earl of Redesdale (1805-1886), om politic britanic, membru al Casei Lorzilor.

⁵¹ Earl de Redesdale declara că problema Basarabiei este una importantă: „Now, it appears to me that this matter of such intense importance, not merely in reference to the Treaty of San Stefano, but in regard to International Law, and all former Treaties, and the demand is, in itself, so preposterous, that

not this country only, but every civilized country in the world, ought to protest against it”, *Ibidem*, p. 722.

⁵² Henry Grey, 3rd Earl Grey (1802-1894), om politic britanic, membru al Partidului Liberal. Secretar la Ministerul de Război (1835-1839).

⁵³ În negocierile secrete care au avut loc între Salisbury și Șuvalov acesta din urmă ceruse ca sudul Basarabiei să revină din nou în componența Imperiului Rus, lucru la care s-a subscris secretarul de stat britanic. Acesta constituia pentru Rusia unul din punctele de bază care vor stabilirea preliminariilor păcii.

⁵⁴ „Hansard Debates”, 3 iunie 1878, vol. 240, p. 1061. The Eastern Question-Alleged agreement between England and Russia.

⁵⁵ Hansard Debates, 14 august 1878, vol. 242, pp. 2004-2005.

⁵⁶ Hansard Debates, 14 august 1878, vol. 242, p. 2007.

⁵⁷ „With respect to the retrocession of Bessarabia to Russia, he was bound to say that, looking at the whole facts of the case, he did not see how Her Majesty s Government could have taken any very decided stand on that question. The injustice, if any, which was thereby done was very small indeed. The cession of Bessarabia to Russia was accomplished in 1816, under the Treaty of Bucharest, and it was confirmed by a subsequent Treaty of 1827. From 1816 to 1856, Russia had possession of the whole of Bessarabia; and the object in view in taking in the latter year of this small slice of territory from Russia was simply to drive her back from the Pruth and the Danube. That might have been good policy; but, on the other hand, everyone must feel that it was no unnatural thing that Russia should desire to effect this rectification of her frontier when the opportunity arose”, *Ibidem*.

⁵⁸ „Looking at the matter abstractly, there would not appear from the arrangement entered into by Russia and Roumania at the outset of the war to be anything dishonourable in the desire of Russia to get back this piece of territory which she lost in 1856, and for which Roumania had not shed a single drop of blood” *Ibidem*.

⁵⁹ Morgan Lloyd declara: „As to Bessarabia, it might be quite natural that Russia should desire to get it back; but she should have done so with the goodwill of the country that possessed it. As it was, Russia had acted dishonourably, and violated the first principles of justice in taking Bessarabia from her Ally”. *Ibidem*.

REVENIREA DOBROGEI LA ROMÂNIA, CONSECINȚĂ A RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ (1877-1878). PERSONALITĂȚI MARCANTE ALE AUTORITĂȚILOR DOBROGENE DUPĂ 1878: PREFECTUL REMUS OPREANU

CERASELA MOLDOVEANU *

Abstract

At the Congress of Berlin of 1878, Romania came into full possession of Dobrogea, an old Romanian province that had long been ruled by the Ottoman Empire. Its takeover represented a major challenge for the country's leadership and for the Romanian political class, in general. One of the most important local leaders of Constanța County was Remus Opreanu, who was appointed prefect of the county immediately after the takeover. He proved to be a remarkable personality of that period, possessing genuine administrative and organizational skills. His name is associated with numerous modernization projects of the province of Dobrogea, in general, and of Constanța County, in particular: legislative, urban, confessional, cultural, etc. He represented a symbol of the stability, progress and democratization of the heterogeneous ethnic space of Dobrogea.

Keywords: Dobrogea, prefect, Remus Opreanu, integration, modernization

Tratatul de pace de la San Stefano și Berlin (1878)

Sfârșitul războiului ruso-otoman (1877-1878) și proclamarea independenței de stat au adus în plan politico-diplomatic și geo-strategic o nouă configurație statală a României, dar și a statelor balcanice. Schimbarea s-a produs, inițial, prin tratatul de la San Stefano (19

februarie / 3 martie 1878), încheiat între Rusia și Imperiul Otoman, fără ca statele din sud-estul Europei să participe la discuții, în pofda faptului că fuseseră implicate în conflict. În prevederile Tratatului se stipula recunoașterea independenței Serbiei și Muntenegrului, autonomia Bulgariei și autonomia Bosniei și Herțegovina. Turcia urma să plătească Rusiei

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

despăgubiri de război și să cedeze patru regiuni din Caucaz. În articolul 5 al tratatului se preciza recunoașterea independenței României. Imperiul Rus recunoștea independența României, dar, în pofida Convenției semnate în aprilie 1877 cu guvernul român, prin care Imperiul Țarist se angaja să respecte integralitatea teritorială a statului român, acesta a impus țării noastre retrocedarea județelor Cahul, Ismail, Bolgrad din sudul Basarabiei, care fuseseră restituite anterior statului român prin Congresul de la Paris din 1856. Pretențiile Imperiului Rus asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, vizând și o extindere spre gurile Dunării și mare, au constituit încă înainte de San Stefano una din provocările diplomatice majore pe care regatul României trebuia să le rezolve într-o manieră cât mai echilibrată. În raportul generalului Iancu Ghica, trimisul extraordinar al României la Petersburg, din 14/26 ianuarie 1878, către Mihail Kogălniceanu, ministrul de Externe al țării, era specificat faptul că Imperiul Țarist propunea reluarea Bolgradului, Cahulului și Ismailului, cedând Delta Dunării și Dobrogea până la Kiustendje (n.n.Constanța de azi)¹. Ideea preluării și administrării unui teritoriu sălbatic, în aparență sărăcăcios, cu un mozaic etnic atât de eterogen, a creat panică în rândul autorităților române. Chiar ministrul de Externe al țării, Mihail Kogălniceanu, în memoriul înaintat agenților diplomatici ai României, la 25 februarie / 9 martie 1878, considera stăpânirea Dobrogei „o încurcătură, o povară și poate un pericol permanent”². În raportul trimis în țară de reprezentantul diplomatic român la Roma, Mihail Georgiade-Obedenaru, la 11/23 iunie 1878, se relatea una dintre discuțiile purtate cu fostul secretar general al Italiei, contele Giuseppe Tornielli. Acesta din urmă, nedumerit de atitudinea autorităților române care nu acceptau condițiile impuse prin Tratat, de a primi Dobrogea, a subliniat importanța strategică a acestui teritoriu, insistând asupra porturilor Sulina și Kiustendje. Obedenaru i-a răspuns: „(...) lăsând la o parte felul populațiilor eterogene din Dobrogea, este evident faptul că am fi constrânși să cheltuim milioane pentru a construi pod pe Dunăre și mai ales de a face din Constanța un port folositor. După ce acestea ar fi făcute, bulgarii, împinși și susținuți de Rusia, vor revendica

Dobrogea”³. În mare măsură, temerile guvernului de la București erau întemeiate pentru că Rusia țaristă a condiționat părăsirea teritoriului românesc de posibilitatea de a-și construi, în zona dintre Dunăre și Mare, drumuri militare sau debarcadere în porturi, purtându-se, practic, ca adevărate trupe de ocupație⁴.

Aceste schimbări teritoriale au nemulțumit profund autoritățile române, care au protestat de mai multe ori fără rezultat, tensionând relațiile dintre cele două state.

De cealaltă parte, atât cancelariile marilor puteri cât și Serbia au fost nemulțumite de implicațiile privind evoluția raporturilor internaționale, modul în care Imperiul Țarist și-a extins influența în Balcani și Caucaz, în timp ce Serbia vedea în apariția unei Bulgarii extinse o piedică serioasă în menținerea intereselor sale în fostele și actualele teritorii otomane, Macedonia și Tracia. Revizuirea Tratatului de la San Stefano s-a realizat, la dorința Marilor Puteri, la Congresul de la Berlin (1/13 iunie – 1/13 iulie 1878), care a mai temperat din exigențele și pretențiile Rusiei țariste, încercând să aducă un anumit echilibru „strategic” în relațiile și așa tensionate dintre țările balcanice și beligeranții războiului din 1877-1878. Prin Tratatul de la Berlin a rezultat divizarea spațiului bulgar în două părți: partea de nord devenea principatul Bulgariei, tributar Porții Otomane, condus de un principe creștin, și partea sudică, Rumelia Orientală (Tracia de nord), care rămânea provincie otomană, însă autonomă și condusă de un guvernator creștin numit de Poarta Otomană. Aceasta a fost anexată Principatului Bulgariei în septembrie 1885.

Pentru România, în schimb, prevederile Tratatului de la Berlin erau, în mare parte, identice cu cele ale tratatului anterior, de la San Stefano, dar cele mai importante erau: art. 43-54 care stipulau recunoașterea independenței României, condiționată de introducerea unor modificări cu privire la acordarea cetățeniei străinilor, în special a evreilor; articolul 46 prevedea ca Dobrogea, împreună cu Delta Dunării și insula Șerpilor, să revină în componența statului român, însă traseul frontierei era impus arbitrar excluzând Silistra; județele din sudul Basarabiei Cahul, Bolgrad și Ismail erau reîncorporate Rusiei. Parlamentul român avea

să ia act de conținutul tratatului și să voteze, în toamna anului 1878, moțiuni prin care a exprimat adâncă mâhnire față de acele hotărâri care au impus țării „dureroase sacrificii”⁵.

Intrarea oficială a Dobrogei în componența statului român

La 14/26 noiembrie 1878, data semnării actului oficial prin care Dobrogea a fost integrată statului român, trupele române au intrat în Dobrogea, ajungând la Constanța la 23 noiembrie 1878. Restabilirea autorității statului român asupra Dobrogei, străveche provincie istorică românească, poate fi socotită ca fiind a doua etapă majoră a procesului de desăvârșire a unității de stat a românilor, după actul de unire de la 1859.

Primele două acte legiuitoare emise de M.S. Carol I au avut menirea de a conferi încredere și credință în noile autorități statale. Prin *Proclamația domnitorului Carol I către dobrogeni*⁶ și a *Înaltului Ordin către armata română*⁷, dat de acesta la 14/26 noiembrie 1878, la Brăila⁷, la intrarea în noua regiune a țării, a fost menționat modul în care Dobrogea urma a fi administrată de statul român și prevedea egalitatea în drepturi între locuitorii Dobrogei, indiferent de religie sau etnie. Cele două documente oficiale menționate creau, astfel, cadrul democratic, de tip european, ce asigura egalitatea în drepturi, libertatea religioasă, ocrotirea proprietății și a familiei tuturor locuitorilor țării, indiferent de naționalitate și religie, și *evidențiau grija noii cârmuiri a Dobrogei pentru relațiile interetnice și interconfesionale dintre cetățenii provinciei*.

Transferul politico-administrativ de la autoritățile țariste către cele române s-au derulat mai greu decât se anticipase. Unitățile țariste au părăsit Constanța abia la 4 aprilie 1879, deși, la 23 noiembrie 1878, colonelul de gardă imperială Brandenburg îi predase deja lui Remus Opreanu, primul prefect român al Constanței, dosarele și actele administrației orașului⁸. Începea un lung și istovitor drum pentru emanciparea, dezvoltarea și modernizarea noii provincii aflate sub guvernare românească.

În acest nou context s-a produs o creștere a populației românești, în timp ce populația musulmană s-a diminuat, prin plecări succesive, stimulată prin introducerea unei legislații de

încurajare a colonizării cu elemente creștine, românești, prin împroprietărire și prin acordarea unor înlesniri cum ar fi: asistență gratuită pentru construirea locuinței, vânzarea de materiale de construcție mai ieftine, acordarea unor avantaje legate de practicarea agriculturii⁹. Legea de împroprietărire a luptătorilor din războiul de la 1877-1878, promulgată la 2 aprilie 1903, oferea celor în drept loc de casă (2000 m) și teren de cultură (8 ha), scutiri de impozite pe 5 ani, materiale de construcție pentru case, inventar agricol. Pământul astfel obținut nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani¹⁰. Perioada respectivă a fost caracterizată de un suflu nou, de atragere a populației românești spre meleagurile dobrogene și de modernizare, datorat preocupării administrației românești civile, dar și a interesului de care s-a bucurat viața religioasă a dobrogenilor, indiferent de apartenența religioasă sau etnică¹¹.

În luna noiembrie 1878, a fost adoptat un document important, *Regulamentul de organizare și împărțire administrativă* a Dobrogei, la care a contribuit în mod decisiv C.A. Rosetti (ministru de Interne în guvernul prezidat de I. C. Brătianu, între 24 iulie 1876 – 24 noiembrie 1878)¹². Conform prevederilor Regulamentului de organizare administrativă, fostul sangeac¹³ Tulcea a fost împărțit în trei județe: Tulcea, Constanța și Silistra Nouă. În componerea județului Constanța intrau, ca plăși, fostele cazale (districte): Hârșova, Constanța și Mangalia, un an mai târziu adăugându-se Medgidia și Silistra Nouă. Începând cu 1 aprilie 1879, județul Constanța a fost împărțit în 5 plăși, cu 5 comune urbane, 104 rurale precum și 51 de sate și cătune¹⁴.

În cadrul acestei organizări un loc central, de garant al ordinii publice, al proprietății, averii, onoarei și libertății cetățenilor îl avea *prefectul*. El avea puteri sporite, având în subordine toți funcționarii administrativi dar și pe cei din rândurile poliției și ordinii publice. Totodată, prefectul numea sau revoca (art. 23, 27) primarii comunelor rurale și urbane, numiți din rândul consilierilor aleși. De asemenea, prefectul dizolva consiliile comunale și ordona noi alegeri, revoca primarii, aproba bugetele și alte lucrări ce depășeau competența consiliilor, având sub directă sa conducere poliția, îndrumând, controlând și propunând măsuri de

sanționare pentru personalul din subordinea celorlalte ministere¹⁵.

Remus Opreanu – „un funcționar al statului în slujba cetățeanului”

Provocările multiple și complexe cu care se confruntau autoritățile române prin alipirea Dobrogei la România necesita investirea în funcții de răspundere a unor edili și funcționari publici cât mai onești și competenți pentru a demara și a menține un ritm de dezvoltare și modernizare accelerat al provinciei. Din fericire, primul funcționar public de rang înalt, Remus Opreanu, desemnat a conduce destinele unui mare județ precum Constanța și apoi, pentru o perioadă mai scurtă, Tulcea, primul prefect al județului Constanța a fost o personalitate proeminentă a vremii. Magistrat de profesie, el deținea în momentul numirii sale ca prefect al Constanței funcția de procuror general al Curții de Apel din București. A fost investit în noua sa poziție la 20 noiembrie 1878, când a ajuns din București la Constanța, dar a figurat și în postul de magistrat până la

Remus Opreanu

1 martie 1879, dată de la care a rămas ca titular în funcția de prefect până în septembrie 1881¹⁶. Acesta a ocupat funcția de prefect al Constanței în două perioade: noiembrie 1878 – septembrie 1881; octombrie 1882 – mai 1883. R. Opreanu a avut, până atunci, un parcurs strălucit în cariera sa de magistrat, ca judecător în tribunalele Ploiești, Brăila, Târgoviște, apoi procuror sau consilier în Curțile de apel din Focșani, Craiova și București etc¹⁷. Meritele sale profesionale au fost răsplătite și după încheierea activității sale de prefect, ocupând un post la curtea de Casație până la o vârstă venerabilă.

Membru al PNL și parlamentar român, în postura sa de deputat și senator de Ialomița, a fost un fervent susținător al intereselor Dobrogei în Parlamentul României, îndeosebi după plecarea sa din funcția de prefect.

Un intelectual erudit, absolvent de studii universitare în Italia la Pisa și cu doctorat la Paris, în calitate sa de prefect dar și de om al legii, persoana sa este evocată cu simpatie și admirație de un judecător de la Tribunalul Constanța, D. Stoicescu, chiar într-un articol referitor la justiția dobrogeană din perioada de după 1878¹⁸. Acesta își amintea următoarele: „L-am cunoscut și l-am privit cu respectoasă admirație: un bătrân de statură mijlocie, brun și vibrant de vioiciune, cu vorba fermă, expresia unui suflet puternic și unui caracter de bronz. În societatea în care l-am cunoscut el era cel mai înalt magistrat – la Casație, eu cel mai mic – supleant la tribunal. M-am apropiat de el cu tot avântul meu tineresc pentru cariera ce îmbrățișasem și el m-a aprobat și încurajat povestindu-mi faptele mari la care luase parte. Prefectura Constanței și activitatea sa din acel timp era ceva cu care se mândrea”.

Plin de entuziasm, prefectul Opreanu i-a povestit lui D. Stoicescu din începuturile sale în noua funcție, relatând următoarele:

„Ce-am văzut, ce-am simțit și ce-am învățat atunci, povestea el, mi-a deschis un orizont imens pentru viitorul României. Mi se părea că sbor când am pus piciorul pe țărmul Mării Negre cu administrația mea, cu Justiția noastră. Constanța era un târg mic și nespălat, ruinat; județul câmp de hoți de cai... și totuși, pe deasupra acestor elemente, pe care le găseam susceptibile de îndreptare, am întrezărit

viitorul și 1-am arătat tuturor... Orașul avea o poziție minunată pentru un mare port, iar județul avea pământ bun pentru vrednicia românească. Dincolo de brigandajul hoților de vite și de murdăria târgului oriental era marea albastră, lumea cea mai bună decât noi...

Atunci am întrevăzut puterea noastră maritimă, care se va ridica valorificând munca națională și am spus ce-am întrevăzut. Am avut ocazia s-o spun și ca senator în iunie 1886. Mi se datorește, așa cum este, o carte din «Codul Comercial», cea despre comerțul maritim. Am fost pentru cea mai largă și modernă legiuire și nu streină nouă, – codul italian reprezintă foarte multe uzuri din Mediterana și Marea Neagră, uzuri pe care străbunii noștri le-au practicat în legăturile lor cu Genovezii și Venețienii. Am ținut să revenim la ale noastre”¹⁹.

Înzestrat cu un puternic simț al datoriei, cu spirit gospodăresc și bun organizator, dar și cu o tenacitate și forță morală remarcabile, Remus Opreanu a reușit, în puținul timp cât a fost în fruntea județului, să schimbe major fața învechită și prăfuită a acestuia, practic să introducă întreaga zonă a Kiustendje-ului otoman în circuitul de dezvoltare și modernizare românesc. În Dobrogea, mai mult ca oriunde era necesară în acele timpuri, o clasă profesională capabilă, devotată nu atât politiciii, cât mai ales binelui public. „Noi, aici în Dobrogea – scria în 1899 ziarul «Istrul» din Tulcea –, nu puteam fi nici liberali, nici conservatori, ci pur și simplu români”. Pe astfel de principii au profesat, într-adevăr, mulți demnitari capabili deși, cu siguranță, oamenii chemați să exercite un rol administrativ, deci politic, aveau convingeri sau erau afiliați la unul sau altul din partidele de guvernământ²⁰.

Remus Opreanu, însuși membru vechi al PNL și parlamentar de Ialomița, a căutat, în funcția pe care a exercitat-o cu cinste și onoare, să pună în prim plan în special interesele oamenilor și ale județului pe care îl conducea. Acesta a rămas în mentalul colectiv ca o renumită personalitate, care „a vădit o largă înțelegere a nevoilor românești și, în egală măsură, a minorităților. Remus Opreanu a făcut parte din generația de cârmuitori locali capabili să umble zile întregi, pe drumuri desfundate și prin sate sărmâne, împreună

cu medicul ce ducea cu el farmacia portativă, respingând astfel activitatea din cabinet sau concediile prelungite în străinătate”²¹.

Confruntându-se de la început cu o situație dificilă, la 12 decembrie 1878, prefectul Remus Opreanu a constituit consiliul comunal al orașului Constanța din rândul căruia l-a numit primar pe Antonio Alexandridi. Consilierii, de asemenea, de o varietate etnică, erau aleși fără discriminare, așa cum se prevedea și în documentele oficiale de început ale guvernării Dobrogei: bulgarul Vasile Gambu, musulmanii Ali Cadâr și Hafuz Regep și israelitul Bahor Seni isi. Cancelaria primăriei era formată din perceptor, copist, arhivar și secretar, și aceștia de naționalități diferite²².

În tot acest timp a căutat să se înconjoare de colaboratori fideli și serioși, care să acționeze din același considerente etice și morale, în folosul obștii, personalități de seamă ale orașului, din toate etniile, cărora li se recunoșteau meritele personale

Unul dintre aceștia a fost primarul Constanței, Antonio Alexandridi, de origine greacă, care, alături de prefectul Remus Opreanu, a pus bazele orașului Constanța, ce avea să devină, în perioada interbelică, cel mai mare port la Marea Neagră, în condițiile în care Constanța cedată de otomani însuma doar câteva sute de bordeie sărăcicioase și niște ulițe strâmte și prăfuite, fără o racordare la canalizare și apă curentă, și fără un plan urbanistic stabilit. Tot el a dispus și construirea primului bulevard din oraș, cu numele reginei României, Elisabeta, ce avea să devină, după 20 de ani principalul loc de plimbare al locuitorilor orașului²³. Un alt colaborator valoros a fost directorul Prefecturii, Luca Elefterescu, de profesie tot magistrat, care, timp de 4 ani în funcția avută, l-a secundat cu succes pe Opreanu în demersurile sale administrative și urbanistice. Pe baza meritelor sale a fost numit, mai târziu, prefect al plășii Constanța²⁴. Și județul Tulcea a avut la conducerea sa un prefect care s-a remarcat pentru același interes pentru binele public și spirit gospodăresc, George Ghica, doctor în drept, fost ministru, specialist în drept administrativ și funciar²⁵, care a format o bună echipă managerială cu prefectul Constanței.

Întregul proces de schimbare și modernizare al Dobrogei nu se putea realiza decât printr-o

înnoire legislativă majoră, care să înlăture efectele administrației anacronice anterioare. La 9 martie 1880 a fost promulgată *Legea pentru organizarea Dobrogei*, o replică a Constituției României din 1866, emanație a ministrului de externe român, Mihail Kogălniceanu, artizan, de altfel, al integrării și modernizării Dobrogei, cu concursul nemijlocit al prefectului Remus Opreanu, în calitate sa de jurist și demnitar, care institua un regim excepțional al provinciei. Cu un puternic accent liberal, noua lege a constituit un exemplu, fiind apreciată și în cercurile politice din străinătate pentru modul cum trata drepturile minorităților dar și al societății dobrogene, în general. De o manieră largă, cuprinzătoare, legea reglementa aspectele importante referitoare la teritoriu și populația Dobrogei, legate de administrație, putere judecătorească, finanțe și putere armată. Spiritul liberal și democratic al legii organice din 1880 apărea în toată esența sa încă de la primele prevederi, prin care se specifica că toți locuitorii Dobrogei „sunt egali înaintea legii, se bucură de toate drepturile cetățenești și pot fi numiți în funcțiunile publice, fără deosebire de origină și religie”²⁶. Astfel, toți cetățenii români de pe teritoriul Dobrogei care plăteau impozite dispuneau de drepturile de alegători erau eligibili pentru organele administrative locale, iar minoritățile erau reprezentate fără nici un fel de discriminare în corpul electoral al provinciei cât și, prin consilierii lor, în organele administrative județene, de plasă sau comunale. Numeroși primari au fost aleși din rândul locuitorilor bulgari, turci, tătari, germani ori lipoveni, într-un spirit liberal, de echitate²⁷.

Această viziune de largă inspirație liberală a făcut posibilă conducerea provinciei într-o manieră descentralizată, cât mai vizionară și mai apropiată de necesitățile omului de rând.

În expunerea făcută la 18 ianuarie 1881 în fața Consiliului județean, prefectul Opreanu a detaliat situația cu care se confruntau autoritățile dobrogene, amenințările și provocările cu care se confruntau adeseori, pentru realizarea planurilor de dezvoltare a regiunii și cele pentru progresul și prosperitatea populației. Acesta relatează că, „atunci când am venit (23 noiembrie 1878), o mare parte a județului era acoperită de ruine”, „Sate bogate și prospere altădată dispăruseră, sau nu mai

rămăneau dintr-însele decât ziduri dărâmate”. Situația din timpul și de după încetarea războiului era deosebit de grea, bande înarmate de tâlhari își făcuseră apariția, omorau, furau și devalizau sate întregi, diversitatea etnică și frustrările războiului provocau adeseori drame în rândul populației, mânată de patima și ura împrumutate de la cobeligeranți, un adevărat haos se instăpânise în întreaga Dobroge. Tabloul situației generale evocat de Opreanu era deosebit de sugestiv: „De-abia ne instalaserăm și cete numeroase de locuitori veneau și, nu ne cereau, dar ne implorau cu lacrimi siguranța vieții cel puțin. Câte vite mai rămăseseră din resbel, tâlharii se duceau armați în bande și le luau de unde le găseau ca avere proprie a lor. Forța publică organizată pentru a face să se respecte, conform legii naturale, dacă nu vreunei legi civile, viața și averea, nu se vedea. Fiecare era lăsat la sate, în voia soartei și propriilor sale mijloace de apărare. Dar aceste mijloace erau nule. Populația musulmană, mai cu seamă, câtă nu fugise sau se întorsese în urma păcii, era fără curaj, fără moral, părăsită destinului ei, destin care atunci era plin de zile negre pentru dânsa. Resbelul ruinase aproape cu desăvârșire populațiunea turcă; celei tătare îi lăsase foarte puțin; iar dintre satele române, multe ca Rasova, Vlahkioi și Aliman, vedeau revenind timpul de muncă liniștită, fără o vită în băătăură”²⁸.

În continuare, Remus Opreanu a argumentat necesitatea adoptării și implementării unei astfel de legi, de excepție, pentru instaurarea unui climat de ordine și intrarea societății într-o atmosferă firească, de normalitate: „Starea aceasta cerea un regim excepțional care se impunea de împrejurări. Trebuia lucrat repede într-o regiune unde «autoritatea nu era»; unde «ura avea cuvântul»; unde bandele de tâlhari jefuiau locuitorii «lăsați în voia soartei și propriilor lor mijloace de apărare»; unde sărăcia absolută domnea. Starea aceasta a făcut pe toți de acolo «să vadă cu mulțumire sosirea Românilor» [...] ceea ce a înlesnit în gradul cel mai înalt «acțiunea noastră» [...] „Ne-a trebuit foarte puțin timp ca să restabilim ordinea publică”, a relatat R. Opreanu. „Căci bandele au fost prinse sau risipite, fiind cuprinse de spaimă sub influența «salutară a noilor legi»”²⁹.

Populația provinciei, ce număra la 1878 în jur de 135-140.000 locuitori, se zbatea într-o stare precară, morală și materială, pe care prefectul Opreanu a descris-o astfel: „Întuneric și ignoranță. Nici o manifestare culturală. Nici școli, căci erau 16 românești și 16 bulgărești. Nici biserici, ci numai case de rugăciuni în «baratce de lemn»; nici căi de comunicațiune; iar cultura pământului, puțină și rău făcută, arată că nici mișcare comercială nu putea să fie”³⁰. La începutul anului 1880, populația județului Constanța crescuse și număra deja un total de 64.902 de cetățeni, dintre care români 14.884, turci 14.947, tătari 22.584, bulgari 8429, restul alte etnii³¹.

Datorită bunei guvernări instituite de noua conducere românească, prin restabilirea și garantarea ordinii, a fost încurajat fenomenul de migrație de pe teritoriul României în Dobrogea. Populația a crescut, un număr mare de refugiați și coloniști transilvăneni au înființat sate și localități noi: Făgărașul Nou (32 familii din Transilvania); Caramurat (35 fam. transilvănene, 35 germane), care, la început, au beneficiat de puține resurse materiale și financiare³². În sprijinul colectivităților umane, atât cele vechi cât și cele nou înființate, prefectul Opreanu a apelat la ajutorul statului dar și la generozitatea donatorilor, care s-au dovedit a fi numeroși. Prima gazetă oficială din Dobrogea, *Farul Constanței*, din perioada 1880-1882, avea pagini întregi pline cu nume de donatori pentru diferite construcții, în special localuri de instituții, școli, spitale, biserici etc. Acest succes s-a datorat atât populației provinciei, animată de dorința de dezvoltare și modernizare, dar și prefectului, a edililor localităților, cu spirit administrativ și inovator, fapt recunoscut și de Remus Opreanu în fața Consiliului județean: „e ușurată calea d-lor în administrația județului «sub stimulul ideilor și sentimentelor ce animează întreaga populație»”³³.

Încă de la început, prefectul Opreanu a fost preocupat de situația învățământului din județ, prin extinderea rețelei de școli și atragerea de personal didactic de calitate în zonele defavorizate ale provinciei. Mai mult, el a susținut permanent caracterul etnic divers, prin construcția de școli și pregătirea de personal pentru toate naționalitățile existente pe teritoriul județului. Într-o dare de seamă

susținută în fața Consiliului județean în 1881, preluată de ziarul *Farul Constanței*, prefectul mărturisea că: „Aceasta a fost una din preocupările mele principale. Ideile, sentimentele unei națiuni, se manifestă prin școală, depozit al culturii morale și intelectuale”³⁴.

În perioada 1879-1881, pe timpul mandatului său, au funcționat 37 școli în județul Constanța și s-au construit 19 clădiri noi. Un număr de peste 1560 copii au absolvit școala, așa cum relata acesta, numai prin „persuasiune”, iar nu „prin amenzi”³⁵. Edificiile școlare, la fel ca și alte construcții, au fost realizate „prin contribuțiile laborioasei și onestei populațiuni rurale” și pentru aceasta a fost destul „ca idea să i se dea, pentru ca din tot sufletul să lucreze pentru realizarea ei”³⁶. Tot contribuția prefectului a fost și trimiterea primilor bursieri dobrogeni la școlile superioare din Iași sau București.

Prevăzând un viitor frumos comerțului maritim al zonei, el a avansat și ideea de construire a unei „școli de comerț maritim, agricultură și industrie”, pe care o dorea un proiect important pentru întreaga țară. În bugetul anului respectiv, el a prevăzut suma de 6000 de lei, dar inițiativa sa nu s-a concretizat³⁷.

S-a preocupat în permanență de ridicarea nivelului de trai al populației dar și de cel spiritual, prin ridicarea de școli, de spitale, și așezăminte de cult, pentru toate confesiunile din județ. Starea de pauperizare a populației, după război, a dus, firească, și la apariția unor epidemii de boli infecțioase, printre cele mai răspândite fiind variola și malarie (paludism). A făcut toate eforturile pentru a eradica aceste focare, pentru care a întemeiat spitale, a format personal medical, a dispus înființarea de echipe de vaccinare, formate din români și turci, el însuși fiind un exemplu, prin inspecțiile numeroase făcute alături de medic, „care purta cu el farmacia portativă”³⁸. Pentru stoparea paludismului a asanat bălțile din zona Medgidiei și din vecinătatea Mangaliei, care adăposteau o cantitate apreciabilă de insecte vinovate de apariția bolii, și a plantat acolo a 60.000 sălcii³⁹. De altfel, prefectul s-a remarcat în tot timpul cât a fost în funcție de dorința de a face lucrări ample de împădurire a pământului de stepă, arid și pârjolit de soare, din Dobrogea. El se plângea adeseori de faptul că: „de când

am venit în Dobrogea, nu mai știu ce este umbra și nu am mai auzit cucul cântând”⁴⁰. A fost un proiect ambițios, care necesita o durată mai lungă, dar pe care nu l-a putut duce la sfârșit, în opinia sa acesta era: „... o chestiune care interesează în cel mai mare grad și sănătatea și agricultura; în scurt timp s-ar putea vedea umbrite de pini maritimi malurile mării; de sălcii malurile bălților și de păduri frumoase părțile mai pitorești ale județului”⁴¹.

Nici nevoile spirituale ale acestei comunități eterogene nu au fost neglijate în timpul mandatului său. Cu ajutorul nemijlocit al locuitorilor și donatorilor externi, au ajuns să ridice 25 de biserici românești, iar în 1882 a determinat guvernul să prevadă în bugetul statului 300.000 lei pentru Catedrala din Constanța. A încurajat și ajutat populația musulmană din județ să construiască propriile așezăminte de cult, geamiile, să le sporească numărul, Opreanu luând în considerație importanța educativă și formatoare ale acestora: „câci după ce umblă omul mai mult ca după justiție, libertate, umanitate”⁴².

Spiritul său liberal, democratic, s-a manifestat și în privința dobândirii și menținerii proprietății, el fiind adeptul micii proprietăți și a unei repartiții juste în privința drepturilor funciare și imobiliare, pe care le întrezărea drept „garanție a prosperității publice”. Avea o imagine idilică a viitorului, născută din spiritul etic și de justiție al personalității sale, văzând „sate de moșneni români, turci, tătari, bulgari, creștini și mahometani” care „vor face bogăția și puterea noii provincii a României”⁴³.

Dezvoltarea culturii și prezervarea istoriei provinciei, ca o legătură indisolubilă între spațiul dobrogean prezent și latinitatea Romei antice, au fost alți doi vectori importanți ai activității sale de prefect. Încă din 1878, acesta a propus Academiei Române întemeierea unui muzeu județean, care să cuprindă toate materialele arheologice adunate și păstrate la Prefectură, prin grija sa și prin străduința inspectorului școlar Ion Bănescu, un fanatic slujitor al învățământului românesc, cu o contribuție majoră în culegerea și răspândirea valorilor culturale românești ale provinciei. De la venirea sa la post, Opreanu s-a ocupat cu „strângerea antichităților risipite peste câmpuri, pe maidane și prin cimitire”⁴⁴, pe care le depunea

într-un muzeu improvizat de el în 1880, în sediul prefecturii din Constanța. La existența acestui muzeu au contribuit din plin și localnicii, care, atunci când găseau întâmplător astfel de obiecte, le donau în mod constant muzeului. Un număr de 15 sculpturi de diverse dimensiuni și alte piese mărunte au fost expuse în cabinetul prefectului, iar alte 27 de piese mari (inscripții votive și funerare) au fost dispuse de o parte și de alta a aleilor din curtea prefecturii⁴⁵, sau cum era descris: în „grădina Conacului, formând un aleu” între „corpul edificiului administrativ și poarta grădinii din spre Mare”⁴⁶. În anul următor, a apărut în paginile unei publicații științifice de la Paris primul studiu erudit scris de un român, Mihail C. Sutz, renumit istoric, numismat dar și bancher, despre antichitățile dobrogene. În următorii ani, activitatea științifică de investigare și colectare a descoperirilor arheologice fost încredințată Muzeului Național de Antichități și îndrumată de două eminente personalități: Grigore Tocilescu și Vasile Pârvan⁴⁷. Din păcate, incendiul care a distrus Palatul Prefecturii, în 1882, a cauzat pierderi mari și muzeului. Exponatele care au putut fi salvate din incendiu au fost adăpostite într-un pavilion din grădina publică a orașului⁴⁸.

În atenția sa a fost și reconstituirea monumentului de la Adamclisi, sau Tropaeum Traiani, monumentul ridicat de Traian între anii 106-109, un edificiu impresionant, despre care Grigore Tocilescu, cel care a efectuat primele cercetări arheologice la Adamclisi, a spus despre acesta că reprezintă „actul de naștere dăltuit în piatră, al poporului român”. Acesta suferise amputări majore, încă dinainte de război, în perioada otomană, când bucăți masive din pereții monumentului au fost folosiți pentru construcția de cișmele. Remus Opreanu, cu ajutorul specialiștilor, a reușit să salveze și să transporte la muzeul său patru metope figurate (basoreliefuri), care au fost dezvăluite și publicate în 1881 la Paris de același Mihail Sutz și a desemnat pe Grigore Tocilescu, care, în 1881, a fost numit director al Muzeului de antichități din București, să se ocupe de campania de săpături arheologice la baza monumentului.

Un alt obiectiv major al prefectului Remus Opreanu a fost și ridicarea la Constanța

a statuii poetului latin Publius Ovidius Naso, exilat la Tomis (Constanța) de împăratul Augustus, care și-a găsit sfârșitul pe acest tărâm, ca simbol al legăturii latinității cu spațiul dobrogean. În acest sens, prefectul a înființat „Comitetul Pro Ovidius”, cu scopul strângerii de fonduri, din contribuții publice și private, a contactat un sculptor italian de renume internațional, Ettore Ferrari, care a dus la capăt proiectul inițiat de Opreanu⁴⁹. Dezvelirea statuii s-a realizat însă, mai târziu, la 18 august 1887, amplasarea sa, în inima orașului, pe strada Independenței, cu fața spre bulevardul Tomis, a fost ideea celui care și realizase acest proiect, fostul prefect Opreanu. Evenimentul a avut un puternic impact național, prezent la inaugurare fiind, pe lângă noile oficialități ale județului, și artizanul acestei frumoase realizări, Remus Opreanu. În declarația făcută la acea vreme, el a surprins în mod sublim acest moment: „Ea (n.n. statuia) va spune, document în bronz nepieritor, că Dobrogea a fost română; ea va arăta tuturor că suntem aici, în casa părintească; că nu am cucerit decât ceia ce era al nostru. Statuia se ridică aici, în centrul orașului, în inima Constanței”⁵⁰.

Acestea au fost doar câteva dintre cele mai importante proiecte și planuri legislative, administrative, culturale pe care eminentul prefect al județului Constanța s-a străduit să le dea viață. Personalitate providențială pentru teritoriul nou anexat la România, acesta s-a remarcat, în permanență, pentru spiritul său gospodăresc, hărnicie, perseverență și onestitate. Cu un spirit vizionar și cu reale competențe administrative, el a fost, practic, inițiatorul programului de integrare și modernizare atât a județului Constanța cât și a Dobrogei, în general. Pentru a-i onora memoria și a-i menține vie amintirea printre personalitățile naționale remarcabile, numele său a fost atribuit unei localități din municipiul Constanța, unei străzi din Centrul Vechi al orașului, și, mai nou, din 28 noiembrie 2006, Școlii cu clasele I-VIII nr. 7 din Constanța – Școala Gimnazială „Remus Opreanu”.

NOTE

¹ Biblioteca Academiei Române. Arhiva Istorică, *Documente privind evoluția situației politice teritoriale a provinciilor românești, seria B (1812-1916)*, partea a II-a (1859-1878) apud Mariana Cojoc,

Primul deceniu de administrație românească la Constanța după războiul de independență, în „Analele Dobrogei”, an VIII, 2005, Biblioteca digitală a Bucureștiului, p. 38.

² *Ibidem*.

³ Arhivele Naționale ale României (ANR), fond Casa Regală, dos. 33/1878, f. 2-5, 1 1-14.

⁴ *Ibidem*, colecția microfilme Franța, rola 98, c. 860-863;

⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic, 2008, p. 124.

⁶ *Monitorul Oficial al României*, 46, nr. 255, 16 noiembrie 1878.

⁷ *Monitorul Oficial al României*, 46, nr. 254, 15 noiembrie 1878.

⁸ ANIC, fond Ministerul de Interne, dos. 223 /1878, f. 27-28, apud Mariana Cojoc, *Primul deceniu de administrație românească la Constanța după războiul de independență*, în „Analele Dobrogei”, an VIII, 2005, p. 39.

⁹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Tipografia „Ovidiu”, Constanța, 1907, p. 303- 306.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Prof. Tiberiu Târziu, *Clerici dobrogeni din perioada 1878 - 1918 și contribuția lor la dezvoltarea învățământului, spiritualității și a culturii*, în „Ziua de Constanța”, 4 ianuarie 2018.

¹² Mariana Cojoc, *op.cit.*, p. 40.

¹³ Sanjak, unitate administrativă din Imperiul Otoman.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Vezi D. Stoicescu, *Justiția românească în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei 1928. Cincizeci de ani de viață românească, 1878-1928”, Biblioteca digitală a Bucureștiului, p. 705.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Vezi Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Ed. ExPonto, Constanța, 1998, pp. 374-375.

²² Ana-Maria, Diana, Cecilia Pasca, *Reuniunea Dobrogei cu România – eveniment major în istoria românilor*, în „Analele Dobrogei”, anul V, nr. 1, 1999, p. 69.

²³ *Primarii care au ridicat Constanța. De la primul bulevard de la malul mării până la stațiune Mamaia*, în Adevărul.ro, 29 ianuarie 2015.

²⁴ Petru Vulcan, *Albumul Național al Dobrogei, 1866-1877-1906*, Tipografia Regală, București, f.a.

²⁵ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op.cit.*, p. 375.

²⁶ *Ibidem*, p. 353.

²⁷ *Ibidem*, p. 354.

²⁸ Vezi pe larg N. Negulescu, *Administrația în Dobrogea veche* în „*Analele Dobrogei 1928. Cincizeci de ani de viață românească, 1878-1928*”, Biblioteca digitală a Bucureștiului, p. 720, referitor la *Darea de seamă asupra situației județului Constanța între 1878-1879, ianuarie-februarie, 1880*.

²⁹ *Ibidem*, p. 720-721.

³⁰ *Ibidem*, apud Ioan N. Roman, *op.cit.*, p. 721.

³¹ *Ibidem*, p. 723.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, p. 724.

³⁴ *Ibidem*, p. 725.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 726.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Radu Vulpe, *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei 50 de ani de stăpânire românească*, în „*Analele Dobrogei 1928. Cincizeci de ani de viață românească, 1878-1928*”, Biblioteca digitală a Bucureștiului, p. 119.

⁴⁵ Vezi istoricul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, în www.minac.ro/istoric.

⁴⁶ N. Negulescu, *op.cit.*, p. 727.

⁴⁷ Vezi în Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *op.cit.*, p. 397.

⁴⁸ Vezi istoricul Muzeului.....

⁴⁹ Vezi pe larg, Valentin Ciorbea, *Barbu Ștefănescu-Delavrancea: „Toată lumea ovidionizează la Constanța...” Despre statuia lui Ovidius, la bimilenara poetului*, în „*Historia*”, www.historia.ro.

⁵⁰ *Ibidem*.

POLITICA MILITARĂ A ROMÂNIEI LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA. UN EPISOD DIN RELAȚIILE CU BELGIA (BRIALMONT ȘI FORTIFICAREA BUCUREȘTILOR)*

DUMITRU PEDA **

Abstract

Romania's new international status after 1878 conferred it the right to develop its own defence policy, whose main goal was the consolidation of independence and the maintaining of peace in South-Eastern Europe. Consequently, steps were taken towards the creation of an efficient defensive system, adapted for the geostrategic configuration of the country. In October 1882, at the personal invitation of King Carol I, General Henri-Alexis Brialmont arrived in Bucharest in order to prepare the defences of the newly independent Romania. The paper below details the sinuous path from inception to completion of these defences.

Keywords: Romania, Henri-Alexis Brialmont, fortifications, King Carol I

Noul statut politic internațional, după 1878, a conferit României dreptul de a dezvolta o politică proprie de apărare, al cărei ax central a fost consolidarea independenței de stat, menținerea echilibrului și a păcii în regiunea sud-est europeană¹. Păstrând aceste coordonate strategice, după 1900, ea avea să fie tot mai mult subordonată realizării obiectivului fundamental al întregirii naționale.

În circumstanțele internaționale complexe ale epocii, pe fundalul preponderenței pe continentul european și în imediata lui vecinătate a grupării Puterilor Centrale și Italiei, alianță deja constituită, guvernele de la București au acționat în vederea perfecționării progresive a sistemului defensiv autohton, în ansamblul acestuia, în principal a armatei, ca element de bază, și în continuarea reformelor

* Articolul prezent face parte dintr-o lucrare amplă, în curs de definitivare, privind România și politica sa militară între anii 1878-1914. Despre prezența și activitatea generalul belgian în România, vezi studiul meu *Brialmont et la Roumanie. Pages de l'histoire des relations roumano-belges*, în „MEMO. Revue historique”, Bruxelles, N° 32 – octobrie 1991, p. 11-17.

** Ambasador, prof. univ. dr.

înnoitoare inițiate după Unirea Principatelor dunărene la 1859, având în vedere, totodată, experiența acumulată în urma Războiului de Independență din 1877-1878. Au fost vizate, în principal, crearea unui cadru legislativ corespunzător perfecționării structurilor puterii armate, instituirea instrumentelor juridic-administrative care să asigure, la caz de nevoie, mobilizarea eficientă și integrală a capacităților de apărare, umane și materiale ale țării, proces complex ce avea să conducă treptat la o tot mai evidentă profesionalizare, la dezvoltarea, către 1914, a unei „armate-cadru” operative, precum și la amplificarea unor categorii de forțe de rezervă². Dinamica procesului de modernizare a vizat, de asemenea, perfecționarea structurilor de conducere și planificare militară: crearea Marelui Stat Major (noiembrie 1882), ale cărui atribuții aveau să fie precizate în anul următor (*Legea asupra serviciului de stat major*), a impulsionat sensibil activitatea de elaborare a planurilor de mobilizare, a proiectelor de operații, ca și de pregătire a economiei, teritoriului și populației, a înnoirii înzestrării cu armament și alte mijloace tehnice de luptă, de creștere a nivelului instruirii trupelor și de formare a cadrelor de comandă, îndeosebi după deschiderea Școlii Superioare de Război de la București, în 1889.

În vederea promovării politicii militare externe a statului român, ca și din necesitatea de a realiza și păstra legături permanente cu celelalte armate ale statelor independente, s-au pus bazele corpului diplomatic militar, ale cărui număr și atribuții vor fi precizate și treptat amplificate³. Rapoartele adresate prin intermediul Ministerului Afacerilor Străine sau direct Marelui Stat Major sunt o dovadă concludentă a modului responsabil în care ofițerii români trimiși în străinătate s-au achitat de însărcinările primite. Aceste documente constituie o sursă importantă atât pentru cunoașterea unor aspecte legate de evoluția țărilor și armatelor cu care țara noastră a avut relații în perioada respectivă, dar și pentru istoria generală a relațiilor externe ale României.

Regimul politic stabil – într-o regiune tulburată de numeroase confruntări interne – alături de resursele materiale și dezvoltarea social-economică superioare, corelate cu o

activitate politică bine orientată, și nu în ultimul rând forța militară probată elocvent în 1877-1878, au atras atenția și interesul puterilor ce dominau raporturile internaționale în regiune și pe continent. Astfel potrivit cercurilor conducătoare de la Berlin, România a reprezentat în acei ani „punctul central de supraveghere și apreciere a întregului complex al chestiunii orientale”⁴.

La această evaluare a contribuit și poziția strategică deosebită a statului român. România deținea linia Dunării inferioare și gurile ei, adică a celei mai importante căi de comunicație pe apă europene (în pofida imixtiunilor Comisiei Europene a Dunării), ca și o însemnată întindere a litoralului Mării Negre, inclusiv Dobrogea. Avea, totodată, frontiere largi cu principalele puteri interesate în afacerile din zona balcanică: cca 900 km cu Imperiul Rus (incluzând linia Prutului) și 1 300 km cu Imperiul Austro-Ungar (în cea mai mare parte lanțul muntos carpatic).

După 1878, în condițiile în care tentativa de obținere a unui statut de neutralitate nu a obținut vreun rezultat încurajator, iar ofensiva Rusiei pe direcția Strămtori-Constantinopol, cu imixtiuni directe în tot spațiul sud-est european era tot mai pronunțată⁵, cercurile conducătoare de la București s-au orientat rapid și am spune în mod realist spre prima putere continentală a epocii, Germania wilhelmiană, care putea să ofere garanții solide consolidării independenței țării, recunoscută prin Tratatul de la Berlin. Relațiile cu Imperiul German nu prezentau dificultăți deosebite, cu atât mai mult cu cât schimburile economice-comerciale evoluau pozitiv, iar poziția Regelui Carol I în țară se întărise sensibil, ceea ce a favorizat multiplicarea respectivelor legături. Soluția unei alianțe defensive cu al II-lea Reich s-a impus, dar aceasta trebuia să treacă neapărat, în viziunea Berlinului, și pe la Viena, chiar dacă se cunoșteau prea bine diferențele economice și politice dintre cele două state. Negocierile secrete, care au ținut seama și de aparenta cordialitate germano-rusă din acei ani, au fost concretizate prin Tratatul defensiv din 18/30 octombrie 1883 între România și Austro-Ungaria, la care au aderat Germania, în aceeași zi, și Italia, în 1888, adică ceilalți parteneri ai Vienei. Tratatul secret, reînnoit în 1888, 1892,

1902 și 1912, avea să se dovedească util consolidării statutului internațional al țării noastre. Dar, subminat de contradicțiile crescânde dintre București și Viena/Budapesta – crize repetate 1885-88, 1893-96, 1905-08 și 1912-13, pe fondul veleităților sporite ale Dublei Monarhii de a-și impune hegemonia la Dunărea de Jos și în Balcani, al continuării discriminărilor de tratament practice de puternicii parteneri față de România, alianța va deveni tot mai provizorie, circumstanțială.

În acest context, atenți la evoluțiile generale și modificările de forțe produse în relațiile dintre Marile Puteri, conducătorii români au încercat tot mai curajos să lărgască și să diversifice acțiunile lor diplomatice, ca și legăturile militare. Au respins, în același timp, tentativele de includere a forțelor armate naționale în subordinea altor organisme ale Puterilor Centrale⁶, ca și participarea la „războaie preventive”, preconizate de Viena, cu precădere împotriva Serbiei. Iar în condițiile relansării raporturilor franco-ruse și ale unei anumite reapropieri a Italiei de Franța, la sfârșitul sec. a XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, guvernul de la București vor face eforturi tot mai vizibile de deschidere a relațiilor cu puterile occidentale și de ameliorare a relațiilor cu Rusia, accelerate în urma crizei balcanice.

În cele ce urmează mă voi referi la unele date și evoluții în relațiile României cu o putere medie a epocii, Belgia, dezvoltată economic grație revoluției industriale și resurselor naturale interne (cârbune-siderurgie) și mai ales imenselor bogății din colonia Congo.

Deși distanțele în spațiu și adesea în timp ale coordonatelor acestei evoluții sunt îndepărtate, o mai atentă privire asupra lor dezvăluie similitudini și o serie de aspirații comune, inclusiv în modul de manifestare. Contactele sporadice umane și instituționale din timpurile mai vechi aveau să fie amplificate în sec. al XIX-lea: constituirea statului belgian modern și apoi, la 1859, a statului român modern, mai ales după dobândirea independenței acestuia în 1877-1878⁷, au marcat hotărâtor nu numai destinele proprii, dar au favorizat strângerea legăturilor pe multiple planuri, printre care și cel militar. Urmare a intensificării legăturilor economice între Anvers (Antwerp) și porturile maritime dunărene, erau organizate primele

reprezentanțe belgiene, mai întâi comercial (17 noiembrie 1838), apoi consular, la Galați (1840); ulterior, după Războiul Crimeei, în 1855, un viceconsulat va apărea și la Brăila, al doilea port ca importanță de pe Dunăre⁸. După Unirea Principatelor în 1859 va fi creat un consulat general la București, transformat, în 1870, în Agenție diplomatică⁹.

Aceste relații s-au intensificat imediat după Congresul de Pace de la Berlin, odată cu recunoașterea independenței României, astfel că în 1880 cele două state stabileau relații oficiale la rang de legăție (16/28 februarie)¹⁰.

În condițiile internaționale extrem de tensionate din regiune, caracterizate de amenințarea cu ocupația militară a statului aliat în războiul recent încheiat, reanexarea sudului Basarabiei și alte presiuni diplomatice ale celorlalte Mari Puteri, guvernul Ion C. Brătianu – tot mai convins că obținerea unei neutralități de felul celei belgiene reprezenta o iluzie – avea să acționeze, în paralel cu continuarea demersurilor diplomatice, în direcția sporirii mijloacelor de apărare a țării. Primele mari manevre desfășurate în zona Tecuciului, între 30 septembrie și 4 octombrie 1882 (st. vechi), ca și discursul rostit de Suveranul României la încheierea lor evidențiau această direcție a politiciii militare românești.

În acest scop, materializând idei și inițiative din cele două decenii precedente, s-a trecut la organizarea de studii temeinice referitoare la modalitățile și posibilitățile realizării unui sistem defensiv eficient, care să țină seama de așezarea și configurația geografică a țării, de ipotezele angajării ei într-un conflict armat regional sau continental, de capacitatea combativă a forțelor sale armate, inclusiv de nivelul înzestrării și pregătirii acestora, și, bineînțeles, de resursele financiare destul de modeste existente la acea dată. Sub conducerea fostului ministru de Război, generalul George Manu (1833-1911), inspector general al Artileriei la acea dată, o echipă de ofițeri, în majoritate încă tineri, dar cu școli și specializări în Occident, va elabora principiile directoare și va fundamenta obiectivele constituirii acestui sistem de fortificare a țării: *Memoriul* prezentat în a doua parte a lui 1882 avea să sublinieze nevoia urgentării executării proiectului propus¹¹.

Ion C. Brătianu

La începutul lunii octombrie același an, la invitația personală a Regelui Carol I, transmisă prin cumnatul său – contele de Flandra –, sosea la București generalul Henri-Alexis Brialmont¹², inginer și teoretician belgian de înaltă autoritate internațională în materie¹³. Acesta tocmai realizase o a doua linie de apărare a portului Anvers (forturile de la Ruppelmonde, forturile și completarea amenajărilor de pe râul Escaut etc.). Curtea Regală și guvernul român i-au rezervat distincțiilor oaspete, potrivit aprecierilor diplomatice contemporane, „o primire cu totul deosebită”¹⁴. Lucrarea sa *La fortification du champs de bataille* fusese de curând tradusă în românește de generalul Alexandru Radovici și publicată de Academia Română (1880) și, la fel ca alte contribuții, precum *La défense des Etats et les camps retranchés* (1876) sau *Manuel de fortification de campagne* (1879), constituia un prețios material de studiu pentru elevii Școlii Militare din capitala României. Editorul, în cuvântul său înainte, ținușe, de altfel, să sublinieze valoarea unei opere „ajunse la maturitate”¹⁵. De altfel, la scurt timp de la sosirea sa la București, generalul Brialmont primea vizita căpitanului Crăiniceanu și a altor

ofițeri români, manifestare a prețuirii acordate profesorului și științei sale.

Trei decenii mai târziu, generalul Grigore Crăiniceanu, membru al Academiei Române, fost elev al generalului belgian, avea să afirme în primul tom din *Tratatul de fortificațiune* (1911) că acesta fusese „primul inginer care exercită o influență considerabilă asupra fortificațiilor și o ține la curent continuu cu progresele artileriei ghintuite”.

În cele aproape două săptămâni cât a rămas în România, Brialmont, însoțit de doi tineri ofițeri de geniu, căpitanii Mihail Boteanu, adjutant al șefului Statului Major al armatei, și Ioan Culcer, primind „întreaga libertate de expertizare”, avea să întreprindă scurte călătorii de studiu în zonele Cernavodă, Constanța și Galați, precum și în împrejurimile Bucureștilor¹⁶.

Notațiile preliminare realizate cu acest prilej au fost apoi prezentate Regelui și președintelui Consiliului de Miniștri român, împreună cu primele propuneri de soluții tehnice.

Presa română din epocă a menționat cu interes vizita insolită a reputatului specialist belgian, fără a-i da, însă, o mai mare publicitate – credem din dorința expresă a autorităților de la București de a nu trezi reacții internaționale imediate, în timp ce, deja, cercurile diplomatice și militare europene vor căuta să-i dezlege semnificația și mai ales urmările¹⁷.

La terminarea vizitei, generalul Brialmont a acceptat propunerea guvernului român de a studia cu precădere organizarea „cetății București”; pentru aceasta, generalul belgian a solicitat executarea unui plan de 1:20 000, ce avea să fie făcut de către Secția topografică a Statului Major român; în februarie 1883, planul era realizat și transmis la Bruxelles prin căpitanul Ioan Culcer¹⁸.

Între timp, reîntors în Belgia, generalul a lucrat cu asiduitate la Planul sistematic de apărare a României: în decembrie el și trimitea la București un *Memoriu*, în care preciza primele sale concluzii și făcea propuneri relative la ansamblul de lucrări defensive destinate teritoriului românesc, cheia de boltă a acestuia urmând să fie organizarea „cetății București”; împotriva unei posibile invazii dinspre nord (Rusia) se preconiza crearea unui cap de pod pe râul Siret (în Moldova, zona Mărășești¹⁹, pe drumul ce lega Bucureștii de Iași, de tipul unui

câmp retransat (fortificat) provizoriu și câte-va baterii la Galați, în rada portului urmând să fie concentrate, în caz de război, monitoarele, minele și celelalte mijloace de apărare a fluviului: un alt cap de pod organizat pe dreapta Dunării, la Cernavodă, pe linia ferată București-Cernavodă (podul „Carol I”, cel mai important de acest tip din Europa la acea vreme, realizat de inginerul Anghel Saligny, va fi gata abia în 1895), era destinat a înlesni ducerea operațiilor în Dobrogea. În sfârșit, mai trebuiau construite baterii de coastă pentru apărarea intrării în rada portului maritim al Constanței.

Câteva ani mai târziu, așa cum indica în noua sa lucrare *Les régions fortifiées* (1890), în care a dedicat capitolul XVIII aplicării teoriei sale la situația României, generalul belgian va mai adăuga încă două forturi de oprire, executate unul la Câmpina, pe calea ferată de la Brașov la București, celălalt la Slatina, pe calea ferată de la Timișoara la București, cel din urmă servind și ca un cap de pod pe Olt, râu ce forma prima linie defensivă împotriva unei agresiuni dinspre vest (Banat, Austro-Ungaria).

Principiul director de fortificare a țării trebuia să fie, deci, un mic număr de puncte întărite în jurul unui nucleu central menit a acționa ca pivot strategic și, în același timp, ca un centru de rezistență. Acesta nu putea fi decât capitala României, adică principalul centru urban, economic și politic, nodul căilor de comunicație interne, ce ocupa o poziție centrală între frontierele naturale de atunci – Carpații, Dunărea și Marea Neagră. După cum se sublinia în „Le Bulletin des Officiers” în primăvara lui 1886, rezumând comentariile periodicului austro-ungar „Armeeblatt” (Viena), „din punct de vedere topografic și militar, Capitala [României] are avantajul de a nu fi dominată de nicio înălțime, așa încât, protejată prin forturi înaintate, va fi complet adăpostită contra unui bombardament și va putea susține un asediu regulat de lungă durată”²⁰. De altminteri, încă din 1873-1876 generalul Brialmont avansase ideea întăririi marilor capitale cu două-trei câmpuri fortificate, iar invitația făcută de guvernul român îi dădea acum posibilitatea de a transpune în practică propria sa concepție. Ordinea executării lucrărilor propuse era: 1) „cetatea București”; 2) capul de pod de peste Siret; 3) capul de pod de la

Generalul Henri-Alexis Brialmont

Cernavodă, pe Dunăre; 4) forturile și pozițiile bateriilor de la Galați și respectiv Constanța. Specialistul belgian va aprecia că prin fortificarea capitalei sale România urma să dobândească o mai mare importanță politico-militară, permițându-i, astfel, să negocieze în condiții mai avantajoase participarea sa la un probabil război de coaliție.

Lucrarea generalului Brialmont a fost calificată de Regele Carol I drept „remarcabilă”, acesta adresându-i felicitări pentru claritatea judecății sale asupra situației strategice a României. Faptul că ideile și propunerile sale erau foarte apropiate de cele ale ofițerilor români dovedea, o dată în plus, profesionalismul și seriozitatea analizelor întreprinse de aceștia, deși erau mult mai puțin experimentați și, totodată, sporea încrederea înaltei conduceri naționale că problema fortificării țării va fi încununată de succes. În această atmosferă, Parlamentul a votat în martie 1883 primele alocații pentru începerea construcțiilor în valoare de 15 milioane lei²¹. Iar principalele publicații militare și civile vor ilustra curentul favorabil edificării unui „solid sistem de apărare”, exemplul Belgiei fiind citat în dese rânduri.

Utilitatea fortificării Bucureștilor avea să fie evaluată în rapoartele diplomatice înaintate principalelor cabinete europene, rolul ei fiind luat în calculul raportului de forțe al unui viitor conflict regional sau continental. De exemplu, la 12 august 1884, adjunctul atașatului militar francez la Viena remarca: „ca urmare a faptului că România nu va face singură un război și cum ea este absolut sigură că va avea un puternic aliat, oricare ar fi acesta, totul îi impune să își creeze un loc precis în care să-și pună la adăpost pentru câteva săptămâni guvernul, avuțiile și chiar, trebuie să o spunem răspicat, armata sa, în întregime sau parțial. Acestea sunt aceleași motive pe care generalul Brialmont le-a evidențiat în Belgia pentru fortificarea Anvers-ului. Mi s-a părut – sublinia căpitanul Blanche – că grupul inteligent din Statul Major General român este puternic pătruns de aceste idei”²².

La sfârșitul lunii mai 1883 (st. vechi), generalul Brialmont revenea la București, aducând cu el planurile generale ale forturilor și incintei Bucureștilor, cu costurile aferente, precum și planurile speciale conținând detaliile lucrărilor, cu multe elemente de noutate față de cele aplicate la Anvers, Paris, Lyon, Cologne sau Strasbourg. Oficiul „l'Indépendance roumaine” din ziua de joi 2/14 iunie 1883 anunța că „ieri Regele a primit la Palatul Cotroceni pe domnul general Brialmont din armata belgiană”. Ulterior primit în audiență și de Premierul Ion C. Brătianu, oaspetele avea să poarte lungi convorbiri cu generalul Ștefan Fălcoianu, șeful Marelui Stat Major, și cu alți ofițeri români, printre care: colonelul Anton Berindei, director în Ministerul de Război, care ulterior va fi desemnat să conducă lucrările de fortificație, și colonelul Alexandru Robescu, director al armelor speciale. De asemenea, va avea întrevederi cu Ion Cămpineanu, ministrul Domeniilor, și cu alte oficialități române. Însoțit de un grup restrâns de ofițeri, va efectua din nou recunoașteri în zonele Constanța, Galați și București, discutând cu comandanții corpurilor de armată și diviziilor respective. La final, Comisia de Apărare a țării, sub președinția Regelui Carol I, va aproba, cu unele observații minore, planurile înaintate de generalul Brialmont. În raportul susținut cu acel prilej de generalul Eracle Arion, inspectorul general

al Artileriei, se afirma: „Autorul proiectului, generalul Brialmont, este cea mai mare garanție pentru noi și numai printr-un studiu întins, probabil, s-ar putea schimba ori răsturna combinațiunile tehnice și de artă ale celui mai însemnat inginer militar modern”²³. Dineul oferit în ajunul plecării acestuia, în ziua de 18/30 iunie, avea să se constituie într-o nouă și semnificativă manifestare a cordialității relațiilor româno-belgiene.

Evenimentele, însă, se precipitaseră mai mult decât s-ar fi bănuț. Intervenția diplomației austro-ungare²⁴, și nu numai a acesteia, ca și poziția contrară a Premierului și ministrului liberal belgian al Afacerilor Străine, Walthère Frère-Orban, față de proiectele generalului său inspector, declanșaseră acțiunea de rechemare urgentă a acestuia și apoi trecerea lui în *neactivitate* ca „măsură disciplinară” (*mesure d'ordre*), după o anchetă de urgență, calificată de opoziție drept „un abuz de autoritate”²⁵. Comentând această situație, noul ministru român rezident la Bruxelles, generalul Theodor C. Văcărescu, raporta la 25 iulie Regelui Carol I: „Dar unde măsura brutală a guvernului a produs un efect din cele mai deplorabile a fost în armată, unde generalul Brialmont este iubit și stimat pentru meritele și serviciile sale [...] În penibila criză pe care o traversează, generalul nu a încetat vreun moment să dovedească respectuoasa admirație de care este pătruns față de Majestatea Voastră, afecțiunea vie pe care el o poartă țării noastre pe care o dă ca exemplu de bărbăție și patriotism compatrioților săi”²⁶.

Fără a intra în amănunte, ținem să subliniem ecoul incidentului în România și sentimentele de încurajare manifestate față de generalul Brialmont de întreaga opinie publică, S-a făcut chiar propunerea ca acesta să fie primit în serviciul armatei române, generalul belgian refuzând, totuși, generoasa invitație tocmai pentru a nu complica și mai mult lucrurile în plan internațional. De altfel, el va fi curând re-integrat în funcțiile avute anterior, desigur ca urmare și a intervenției Suveranului român, inclusiv la Berlin. Ulterior, va contribui în mod hotărâtor la noile proiecte defensive ale Belgiei pe linia râului Meuse (Maas).

Colaborarea româno-belgiană avea, însă, să continue, într-o atmosferă de dialog constructiv

reciproc, în temeiul intereselor economice și în pofda unor presiuni și divergențe tehnice în condițiile aderării României la Puterile Centrale, în urma acordului secret cu Austro-Ungaria, deja amintit. „Voi consacra acestei țări, atât de demnă de interes și simpatie – se va adresa Regelui Carol I același general Brialmont, la 16 februarie 1887 – întreg timpul pe care mi-l vor lăsa funcțiile și dificila misiune pe care urmează să o execut la Liege și Namur, cea a unor vaste capete de pod în intervalul a doi ani”²⁷.

Este de evidențiat, totodată, faptul că, încă din toamna anului 1883, ofițerii români au lucrat la Bruxelles, alături de generalul belgian, planurile definitive ce aveau să fie trimise acasă „într-un secret absolut”, pe măsura terminării lor; ultimele ajungeau la București în mai 1884. Ele au servit ca bază la construirea fortificațiilor de la București, operație începută practic la 10/22 septembrie 1884 de Regimentul 1 geniu (forturile Chitila, Otopeni și Mogoșoaia)²⁸. La 14/26 februarie 1886 era promulgată *Legea pentru fortificația Bucureștilor*²⁹, prin care ansamblul de lucrări era declarat de utilitate publică; câteva săptămâni mai târziu era creată, în cadrul Ministerului de Război, Direcția Superioară a lucrărilor cetății București, pusă sub conducerea generalului Anton Berindei.

În 1885 generalul belgian publica însemnata sa operă *La fortification du temps présent*, în care, în condițiile declanșării așa-zisei crize a fortificațiilor, ca urmare a apariției noilor substanțe explozive (îndeosebi a melinitei) și a muniției de artilerie respective, se pronunța pentru întrebuințarea cuirasatelor în organizarea apărării fortărețelor, recomandând folosirea artileriei mobile propusă de maiorul francez Charles Mangin (viitorul general) și dând, totodată, o mai mare importanță focurilor de flanc și de revers³⁰. Turelele cuirasate vor juca, de altfel, un rol major în proiectul cetății București, Brialmont reușind să convingă guvernul român să execute – pentru prima dată pe continentul european – turele după cele două principale tipuri: cel german al Casei „Grusonwerk” din Buckau-Magdeburg și respectiv cel francez al Companiei „Forges de Saint-Chamond”, pentru alegerea celui mai bun³¹. „Experiențele privind rezistența turelelor destinate modificării profunde a sistemului de fortificații – raporta la 29 decembrie

1885 Frederic Hooricks, ministrul Belgiei la București – au atras atenția Europei asupra poligonului de la Cotroceni”³².

Sosit la 22 octombrie 1885 în capitala României, generalul Brialmont va rămâne până la terminarea tuturor experiențelor, pe 23 ianuarie 1886, făcând observații amănunțite care aveau să servească perfecționării ansamblului defensiv³³.

În perioada următoare, el a solicitat și a fost informat cu regularitate asupra desfășurării construcțiilor de la „cetatea București”, nezezitănd să facă propuneri de corectare apreciate ca necesare pentru menținerea pasului cu transformările spectaculoase intervenite în domeniul artilerie și fortificațiilor. „Majestatea Voastră și guvernul său mi-au acordat o așa înaltă dovadă de încredere, acceptând proiectele mele pentru apărarea Bucureștilor – scrisese acesta la 12 august 1885 –, încât *cred de datorია mea să o justific supunând unei discuții publice principiile, punctele de vedere pe care stau aceste proiecte [...]* E mai bine, într-adevăr, ca criticile să se producă înainte de începerea lucrărilor decât după terminarea lor, atunci când este prea târziu a realiza îmbunătățirile propuse și să corijezi greșelile făcute”³⁴. Brialmont va afirma că apariția obuzelor-torpilă și celelalte progrese tehnologice realizate în creșterea preciziei, a distanței tragerilor sigure, în folosirea cu eficacitate a tragerilor curbe nu vor face decât să sporească puterea de rezistență a fortificației permanente, ceea ce va marca o „nouă eră” în îndelungata ei istorie. Modificările propuse în însăși organizarea fortificațiilor, aprecia specialistul belgian, au evidențiat tocmai tendința de a nu se opri executarea unor noi lucrări de acest gen în Europa (de exemplu, în Franța, Italia, Danemarca, Belgia, Olanda, Elveția etc.) și mai ales eforturile de a se restabili echilibrul între apărare și ofensivă³⁵. Trebuie să evidențiem faptul că, și din acest punct de vedere, colaborarea ofițerilor români cu generalul belgian s-a dovedit fructuoasă, ideile avansate depășind în multe privințe opiniile existente la acea dată în Europa.

La începutul anului 1887, guvernul român va solicita generalului Brialmont să studieze și să propună îmbunătățirile necesare planurilor forturilor a căror construcție era începută,

pentru a le face capabile să reziste noilor condiții. Astfel, la 16 februarie, acesta se va adresa din nou Regelui Carol I: „Aceste planuri vor trebui să sufere profunde modificări ca urmare a progreselor făcute recent de artilerie [...] Toate forturile ridicate după 1870 în Franța și în celelalte țări vor trebui, deci, să fie întărite sau transformate [...] Revoluția care va opera în construcția și apărarea locurilor [întărite], utilizarea tirului și a obuzelor-torpilor va fi mai radicală și mai importantă decât cea produsă după inventarea pulberii și înlocuirea catapultelor cu tunul. Proiectele pe care le-am făcut pentru România răspund în mare parte noilor necesități. Deci vor suferi mai puține modificări decât forturile executate sau cele propuse în alte țări. Planurile inițiale mi-au fost aduse în urmă cu opt zile de către domnul căpitan Culcer. Am luat toate măsurile necesare pentru ca ele să poată fi modificate și reexpediate într-o lună”³⁶. De menționat că proiectele respective aduse în martie 1887 „fără să se atingă de forma forturilor inițiale deja ridicate, aproape dublau apărarea”³⁷.

În lunile decembrie 1887 – ianuarie 1888, generalul Brialmont, care se va retrage din serviciul activ doar în 1892³⁸, va lucra împreună cu maiorul M. Boteanu, sosit la Bruxelles, concentrându-se asupra detaliilor pozițiilor bateriilor intermediare, cărora le vor aduce importante modificări, printre care: forturile mari erau acum înlocuite cu forturi mici cu irasate, reducându-se, astfel, numărul militarilor din forturi; erau suprimate parapetele de infanterie, iar toată artileria descoperită era înlocuită prin cupole și turele; grosimea bolților era sporită de la 1,2 m la 2,5 și chiar 3,00 m³⁹; numărul de guri de foc din forturi și redutele-baterii erau și ele reduse (aceste noi proiecte de forturi se pot vedea în volumul *Influence du tir plongeant et des obus-torpilles sur la fortification*, Paris, 1888).

Lucrările de construcție a „cetății București” nu s-au încheiat în 1890, cum fusese prevăzut inițial, ci au continuat să fie executate până în 1895 (unele mici lucrări au fost realizate până în 1899), într-o atmosferă de furtunoase dispute în Parlament și presă.

Costul total al celor mai mari lucrări de acest gen din Europa din ultimul sfert al secolului al XIX-lea s-a ridicat la 111 542 772

lei-aure, depășind sensibil cheltuielile estimate inițial la 88 275 080 lei-aure⁴⁰. În ziua de 29 aprilie același an (1895), aveau să fie instituite Comandamentul cetății București și Comisia de Apărare a cetății⁴¹. La 9 octombrie 1896 s-au desfășurat primele manevre de cetate, executându-se și o primă tragere de război.

În tot acest interval de timp, fără a mai reveni în România, generalul Brialmont s-a interesat de stadiul și evoluția lucrărilor, autoritățile române reiterându-i în diverse ocazii – așa cum făcea Regele Carol I în 1895 – mulțumirile pentru „lumina și sfaturile voastre”. Erau manifestări ale unei sincere și admirative prețuiri față de cel care afirmase cu fermitate, într-o situație internațională complicată pe care omenirea o traversa: „Cauza independenței statelor mici, pe care am servit-o timp de 30 de ani pe malurile râurilor Escaut și Meuse, nu e mai puțin respectabilă, nici mai puțin demnă de sprijinul oamenilor onești, când se afirmă și caută a se apăra și pe malurile Dunării și Siretului”⁴².

NOTE

¹ Pe larg, vezi în *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, passim. Pentru evoluția generală a României, vezi *Istoria românilor*, vol. VII, tom II *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, sub coord. Acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, passim. (cu bibl.).

² *Apărarea națională și Parlamentul României*, vol. 1 Editura Militară, București, 1992, p.133-241.

³ Dumitru Preda, Mihai Retegan, *Lista atașăților militari români (1877-1944)*, în „Revista arhivelor” (București), Anul LVIII, vol XLIII, nr. 4/1981, p. 503-515.

⁴ Asupra relațiilor cu Puterile Centrale, vezi, pe larg, în lucrarea clasică a lui Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță, 1878-1914*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979; Cf. Teodor Pavel, Între Berlin și Sankt Petersburg, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, passim; Emil Diaconescu, *România și Marile Puteri după Congresul de la Berlin până la 1914*, Iași, 1937. Vezi și la Col. Dr. Costică Prodan, *Aspecte privind alianțele politico-militare românești (1878-1914)*, în „Anuar 1996”. Studii de politică de apărare, teorie, doctrină, artă și istorie militară (Institutul de Studii Operativ-Strategice și Istorie Militară), București, 1996,

p. 84-92. Evidențiem, de asemenea, contribuțiile deosebite ale lui Corneliu-Mihail Lungu, *Relațiile româno-austro-ungare 1875-1900*, Editura Silex, București, 2002; Sorin Cristescu, *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare 1877-1878*, vol.1 (1877-1896), Editura Paideia, București, 2013 și Rudolf Dinu, *Studi italo-romeni. Diplomazia e societă 1879-1914*, ed. a II-a, Editura Militară, București, 2009.

⁵ Despre raporturile cu puternicul vecin, vezi și recenta teză de doctorat a lui Adrian-Bogdan Ceobanu, *Relațiile politico-diplomatice româno-ruse 1878-1893*, susținută în 2013 la Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, sub coord. profesorului Gheorghe Clivetti.

⁶ Colonel Dr Vasile Alexandrescu, *Unele aspecte ale pregătirii politico-militare a României în vederea desăvârșirii unificării statale (1878-1914)*, în *File din istoria militară a poporului român. Studii [FIMPR]*, vol. 7, Editura Militară, București, 1980, p. 180.

⁷ Nicolae Bărbuță, Nicolae Bocșan, *Independența României în opinia belgiană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980 (cu informații bibl. la acea dată).

⁸ Cf. *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. 1, Editura Politică, București, 1967 (Belgia), p. 287 și urm.... Vezi și A. Filimon, *Quelques données concernant les relations entre la Roumanie et la Belgique au 19e siècle*, în „Revue belge d'histoire contemporaine”, I, nr. 2/1970, p. 21-26. Informații și aprecieri interesante asupra relațiilor comerciale, vezi la Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837-1883)*, Editura Academiei, București, 1976, passim.

⁹ Vezi, pe larg, ansamblul legăturilor bilaterale *175 ani de relații diplomatice româno-belgiene*, vol. 1 *România și Belgia, dinamica relațiilor politico-diplomatice, economice și culturale în perioada formării și consolidării statului-națiune, între 1838 și 1916*, coord. Ambasador Philippe Beke, București, 2013.

¹⁰ Legația României la Bruxelles avea să fie înființată la 17/29 martie 1880.

¹¹ Lt-colonel, D.I. Vasiliu, *Studii și documente în legătură cu fortificațiile române în secolul al 19-lea*, București, 1934; Locotenent-colonel Niculae Niculae, *Fortificațiile în sistemul de apărare a României în 1882-1912*, în *FIMPR*, vol. 1, București, 1973, p. 111-142.

¹² Despre viața și activitatea generalului Henri-Alexis Brialmont (1821-1903): Paul Crokaert, *Un précurseur Général Brialmont*, Bruxelles-Paris, 1917; Idem, *Brialmont. Eloge et mémoires*. Avant-propos de Paul Hymans, Bruxelles, 1925; Idem, *Brialmont*, Dewit, Bruxelles, 1928 (328 p.); Louis

LECONTE, Henri-Alexis Brialmont, în *Biographie nationale de Belgique*, tome XXX, Bruxelles, 1958, col. 212-230.

¹³ Dintre lucrările sale, amintim: *La fortification des capitales*, Bruxelles, 1873; *La fortification du temps présent*, Bruxelles, 1885; *Influence du tir plongeant et des obus-torpilles sur la fortification*, Bruxelles, 1888; *Les régions fortifiées: Leur application à la défense de plusieurs États européens*, Bruxelles, 1890; *La défense des États à la fin du XIXe siècle*, Bruxelles, 1895; *La défense des côtes et les têtes de pont permanentes*, Bruxelles, 1896; *Organisation des camps retranchés permanents*, Bruxelles, 1897; *Progrès de la défense des États et de la fortification depuis Vauban*, Bruxelles, 1898.

¹⁴ Potrivit oficiosului „l'Indépendance roumaine”, generalul Brialmont a fost cazat la cel mai mare hotel din București „Boulevard”. După mai multe întrevederi cu Premierul Ion C. Brătianu și alți responsabili militari, el a fost condus personal de șeful guvernului român, care deținea și funcția de ministru de Război, la Sinaia, unde – la 8/20 oct. – a fost prezentat perechii regale. Suveranul României l-a reținut la dejun, de față fiind generalul Alexandru Cernat, fostul ministru de Război, și colonelul Ion Pilat. În semn de apreciere i s-a conferit cea mai înaltă distincție Marea Cruce a Ordinului „Steaua României”. La Sinaia, unde a rămas 48 de ore, și apoi la București, până în ziua plecării (15/27 oct.), generalul Brialmont a purtat convorbiri fructuoase cu factorii de decizie români, care s-au concretizat în perioada următoare.

¹⁵ În 1872 apăruse și *Fortificația improvizată*, în traducerea maiorului de stat-major Sergiu (Serghie) Voinescu.

¹⁶ Cf. Lieut.-col. Emile Mayer, *Brialmont*, în „Revue d'histoire moderne” (Paris), N° 2 (9)/1929, p. 182 și urm. *Documente privind istoria militară a poporului român, noiembrie 1882-decembrie 1885* [DIMPR], coord. Locotenent-colonel Constantin Căzănișteanu, Editura Militară, București, 1975, doc. 22 (Generalul belgian – raporta trimisul extraordinar și plenipotențiar al Austro-Ungariei, Ernst von Mayr – „a fost primit cu o deosebită considerație de Rege”. Vezi și la Sorin Cristescu, *Regele Carol I, generalul Brialmont și fortificațiile din jurul Bucureștiului*, în „Analele Universității Spiru Haret”, Seria Istorie, nr. 3/2000, p. 55-65.

¹⁷ *DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885*, doc. 63 (reacții germane și opinii franceze). *Ibidem*, doc. 98. „Prezența generalului belgian în România – raporta atașatul militar francez la Viena, un an mai târziu în 1884 – a dat loc unor numeroase incidente și la recriminări amare din partea Austro-Ungariei și, în cele din urmă, în Belgia generalul Brialmont

a fost scos din activitate" [...], adăugând: „*nu există țară care, din punctul de vedere al apărării teritoriului său, să se afle într-o situație mai proastă decât România*”. *Ibidem*, doc. 168.

¹⁸ Cornel I. Scafeș, Ioan I. Scafeș, *Cetatea București. Fortificațiile din jurul Capitalei (1884-1914)*, Editura Alpha MDN, București, 2008, passim. Vezi și M. Mihăilescu, Raluca Iosipescu, *Fortul 13 Jilava*, în „Revista de Istorie Militară” (RIM), nr. 3-4/2010, p. 74-91.

¹⁹ La aproape 35 de ani distanță, aici avea să se desfășoare cea mai importantă bătălie nu numai de pe frontul român, dar de pe întregul front răsăritean din anul 1917 (24 iulie/6 august – 21 august/3 septembrie), cu specificația că frontul era întors, armata română fiind în acel moment aliată cu armata rusă împotriva forțelor Puterilor Centrale și partenerilor lor, Imperiul Otoman și Bulgaria.

²⁰ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 13.

²¹ *DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885*, doc. 11.

²² *Ibidem*, doc. 168.

²³ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 14.

²⁴ Într-o înaltă rezoluție pusă pe o Notă informativă a Secției Politice a Ministerului Afacerilor Străine austro-ungar (*Politische Sektion*), la 15 iun. 1883, se cerea ambasadorului cezaro-crăiesc din Bruxelles să se informeze „ce atitudine are guvernul regal belgian față de această utilizare a generalului Brialmont”. O „notiță” informativă provenită din București, două zile mai târziu, după ce relatează activitatea generalului belgian în România, ținea să semnaleze guvernului imperial că „la toate aceste pregătiri a fost vorba numai de frontiera cu Austro-Ungaria”. În condițiile concrete de atunci, este evident că toate aceste acțiuni aveau scopul de a stopa eforturile de apărare ale statului român și, bineînțeles, a-l discredita pe general Brialmont. *DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885*, doc. 47 și 48.

²⁵ *DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885*, doc. 55; vezi și *Documente Diplomatice Române [DDR]*, Seria I, vol. 11 1883, Editura Academiei, București, 2006, doc. 324. Theodor C. Văcărescu, ministrul român la Bruxelles, semnalând unele gesturi și acțiuni ostile bunelor relații bilaterale, ținea să remarce că „în ceea ce privește atitudinea guvernului belgian, judecând-o dintr-un punct de vedere chiar cu totul obiectiv, se poate zice că ea a fost în această chestiune nedibace și manifest pasionată”. El știa prea bine vechile tensiuni politice existente între general și Premierul belgian Frère-Orban.

²⁶ *Ibidem*. Vezi și *DDR*, Seria I, vol. 12 1884-1885, coord. Rudolf Dinu, Râmnicu Vâlcea, 2010, doc. 7 (Telegramă cifrată a ministrului Theodor C. Văcărescu adresată lui Dimitrie A. Sturdza, minis-

trul român al Afacerilor Străine, la 16 ian. 1884) și nota 4 însoțitoare.

²⁷ *Ibidem*, ianuarie 1886 – mai 1888, Editura Militară, București, 1975, doc. 93. O sinteză a acțiunii sale și a evoluției relațiilor externe legate de problema fortificării României, vezi și *Ibidem*, mai 1888-iulie 1891, Editura Militară, București, 1975, doc. 7 (Raport al Legației Franței la București, 13 iunie 1888).

²⁸ Colonel C.N. Herjeu, *Istoria armeei geniuului*, București, 1902, passim.

²⁹ *DIMPR, ianuarie 1886-mai 1888*, doc. 5.

³⁰ Foarte instructive, pentru a înțelege modul de recepționare a concepției generalului Brialmont în România, sunt comentariile și concluziile ofițerului Grigore Crăiniceanu, apărute în „Journal des sciences militaires” (Paris, 1889), sub titlul *La fortification permanente actuelle*.

³¹ Pentru detalii asupra acestor experimente executate timp de 15 zile pe câmpul de la Cotroceni, vezi broșura *Expériences de Coupoles à Bucarest*, 1886. De notat că la acestea au participat delegații ale principalelor armate europene. Costul total s-a ridicat la cca. un milion de lei, o sumă considerabilă la acea vreme. *DIMPR, ianuarie 1886 – mai 1888*, doc. 1 (Raport al lui Georges de Coutouly, ministrul plenipotențiar Franței la București, 24 ian. 1886). *Ibidem*, doc. 2 (Rezumat al experiențelor din poligonul Cotroceni, 24 ian. 1886) și doc. 6 (Raport al lui Georges de Coutouly din 24 febr. 1886).

³² *DIMPR, noiembrie 1882-decembrie 1885*, doc. 255.

³³ *Ibidem*, doc. 245 (Notă informativă adresată Ministerului imperial de Război, în 14 nov. 1885, pe baza comunicării atașatului militar austro-ungar la București).

³⁴ *Ibidem*, doc. 230.

³⁵ În 1890, generalul Brialmont va sublinia că „superioritatea apărării asupra atacului va crește odată cu puterea mijloacelor de distrugere” (Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 16).

³⁶ *DIMPR, ianuarie 1886-mai 1888*, doc. 93.

³⁷ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 17.

³⁸ Cf. *Foaia matricolă nr. 4 831*.

³⁹ Cupolele, care au început să fie montate în forturi din 1893, au fost fabricate la Creusot, Saint-Chamond și Montluçon, iar piesele de artilerie la uzinele „Krupp” (Germania) și „Hotchkiss & Cie” (Franța).

⁴⁰ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, p. 218.

⁴¹ General-locotenent Victor Stănculescu, Colonel (r) Dr Constantin Ucrain, *Istoria artileriei române în date*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 90.

⁴² Apud Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 17.

Tim Bouverie, *Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War*,

Penguin Random House, Londra, 2019

THE SUNDAY TIMES BESTSELLER

TIM BOUVERIE APPEASING HITLER

Chamberlain, Churchill
and the Road to War

'ASTONISHING' ANTONY BEEVOR

De ce nu a putut fi oprit Hitler? Deși responsabilitatea pentru declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial îi revine Germaniei, în cea mai mare măsură, cauzele și consecințele eșecului politicii anglo-franceze din deceniul ce a precedat conflagrația constituie, în continuare, un subiect disputat de istoricii perioadei interbelice. Tim Bouverie își propune în sinteza sa, *„Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War”*, să urmărească evoluția problematicei, având ca repere temporale 1933 și 1940, anume anul în care Adolf Hitler a acaparat puterea în Germania, respectiv cel în care Winston Churchill a ajuns prim-ministru în Marea Britanie.

După ce a studiat istorie la Christ Church, Oxford, Tim Bouverie a activat ca jurnalist politic pentru postul de televiziune *Channel 4*, între 2013 și 2017, scriind de asemenea pentru publicații precum *The Times*, *Telegraph* sau *Wall Street Journal*. Debutul său istoriografic oferă o relatare captivantă a ultimilor ani de pace, observând eforturile zadarnice ale diplomaților occidentali de a preveni războiul. Deși nu se ferește să dea verdicte, el este în același timp atent în a expune circumstanțele ce au determinat atitudinea lipsită de fermitate a conciliatorilor.

Intenția autorului de a scrie o lucrare antrenantă este relevată de structura operei. Primul capitol, prologul, ne transportă în inima parlamentului britanic, în atmosfera tensionată a zilelor de 1 și 2 septembrie 1939, după ce invadarea Poloniei a început. Ulterior, Bouverie examinează cronologic dinamica politicii internaționale, fiecare capitol începând cu o relatare personală, tânărul istoric încercând astfel, cu succes, să ofere cititorului o anumită intimitate cu intriga vremii. Sursele primare folosite de acesta pentru construcția narativă sunt în principal jurnale, articole de presă și depeșele diplomatice. Cu toate că *„Appeasing Hitler...”* se vrea a fi încadrată în categoria istoriei relațiilor internaționale, trebuie spus că accentul este pus pe dimensiunea internă a politicii de la Londra. Autorul este astfel interesat de procesele ce au dus la formularea

deciziilor privind Germania. Principala sa teză este că, puși în fața unor dificultăți cu adevărat descurajante, o serie întreagă de politicieni britanici nu s-a ridicat la înălțimea evenimentelor. Aceștia au eșuat în a recunoaște vicisitudinile cu care s-au confruntat și, în final, nu au putut preveni cel de-al Doilea Război Mondial.

Tim Bouverie argumentează că politica externă a democrațiilor occidentale era inhibată de o multitudine de factori. Înainte de toate, liderii britanici se vedeau nevoiți să rezolve problemele economice rezultate din Primul Război Mondial, care devastau, încă, în anii 1930 bugetul de stat. Armistițiul din 11 noiembrie 1918 a lăsat Marea Britanie cu o datorie publică de 6 miliarde de lire sterline, reprezentând 135% din venitul național. Pentru a se redresa, guvernul de la Londra a decis să reducă bugetul de apărare de la 600 de milioane de lire în 1920, la aproximativ 100 în 1922, abordare păstrată timp de un deceniu. Situația nu a produs doar deficiențe în capacitățile armatei, ci și o lipsă acută de încredere în pârgurile militare aflate la dispoziția statului. Al doilea punct este semnificativ în contextul în care exista o tendință de a supraestima puterea Germaniei, mai ales după anul 1938. Totul a fost agravat și de retorica stângii din parlamentul londonez, care a refuzat sistematic să accepte o campanie de reînarmare, motivând că aceasta, în sine, va determina izbucnirea unui viitor război, concepție destul de răspândită în epocă.

De altfel, percepțiile joacă un rol important în teza lui Bouverie. De pildă, ideea că Germania a fost nedreptățită la Versailles, susținută printre alții de John Maynard Keynes în *The Economic Consequences of the Peace*, era suficient de populară în societate, condiționând întrucâtva și decidenții să considere că anumite concesii oferite Berlinului sunt rezonabile, poate chiar dezirabile, în misiunea de a păstra pacea pe continent. „Diplomații amatori”, o categorie căreia autorul îi oferă un spațiu larg în carte, sunt de blamat, într-o oarecare măsură, de diseminarea acestei judecăți. După vizite informale în Germania, personaje influente, precum lordul Rothermere, deținătorul *Daily Mail* și *Daily Mirror*, s-au întors fermecați de noul regim, fiind capabili să influențeze opinia publică britanică. Cum *Mein Kampf* nu a fost suficient citită de către europeni, esența regimului condus de Hitler a rămas neînțeleasă. Manifestul sinistru al lui Adolf Hitler a fost tradus în engleză în 1933, însă dimensiunea sa a fost redusă cu circa o treime, elementele compromițătoare fiind cenzurate.

Tim Bouverie are dreptate, însă, când sugerează că ignoranța nu poate fi scuzabilă în cazul factorilor decizionali, mai cu seamă că au existat destule avertismente în epocă de la persoane avizate. Cel mai relevant este poate cel oferit de ambasadorul britanic la Berlin, chiar în 1933. Sir Horace Rumbold intuiește, într-o lungă telegramă, natura ideologiei naziste și dimensiunile sale rasiale, războinice și revizioniste. Winston Churchill este de asemenea des invocat de autor, el fiind un critic constant al noului militarism generat de Hitler, însă reputația sa suferise lovituri importante până în 1933, astfel că era privit cu circumspecție de membrii cabinetului. Aceste alerte timpurii au fost însă doar confirmate de politica externă a Berlinului. Întâi, prin abandonarea Ligii Națiunilor, iar apoi prin remilitarizarea Renaniei, anexarea Austriei sau ocuparea Cehoslovaciei, Adolf Hitler a dovedit în mod repetat că nu este un actor onest și că nu poate fi oprit prin căi diplomatice. Fiecare astfel de acțiune a fost confruntată cu o reacție occidentală inadecvată, toate concesii înrăutățind, în fapt, poziția strategică anglo-franceză.

Pentru autor, eșecul de a asigura o alianță între democrațiile occidentale și Uniunea Sovietică reprezintă cea mai mare eroare diplomatică a deceniului. Cred că Bouverie greșește când vede în Moscova un element stabilizator, un actor care ar fi acționat în numele păcii. Cu toate că sovieticii au renunțat destul de devreme la urmărirea activă a revoluției mondiale, vocația universală a ideologiei care ghida politica URSS era în continuare prezentă și în 1939. Expansionismul Uniunii Sovietice s-a manifestat în această perioadă prin acțiuni precum războiul ruso-polonez, folosirea Cominternului drept instrument de destabilizare a altor state și, mai ales, încheierea pactului Molotov-Ribbentrop, un exemplu lămuritor pentru lipsa de probitate cu care sovieticii își gestionau afacerile externe. Un alt neajuns al lucrării ce poate fi menționat îl reprezintă accentul pus pe influența „diplomaților amatori” asupra politicii duse de Londra. Doar marchizul

de Londonderry, dintre cei menționați de Bouverie, a avut funcții în guvern, însă numai până în 1935, fără să existe dovezi concludente că ar fi fost o autoritate veritabilă în procesul decizional.

În rest, însă, Tim Bouverie demontează în mod just argumentele conciliatorismului. Deseori este dat, în această direcție, exemplul campaniei substanțiale de reînarmare duse de Marea Britanie, între criza din Cehoslovacia și începutul războiului, mai ales în domeniul aviației. Germania, însă, și-a îmbunătățit capabilitățile în același ritm în perioada respectivă, nefiind în măsură să lanseze o invazie a insulelor britanice în 1938. Apoi, folosindu-se de diverse sondaje de opinie, istoricul ne arată că politicienii s-au ascuns în spatele publicului britanic când au susținut că populația nu ar fi acceptat o ripostă categorică în fața agresiunii germane.

Cred, în final, că abilitatea lui Tim Bouverie de a scrie plăcut, coroborată cu argumentele convingătoare utilizate, au contribuit la realizarea unei lecturi palpitante ce trasează în mod corect pașii ce au dus în cele din urmă la război. *Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War* este o lucrare remarcabilă, ce contribuie la înțelegerea unei perioade complexe din istoria umanității.

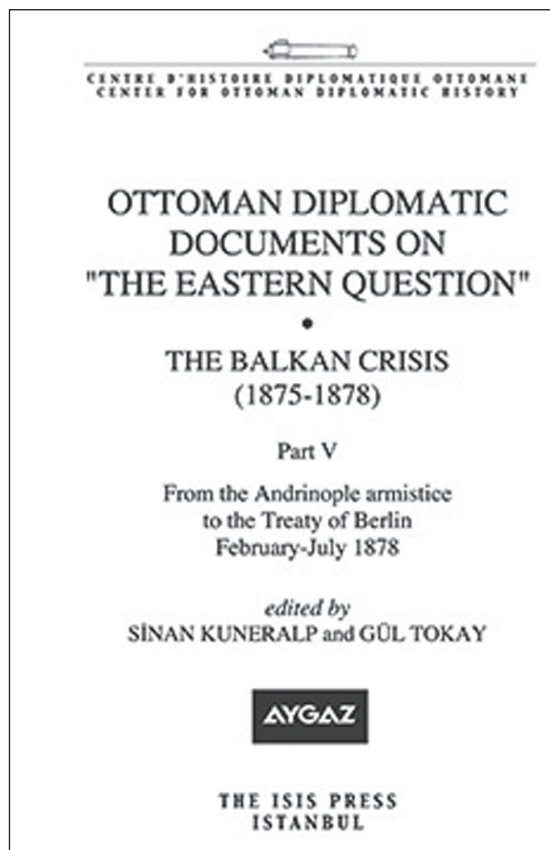
VLAD GHEORGHÎĂ *

---

* Asistent de cercetare, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

OTTOMAN DIPLOMATIC DOCUMENTS ON "THE EASTERN QUESTION": THE BALKAN CRISIS 1875-1878. PART V: FROM THE ANDRINOPE ARMISTICE TO THE TREATY OF BERLIN, FEBRUARY-JULY 1878,

eds. Sinan Kunalalp and Gül Tokay, ISIS Press, Istanbul, 2016

Over the past two decades, the work of the Center for Ottoman Diplomatic History has been impressive. Dozens of editions of documents, memoirs and books have been published. Many of them would not have been possible without the involvement of historian Sinan Kunalalp, one of the leading specialists on Ottoman foreign policy in the second half of the 19th century – early 20th century. Director of the ISIS Press Istanbul Publishing House, he coordinated and guided many foreign historians at the beginning of their academic careers. Under his coordination, many series of Ottoman diplomatic documents – identified at Başbakanlık Osmanlı Arşivi (The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office) Istanbul – have come to light, one of them being the *Ottoman Diplomatic Documents on "The Eastern Question"*. From 2013 to 2016, five volumes on *The Balkan Crisis (1875-1878)* were published, each part bearing a suggestive title: Part I (*From the Bosnian uprising to the war with Serbia and Montenegro July 1875 – June 1876*), edited by Sinan Kunalalp and Gül Tokay, 2013, 512p), Part II (*From the war with Serbia and Montenegro to the dissolution of the Constantinople Conference July 1876 – January 1877*), edited by Sinan Kunalalp and Gül Tokay, 2013, 740p.,

Part III (*The last months of peace February-April 1877*), edited by Sinan Kunalalp and Gül Tokay, 2013, 292p., Part IV (*The Turco-Russian War May 1877 – January 1878*), edited by Sinan Kunalalp and Gül Tokay, 2014, 876p., and Part V (*From the Andrinople armistice to the Treaty of Berlin February – July 1878*), edited by Sinan Kunalalp and Gül Tokay, 2016, 497p. The publication of the five volumes was made possible by Sinan Kunalalp's collaboration with Gül Tokay, a scholar renowned throughout Europe for her work on the foreign policy of Abdül-Hamid II.

The five volumes – which bring together around 4555 reports, notes, telegrams sent, for the most part, by ambassadors and plenipotentiary ministers of the Ottoman Empire in various European capitals, but also by various consuls, such as the one in Budapest, or by commercial agents, such as the one in Tulcea – represent a valuable contribution to understanding various aspects of the Eastern crisis of 1875-1878 or the “game” between the Great Powers from the Ottoman perspective. All volumes have the same structure: *Preface, Editors’ Note, Introduction, Index of writers of telegrams and despatches, Documents, Subject index, Name index*. The introductory studies help readers to better understand the decision-making mechanisms of Ottoman foreign policy, with an emphasis on the role of ambassadors such as “the veteran Musurus Pasha”, posted in London, who is mentioned in the introduction to the first volume as having played “an essential role in the formulation of Ottoman policy especially after the Congress of Berlin” (p. 12). Incidentally, Sinan Kunalalp published more than two decades ago *Son dönem Osmanlı erkân ve ricali* (1839-1922). *Prosopografik Rehber* (Istanbul, 1999), in which we find the names of the heads of mission of the Ottoman Empire in various European capitals for the period 1839-1922. We also learn from the introduction to the fifth volume that after the signing of the Treaty of San Stefano on 19 February / 3 March 1878, “the German proposal that the matter be examined at a European congress to be held at Berlin was therefore welcomed in the Ottoman capital” (p. 12), as well as the opposition of Ottoman diplomacy to the representatives of Romania and Greece being present at the proceedings of the European summit.

Already present in the Western historiographical circuit, the Ottoman documents should be used by Romanian historians, as there are only a few volumes of foreign documents published in Romania for the period 1875-1878: *Independența României. Documente. Corespondență diplomatică străină 1853-1877 mai*, volume II/1, Editura Academiei, București, 1977; *Independența României în conștiința europeană*, document edition edited by Corneliu Mihail Lungu, Tudor Bucur, Ioana Alexandra Negreanu, Semne Publishing House, București, 1997; Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România 1866-1880*, Universitaria Publishing House, Craiova, 2008; *Regele Carol I în rapoartele diplomatice austro-ungare 1877-1914*, volume I, 1877-1896, introductory study, translation, adaptation and notes by Sorin Cristescu, Paideia Publishing House, București, 2013; *Războiul de Independență al României. Documente diplomatice franceze (1877)*, collected by George Ciorănescu from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs in Paris, introduction and edition by Matei Cazacu, Romanian Cultural Institute Publishing House, București, 2004.

For the Romanian state, the events of 1875-1878 have a special significance from a foreign policy perspective: the proclamation of independence, participation in the Russo-Ottoman War, recognition of the new legal status following the proceedings of the Berlin Treaty. In the summer of 1875, at the time of the reopening of the Eastern Crisis, Romania was under the collective guarantee of the six great powers and the suzerainty of the Ottoman Empire. The decision-makers in Bucharest were attentive to events south of the Danube, and the Ottoman diplomats, among other things, to the situation in Romania. For example, in December 1875 the Ottoman ambassador in Vienna informed Constantinople about the state of armaments in Romania, which could even indicate preparations for war (see Part I, doc. 292), and at other times they followed the development of Romanian-Russian relations in the autumn of 1876 (see Part II, doc. 491, 493). In the context of the opening of the Constantinople conference in December 1876, we find two letters sent by Dumitru Brătianu, who was on a special mission to the capital of the Ottoman Empire, to Safvet Pasha, Minister of Foreign Affairs of the Ottoman Porte, or that of General Ianacu Gr. Ghica, Romania’s diplomatic agent in Constantinople, to the same Ottoman official. The Ottoman diplomats were very interested in Romania’s attitude in the first months of 1877, as can be seen from the documents published in the third part. Even after the departure of Romania’s diplomatic agent from the capital of the Ottoman Empire (see also the article published a few years ago by historian Veniamin Ciobanu, *Un episod din relațiile româno-suedeze*, in vol. *Clio în oglindiri de sine*. Academicianului Alexandru Zub Omagiu, ed. by Gheorghe Cliveti, 2014, p. 491-503), the decision-makers in Constantinople were attentive to the attitude of Romania, which

had proclaimed its independence on 9/21 May 1877. A year later, Romania's new legal status was recognized by the "European community", but under certain conditions: the granting of political and civil rights to non-Christians and the return to the Russian Empire of the three counties in southern Bessarabia. A new stage was beginning for both Romania and the development of Romanian-Ottoman relations.

Analysis of the above-mentioned volumes of Ottoman documents can be an important source for understanding the events of 1875-1878. Their integration into the Romanian historiographical circuit would contribute to a better knowledge of Romania's situation during the Eastern Crisis. In this whole puzzle, however, the Russian ones remain to be uncovered. Now a task more difficult than ever.

ADRIAN-BOGDAN CIOBANU *

---

* Associate Professor, Faculty of History, „Alexandru Ioan Cuza” University of Iași.